

T.C.

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

İKTİSAT ANABİLİM DALI

İKTİSAT POLİTİKASI BİLİM DALI

**KURUMSAL İKTİSAT PERSPEKTİFİNDEN EKONOMİK BÜYÜME VE
YOLSUZLUK İLİŞKİSİ: TÜRKİYE ÖRNEĞİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

HAMİDE KARATAŞ

BURSA-2023

T. C.

ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI

KURUMSAL İKTİSAT PERSPEKTİFİNDEN EKONOMİK BÜYÜME VE
YOLSUZLUK İLİŞKİSİ: TÜRKİYE ÖRNEĞİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

HAMİDE KARATAŞ

Danışman:

Doç. Dr. Filiz ERYILMAZ

Bursa 2023

T.C.
BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

İktisat Anabilim Dalı, İktisat Bilim Dalı'nda 702011015 numaralı Hamide KARATAŞ'ın hazırladığı "Kurumsal İktisat Perspektifinden Ekonomik Büyüme Ve Yolsuzluk İlişkisi:Türkiye Örneği" konulu Yüksek Lisans ile ilgili tez savunma sınavı,/...../20..... günü.....-..... saatleri arasında yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin/ çalışmasının..... (başarılı/başarısız) olduğuna(oybirliği/oy çokluğu) ile karar verilmiştir.

Üye (Tez Danışmanı ve Sınav Başkanı)

Üye

Akademik Unvan, Adı Soyadı
Üniversitesi

Akademik Unvanı,Adı Soyadı
Üniversitesi

Üye

Üye

Akademik Unvanı, Adı Soyadı
Üniversitesi

Akademik Unvanı, Adı Soyadı
Üniversitesi

Üye

Akademik Unvanı, Adı Soyadı ,Üniversitesi

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum “Kurumsal İktisat Perspektifinden Ekonomik Büyüme Ve Yolsuzluk İlişkisi: Türkiye Örneği” başlıklı çalışmanın bilimsel araştırma, yazma ve etik kurallarına uygun olarak tarafımdan yazıldığına ve tezde yapılan bütün alıntıların kaynaklarının usulüne uygun olarak gösterildiğine, tezimde intihal ürünü cümle veya paragraflar bulunmadığına şerefim üzerine yemin ederim.

Tarih ve İmza

Adı Soyadı: Hamide Karataş

13.07.2023

Öğrenci No: 702011015

Anabilim Dalı: İktisat Anabilim Dalı

Programı: İktisat

Statüsü: Yüksek Lisans Doktora

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
YÜKSEK LİSANS/DOKTORA İNTİHAL YAZILIM RAPORU

ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞI'NA

Tarih: 14/08/2023

Tez Başlığı: Kurumsal İktisat Perspektifinden Ekonomik Büyüme ve Yolsuzluk İlişkisi: Türkiye Örneği

Yukarıda başlığı gösterilen tez çalışmanın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam V+116 sayfalık kısmına ilişkin, 13./07/2023 tarihinde şahsım tarafından Turnitin adlı intihal tespit programından aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan özgünlük raporuna göre, tezin benzerlik oranı % 17'dir.

Uygulanan filtrelemeler:

- 1- Kaynakça Hariç
- 2- Alıntılar hariç/dahil
- 3- 5 kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Özgünlük Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları'nı inceledim ve bu Uygulama Esasları'nda belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğuna beyan ederim.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

Adı Soyadı: Hamide KARATAŞ

Öğrenci No: 702011015

Anabilim Dalı: İktisat Anabilim Dalı

Program: İktisat

Statüsü: Y.Lisans Doktora

Danışman: Doç. Dr. Filiz ERYILMAZ

Hamide KARATAŞ

ÖZET

Yazar Adı ve Soyadı	:Hamide KARATAŞ
Üniversite	:Uludağ Üniversitesi
Enstitü	:Sosyal Bilimler Enstitüsü
Anabilim Dalı	:İktisat
Sayfa Sayısı	: v+116
Mezuniyet Tarihi	:14 /08/2023
Tez Danışman(lar)'ı	: Doç.Dr. Filiz ERYILMAZ

KURUMSAL İKTİSAT PERSPEKTİFİNDEN EKONOMİK BÜYÜME VE YOLSUZLUK İLİŞKİSİ: TÜRKİYE ÖRNEĞİ

Yolsuzluk veya diğer bir adıyla çürüme olarak bilinen olgu, M.Ö. 4. yüzyıldan itibaren ilgi çekmeye başlamış ve 1990'ların sonlarından itibaren literatürde geniş bir şekilde yer almıştır. Bu olgu, iktisatçılar ve siyaset bilimcilerin ilgisini çekmiş ve ezeli bir sorun olarak günümüze kadar varlığını sürdürmüştür. Yolsuzluk, kamu yetkilerinin kötü niyetle kendi çıkarları için kullanılması olarak tanımlanır ve ülkelerin ekonomik büyüme performansını olumsuz etkileyerek kronik bir toplumsal ve sosyal sorun haline gelmiştir. Bu çalışmanın temel amacı, bu soruna zemin hazırlayan sistemi incelemek, yolsuzluğu kolaylaştıran unsurları belirlemek ve bu sorunun azalması için çözüm adımlarını belirlemektir. Bu çalışma, kurumsal iktisat ve yolsuzluk arasındaki ilişkiyi inceleyerek ekonomik büyüme üzerindeki etkisini değerlendirmekte ve Türkiye'nin yolsuzluk-kurumsal yapı ilişkisine yönelik ampirik bir çalışma sunmaktadır. Bunun için, kişi başına düşen GSYH üzerindeki etkisini Türkiye örneği üzerinde ampirik bir çalışma yoluyla analiz etmektedir. Yapılan ampirik çalışmada, Türkiye'de 1995-2021 dönemi için yıllık veriler kullanılarak yolsuzluk algısı ve reel GSYH arasındaki ilişki Granger Nedensellik testi ile tahmin edilmiş ve elde edilen bulgular, yolsuzluğu temsil eden CPI (Uluslararası Şeffaflık Örgütü)'dan reel GSYH'ya doğru anlamlı bir nedensellik olduğunu göstermektedir. Ancak reel GSYH'dan CPI'ya doğru bir nedensellik ilişkisi bulunmamaktadır. Yani, zayıf kurumlar yolsuzluk olgusunun artmasının nedenidir. Bu bağlamda, Türkiye ekonomisinde yolsuzluğun artması, hem kişi başına düşen geliri olumsuz etkilemekte hem de iktisadi büyüme sürecini yavaşlatmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Yolsuzluk, Eski Kurumsal İktisat, Yeni Kurumsal İktisat, İktisadi büyüme

ABSTRACT

Name and Surname : Hamide KARATAŞ
University :Uludag University
Institution : Social Science Institution
Field : Economics
Branch : Economics
Degree Awarded : Master
Page Number : v+116
Degree Date :13/07/2023
Supervision : Assoc. Dr. Filiz ERYILMAZ

THE RELATIONSHIP BETWEEN ECONOMIC GROWTH AND CORRUPTION FROM AN INSTITUTIONAL ECONOMICS PERSPECTIVE: THE CASE OF TURKEY

The phenomenon known as corruption, or by its other name, decay began to attract attention as early as the 4th century BC and has been extensively discussed in literature since the late 1990s. This phenomenon has captured the interest of economists and political scientists, persisting as an enduring issue up to the present day. Corruption, defined as the malicious exploitation of public authority for personal gain, has evolved into a chronic societal and social problem, exerting a negative impact on countries economic growth performance. The primary objective of this study is to examine the system that lays the groundwork for this issue, identify the elements that facilitate corruption, and determine steps towards its mitigation. This study assesses the relationship between institutional economics and corruption, evaluates its impact on economic growth, and presents an empirical study on the corruption-institutional framework in Turkey. To achieve this goal, the study analyzes its impact on GDP per capital through empirical research using the Turkish case. In the conducted empirical study, utilizing annual data for the period 1995-2021 in Turkey, the relationship between the corruption perception index(CPI) and real GDP is estimated through the Granger Causality test. The findings indicate a significant causality from the CPI (Transparency International), which represents corruption, to real GDP. However, there is no causal relationship from real GDP to CPI. Therefore, weak institutions are the cause of the

increase in the corruption phenomenon. In this context, the escalation of corruption in the Turkish economy negatively impacts both per capital income and the process of economic growth, leading to its deceleration.

Keywords: Corruption, Old Institutional Economics, New Institutional Economics, Economic growth

*Eğer arkanızda inancınız varsa
o sizi yapıcı olmaya itiyorsa
çok şeyler başarabilirsiniz.
Fuat Sezgin*

ÖNSÖZ

Deneyimlerime dayanarak söyleyebilirim ki yüksek lisans süreci, insanı geliştiren, analiz yeteneğine katkı sağlayan, azim, metanet ve sabır gerektiren bir süreçtir. Bu sürecin devamlılığı için tek gayretimizin yeterli olmadığını biliyorum, aynı zamanda ailemizin ve çevremizin desteği de son derece önemlidir. Bu noktada, özellikle danışmanım Doç.Dr. Filiz Eryılmaz'a sürecin başında verdiği tavsiyeler ve konunun belirlenmesinde sağladığı önerileriyle yol göstermesi için teşekkür etmek istiyorum. Ayrıca, tez sürecinde zaman zaman artan stresimi azaltmak ve motivasyon sağlamak için her başvurduğumda bana destek olan ve yönlendirmelerde bulunan Doç. Dr. Filiz Eryılmaz'a şükranlarımı sunuyorum.

Elbette, bu süreçte ve eğitim hayatım boyunca dışarıda olup yeterince vakit ayıramadığım ve ilgi göstermediğim aileme çok şey borçluyum. Her sıkıntımı ayrı ayrı dinleyip çözüm bulan ve ilham aldığım iki abim Muhammed Karataş'a ve İkrım Karataş'a sonsuz teşekkürlerimi sunuyorum. Onların maddi ve manevi destekleri olmasaydı, bu aşamaya gelmem kolay olmazdı.

Kendi yoğun çalışma hayatına rağmen benimle bire bir ilgilenen, hem kızı gibi hem de bir arkadaş gibi yanımda duran ve her zaman yol gösteren ve maddi desteğini hiç eksik hissetmediğim kıymetli Neslihan Dedeoğlu'na da çok şey borçluyum. Ayrıca, kendi imtihanları ağır olsa da iyi ve kötü günlerde desteklerini esirgemeyen, sürekli yanımda hissettiğim iki kıymetli insana Dilara Bağ ve Tuba Yüksel'e de teşekkür etmek istiyorum. İsmi ni sayamadığım uzak ve yakın nice güzel insanlar var ki, çalışma azimlerini ve deneyimlerini örnek aldığım ve desteklerini her zaman hissettiğim bu güzel insanlara da şükranlarımı iletme k istiyorum.

Çalışmak Bizden Tefvik Allah'tandır.

BURSA, TEMMUZ 2023

HAMİDE KARATAŞ

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	i
ÖNSÖZ	i
İÇİNDEKİLER	ii
TABLolar	iv
ŞEKİLLER.....	v
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

KURUMSAL İKTİSAT TARİHİ GELİŞİMİ VE TEMELLERİ

1.1. Kurumsal İktisat Tarihi ve Gelişimi.....	3
1.1.2. Thorstein Bunde Veblen'nin Katkıları	9
1.1.3. Commons'un Katkıları	12
1.1.4. Wesley Clair Mitchell'in Katkıları	13
1.1.5. Geoffrey Hodgson'nın Katkıları	15
2. Kurum'un Ele Alınışı.....	17
3. Kurumsalcılığın Tarihselliği	21
4. Yeni Kurumsal İktisadın Kökenleri	23
5. Yeni Kurumsal İktisat	26
5.1. Yeni Kurumsal İktisadın Özellikleri	30
5.1.2. Eski Kurumsal İktisat Ve Yeni Kurumsal İktisadın Farklılıkları Ve Ortak Noktaları.....	34
5.1.2.1. Eski Kurumsal İktisat ve Yeni Kurumsal İktisadın Farklılıkları.....	34
5.2.1.2. Eski Kurumsal İktisat ve Yeni Kurumsal İktisadın Ortak Noktaları.....	38
6. Kurumsal İktisatta Son Gelişmeler	40

İKİNCİ BÖLÜM

YOLSUZLUĞUN GENEL BOYUTU

2.1. Kurumsal İktisat İle Yolsuzluğun Bağlantısı	48
2.2. Yolsuzluk Olgusu.....	55
2.3. Yolsuzluğun Türleri	61
2.3.1. Siyasi Yolsuzluk.....	62
2.3.1.1. Yolsuzluğun Siyasal Yönetim Üzerindeki Etkileri.....	65
2.3.2. Yönetimsel Yolsuzluk	66

2.3.3. Ekonomik Yolsuzluk	68
2.4. Yolsuzluğun Ölçülmesi	69
2.4.1. Uluslararası Şeffaflık Örgütü (CPI)	75
2.4.2. Uluslararası Şeffaflık Örgütü-Rüşvet Verme Endeksi	78
2.4.3. Global Rekabet Raporu Endeksi (GCR)	80
2.5. Yolsuzluğun Ekonomi Büyüme Üzerindeki Etkisi	81
2.6. Yolsuzluğa Zemin Oluşturan Kurumsal İktisatta Temel Sebep Olan Nedenler Ve Koşullar	88
2.6.1. Yolsuzluğun Dolaylı Nedenleri	91

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE'DE KURUMSAL YAPI VE YOLSUZLUK ARASINDAKİ EKONOMİK BÜYÜME ÜZERİNDE BİR UYGULAMA

3.1. Türkiye'de Yolsuzluk	95
3.2. Ekonomik Büyüme Ve Yolsuzluk İle İlgili Yapılan Ampirik Çalışmalar	99
3.3. Kurumsal İktisat Ve Yolsuzluğun Kişi Başına Düşen Gelir'in Üzerinde Etkisi: ADF Birim Kök Testleri Ve Granger Nedensellik Testi	107
3.4. Ekonometrik Yöntem ve Veri Seti	107
3.5. ADF Birim Kök Testleri	108
3.6. Granger Nedensellik Analizi	110
3.6.1. Otokorelasyonsuzluk Koşulu	112
Tablo 10. Değişen Varyans Koşulu	113
3.7. Granger Nedensellik Analizi Test Sonuçları	113
8. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME	115
KAYNAKLAR	118

TABLolar

Tablo 1. Ekonomik Kurumlar	27
Tablo 2: Yolsuzluğun Puanlama Aralığı.....	77
Tablo 3 : Yolsuzluğun En Çok ve En Az Görüldüğü 10 Ülke (2022).....	77
Tablo 4: Rüşvet Verenler Endeksi Sonuçlarına Göre Yolsuzluğun En Çok ve En Az görüldüğü 5 Ülke (2008-2011).....	79
Tablo 5:Analizde Kullanılan Değişkenler.....	109
Tablo 6: Birim Kök Ve Durağanlık Testi Sonuçları	109
Tablo 7: Uygun gecikme sayısının belirlenmesi.....	110
Tablo 8: Null Hipotez: Lag h’de seri korelasyon yok.....	112
Tablo 9: Null Hipotezi: 1’den h’ye kadar olan gecikmelerde seri korelasyon yok	112
Tablo 10. Değişken Varyans Analizi.....	114
Tablo 11: Granger Nedensellik Analizi Test Sonuçları	114

ŞEKİLLER

Şekil 1.1. Kurumsalçı Eylem-Bilgi döngüsü.....	31
Şekil 2.2. Zayıf Kurumlar ve Yolsuzluk Döngüsü.....	51
Şekil 3.3.Yolsuzluk ve Kurumsal Seçim Analitik Çerçevesi.....	53

GİRİŞ

Kurumsal faktörler, siyasi ve sosyal gibi birçok gelişmekte olan ve gelişmiş ülkede kalkınma ve ekonomik büyümenin gecikmesinde önemli bir etkiye sahiptir. Derin kurumsal zayıflıkların bir göstergesi olan yolsuzluk, yatırımları ve harcamaları (sağlık ve eğitim için) azaltmak, gelir eşitsizliği artırmak, doğrudan yabancı yatırımları azaltmak, piyasaları ve kaynak dağılımını bozduğuna dair yapılan çalışmalar ileri sürmektedirler. Bunun yanı sıra yolsuzluğun düşük ekonomik büyüme oranından da olumsuz etkilediği savunulmaktadır. Yolsuzluk, kamu gücünün kendi kişisel çıkarları için kötüye kullanılması olarak tanımlanan bu olgu, uzun bir geçmişse sahip olmasıyla günümüze kadar etkisini devam etmesi küresel bir sorun haline gelmiştir. Bu sorunun bir ülkede veya ülkelerde görülmesi ise, o ülkenin iyi bir yönetişime sahip olmadığını ve yeteri kadar zayıf kaynaklara sahip olduğunu işaret etmektedir. Ve bu yolsuzluk sorunu ülkenin veya ülkelerin yaşamını kısalttığını ve kalkınmaların en temelinde de kusurlu bir politik sistemle uzun ömürlü olmalarına olanak tanımayacaktır. Bunun için bu evrensel haline gelen yolsuzluk sorunuyla baş etmek için gerekli adımlarını atılması gerekmektedir.

Bu çalışmanın amacı, Kurumsal İktisat perspektifinden yolsuzluğun ekonomik büyümeyi nasıl etkilediğini incelemektir. Bu doğrultuda bu çalışma, üç ana bölümden oluşmaktadır.

Birinci bölümde; kurumsal iktisat bu çalışmanın önemli belirleyici olması açısından bu ekol hakkında bilgiler sunulmaktadır. Bu bağlamda ilk başta, kurumsal iktisatın tanımı, gelişimi ve temelleri açıklanmış ve daha sonra sırasıyla Eski Kurumsal İktisat adlı bu okulun öncü kurucularını sırasıyla, bu okula yaptıkları katkıları ele alınmıştır. Buna mukabil, kurum kavramı nedir sorusunu cevaplamaya çalışarak, kurumun tarihselliğiyle beraber anlatılmaktadır. Bu açıdan Eski Kurumsal İktisatta karşı olarak ortaya çıkan Yeni Kurumsal İktisatın kökenini ve özelliklerine değinerek, Eski Kurumsal İktisat ve Yeni Kurumsal İktisat arasındaki ortak ve farklılıklarını değinilmiştir. Bu bölümün son konusu ise, günümüzde kurumsal iktisat son gelişmelerin ne olduğunu anlatılmaktadır.

İkinci bölümde; yolsuzluğun genel boyutu hakkında bilgiler verilmiştir. Daha sonra yolsuzluk türleri arasında olan yönetsel yolsuzluk, siyasi yolsuzluk ve ekonomik yolsuzluğu açıklayarak, yolsuzluğun ölçülmesi başlığı ile yolsuzluğu ölçmenin zorluğu var mıdır, varsa nasıl olduğunu ve hangi kuruluşların yardımıyla yapıldığına dair bilgiler

verilmiştir. Bu bağlamda, yolsuzluğun ekonomi büyüme üzerinde nasıl bir etkiye sahip olduğunu detaylı bilgi verilerek, yolsuzluğa zemin oluşturan iktisatta temel sebep olan nedenler ve koşulları ele alarak, birtakım çıkarsamalar ortaya konulmuştur.

Üçüncü bölümde; bu bölümün temel odak noktası ise, kurumsal yapı ve yolsuzluk arasındaki ilişkinin iktisadi büyümeyi nasıl etki ettiği Türkiye örneği üzerinde açıklanmıştır. İlk olarak hem yabancı literatür de hem de Türkiye’de yapılan yolsuzluğun ekonomik büyüme etkisi ele alınmıştır. Daha sonra Türkiye’de 1995-2021 dönemini kapsayan kişi başına düşen reel geliri ve yolsuzluk arasındaki Granger nedensellik testi ile tahmin edilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. KURUMSAL İKTİSAT TARİHİ GELİŞİMİ VE TEMELLERİ

Kurumsal İktisat akımı 19.yy. sonu ve 20. yy. başlarında sosyal bilimlerde giderek daha fazla etkisini göstermeye başlamıştır. Bu akım, bireylerin yaşamlarını ve davranışlarını yönlendirirken toplumsal düzenin oluşumunu ifade etmeye çalışır. Kurumlar, hayatımızın hemen her alanında önemli bir yer tutar. Çünkü kurumlar, bireylerin eylemlerinin toplum üzerindeki etkileri ve toplumsal düzenin incelenmesi açısından büyük bir öneme sahiptir. Kurumlar, bireylerle etkileşime girerek ülkelerin ekonomik performansı üzerinde de etkili olur. Genel olarak, kurumların varlığının Adam Smith'ten beri süregeldiği, ancak bu durumun pek çok kişi tarafından göz ardı edildiği düşünülmektedir.

Bu çalışmanın amacı, kurumsal iktisadın sosyal bilimler kapsamında iktisat bilimindeki yerine bakarak, Eski Kurumsal İktisat ve Yeni Kurumsal İktisadın olgusunu derinlemesine tanımlamaktır. Bu amaç doğrultusunda, çalışmada öncelikle kurumsal iktisadın öncülerinden olan, Thorstein Veblen, John R. Commons, Wesley Clair Mitchell, Geoffery Hodgson gibi isimler ele alınarak Eski Kurumsal İktisadın temelleri üzerinde durulmuştur. İkinci aşamada, Kurumsal İktisatçılar tarafından kurum kavramının nasıl ele alındığı açıklanmıştır. Üçüncü aşamada ise, Yeni Kurumsal İktisat tarihi, öncüleri ve özellikleri ve Eski Kurumsal İktisat ile Yeni Kurumsal İktisat arasındaki benzerlikler ve farklılıklar tanımlanmıştır. Son olarak, çalışmanın son bölümünde, Kurumsal İktisat bağlamındaki güncel gelişmeler incelenerek, kurumların ekonomik büyüme üzerindeki etkisi bilgi verilmiştir. Bu çalışma, Eski Kurumsal İktisat ve Yeni Kurumsal İktisat yaklaşımlarının güncel ilkelerini göstermeyi amaçlayarak, bu iki akımı daha yakından tanımamızı ve önemli oldukları noktaları, iktisat yapısı üzerinde olumlu etkilerini daha iyi anlamamızı kolaylaştırmayı hedeflemektedir.

1.1. Kurumsal İktisat Tarihi ve Gelişimi

Kurumsal İktisat, Amerika Birleşik Devletleri'nde Thortstein Veblen ve John R. Commons'un başını çektiği, 20.yüzyılın ilk çeyreğinde altın çağını yaşamış ve iktisadi düşünce okulu ve onun özgün yaklaşımı gelir. Bu okul, Alfred Marshall'ın öncülüğünde anaakım iktisada dönüşerek iktidarını kuran neoklasik iktisatla birlikte bir bilim olarak ortaya çıkmıştır (Chavance, 2019: 13).

Kurumsal İktisat denince ilk akla gelen Amerika Birleşik Devletleri'nde yirminci yüzyıl başında ortaya çıkan ve bu adla anılan bir iktisadi düşünce okulu gelmektedir. Thorstein B. Veblen (1857-1929), John R. Commons (1862-1945) ve Wesley C. Mitchell (1874-1948) bu okulun ilk öncülerindendirler. Bu iktisadi düşünce okulu, o sırada gerçekleşmekte olan kapitalizmin yapısal dönüşümünü dikkate alarak tekelleri, sendikal oluşumları, devletin iktisadi etkinliklerini ve belirsizliği neden olduğu ekonominin denge dışı seyrini kuramsallaştırmayı hedef edinmişlerdir (Özveren, 2007: 22-23). Kısacası, kurumsal iktisat Neoklasik ve Marksist iktisat okullarının düşünce yapılarına yeni seçenekler ortaya atmak için üzerinde odaklanmış bir iktisadi düşünce okuludur (Ata, 2009: 11).

Kurumsal İktisadın, Neo-Klasik iktisadın rasyonel iktisadi bireyler üzerine kurulu yaklaşımını terk ederek ve iktisadi dar bir kafese koyup soyut ve genel geçer bir kuramı kabul etmemişlerdir. Tarihselliği ve yerelliği bünyesinde besleyen gerçekçi, kurumsal değişme ve gelişme dönemlerini iktisada içselleştirmekle geri durmayan aslında her iktisadi sürecin aynı zamanda bir kurumsal boyutu olduğunu ve buna ilaveten bir kurumsal iktisadi süreç olarak anlaşılması gerektiğini ileri sürmüştür.

Bu okul, kendi içinde en küçük ortak paydayı paylaşan farklı düşünce yaklaşımları ve birden çok ses getiren ve iktisadın sağlıklı ilerlemesi için bunu faydalı görmüştür. Hem tepkisel hem yapıcı hem kurumsal hem tarihsel olma hedefini amaçlamıştır. Büyük Buhran'dan sonra ABD'de J. Maynard Keynes iktisat politikalarına katkı yapmış ve o politikaları olması gereken kurumlarda oluşturulması ve geliştirilmesinde öncü ve önemli adımlar yapmıştır.¹

Kurumsal ekonomi kavramı ilk kez geniş bir şekilde ele alan Walton Hamilton tarafından 1918 yılındaki Amerikan Ekonomistler Konferansı'nda yıllık toplantısında (The Institutional Approach to Economic Theory)² "Ekonomi Teorisine Kurumsal Yaklaşım"

¹ Chavance , a.g.e.,s.13.

² Savaş sırasında Mitchell, Savaş Endüstrileri Kurulu'nun Fiyatlar Bölümü'ne başkanlık etti. Stewart, Leo Wolman ve Stewart orada Mitchell ile çalıştı. Hamilton ve arkadaşı Harold Moulton, Savaş Çalışma Politikaları Kurulu için yeniden yapılanma konularında çalıştı. Ayrıca J. M. Clark ile yakın temas halindeydiler. AEA oturumunda Walton Hamilton, J. M. Clark ve William Ogburn'un makaleleri yer aldı ve Walter Stewart sandalyede yer aldı. Bu grup aynı zamanda Ulusal Ekonomik Araştırmalar Bürosu, Ekonomi Enstitüsü gibi araştırma enstitülerinin kurulmasında ve Yeni Sosyal Araştırmalar Okulu ve Robert Brookings Enstitüsü gibi eğitim deneylerinde yoğun bir şekilde yer aldı. Dahası, Columbia ve Wisconsin kurumsallık için önemli merkezler olarak kuruldu. Columbia'da Wesley Mitchell, J. M. Clark, F. C. Mills, Rexford Tugwell ve iş dünyasında James Bonbright, sosyolojide William Ogburn, felsefede John Dewey

manifestosunu sunduğu konferans oturumu ile gerçekleşmiş oldu (M. Rutherford, 2001 78). Hamilton, bu sunumla kapsamlı olarak Ortodoks İktisat geleneğine karşı çıkmakta ve başka bir seçenek olarak kurumcu düşünceleri ileri sürmektedir. Hamilton'a göre kurumcu iktisat, kurumlara ve onların ekonomik hayattaki katkı ve sonuçları üzerine odaklanmayı yeltenen bir akım ortaya koymaktaydı³.

Kurumsal İktisada ilişkin düşünceleri geniş bir çerçevede ele alan Hamilton tarafından yapılan adli çalışmada, kurumsal ekonomiyi şu şekilde dille getirir:

“Şüphesiz kurumsal yaklaşımın belirli bir önemi vardır; çünkü o, kabul edilebilir gerçeğe giden uygun bir metodu fakat Kurumsal İktisadın önemi gerçek teoriye giden tek yol olmasından kaynaklanmaktadır. Kurumsal İktisatta gidilmesi, diğer iktisadi düşünce yapılarının gerçekliğine ya da değerine saldırmış olduğunu anlamını taşımaz. Fakat bu diğer düşünce sistemlerinin “iktisat teorisi” olma iddialarının kabul edilmediğidir. Burada ileri sürülen tez kurumsal iktisadın “iktisat teorisi” olmasıdır. Kurumsal İktisat, iktisadi düzeninin genelleştirilmiş açıklamasını karşılamak için ihtiyacını tek başına giderilmesidir” (Çelebi, 2019: 6-7).

Hamilton savunduğu iddiaya göre: İddiası, ekonomik fenomenler veya insan refahı ile ilgili olarak endüstri ile ilgili olanlar arasında düzenin doğasını ve kapsamını açıklamaktır. Edwin Cannan'ın sözleriyle, "neden hepimizin olduğumuz kadar iyi durumda olduğumuzu" ve "neden bazılarımızın diğerlerinden daha iyi durumda olduğunu" anlatmaya çalışıyor. Böyle bir açıklama, bir piyasada fiyatların ortaya çıktığı süreçleri açıklayan formüllerle doğru bir şekilde cevaplandırılmaz. Onun arayışı, satış ve satın almanın ötesinde ekonomik sistemin bu şeylerin başkaları üzerinde değil, belirli koşullar altında gerçekleşmesine izin veren özelliklerine gitmelidir. "Ekonomik düzen" dediğimiz düzen, düzenlerinin şemasını oluşturan sözleşmelerin, geleneklerin, düşünme alışkanlıklarının ve yapma biçimlerinin incelenmesinden başka bir şey yapamaz (Hamilton, 1919: 311).

ve Hukukta A. A. Berle, Robert Hale ve Karl Llewellyn gibi diğer alanlarda sempatik fakülte vardı. Bu oturum hakkında daha fazla ayrıntı Rutherford'da verilmiştir (Rutherford, 2001: 178-182).

³ Yılmaz Ata, a.g.e.s.14.

Hamilton (1919)'a göre, konusu ekonomi teorisi olan herhangi bir çalışmanın odaklanması gereken beş önemli nokta söz konusudur. Ve buna ilaveten tek başına tüm alanları çevreleyerek, testi geçebilen akım sadece kurumsal ekonomidir.

Hamilton'unun vurgulamak istediği beş önemli husus şu şekilde vurgulamaktadır:

- İktisat teorisi ekonomik bilimle birleştirici olmalı
- İktisat teorisi modern kontrol sorunu ile ilgili olmalı
- İktisat teorisinin asıl konusu kurumlardır
- Süreç meselleriyle ilgilenmelidir.
- Kabul edilebilir bir insan davranışı teorisine dayanmalıdır.⁴

Hamilton, herhangi bir alandaki teorilerin ana kütesini odaklandığı konuların, doğrudan o teorinin araştırma atmosferine kapsamlı olması gerektiğini savunur. Ve buna ilaveten, çağının iktisatta karşı anlayışına yakınlıkla, birlikteliği olması gerektiği önemine vurgu yapar. Neo-Klasik iktisat için ise, birlikteliği sağlayamadığı, boyutları genişleyen ve değişen alanların anlaşılır olabilmesi için farklı görüşlere gereksinim duyulduğuna yakındır. Fakat tüm süreçleri sorgularken, kurumsal iktisadi düşünceyi ayrı bir yere koyup ve bu akımın unsurların içinde oynadıkları rolleri gösterdiğini vurgulamıştır (Dura, Yenilmez, Meçik, 2018: 590).

Hamilton (1919) 'a göre, iktisat teorisi modern kontrol sorunlarıyla ilgili uyumlu olmalı argümanında aslında buradan Neo-klasik iktisada yakınlığını söyleyebiliriz. Yani kurumsal iktisadın, Neo-Klasik ekonominin sahip olduğu ilgisi varsa bunun nedeni ise, sorunların değişmesidir. Başka bir deyişle değişen sorunların çözüme kavuşturulması ve değişen koşullara uyum sağlama adımlarını açısından bu iki argüman arasında farklılıkların sebep olduğunu ileri sürer.

Kontrol, ekonomik yaşam düzenimizi oluşturan düzenlemeleri ve ihtiyaçlarımızı karşılamak için var olan düzenlemeleri olması gerektiğinden daha iyi bir şekilde değiştirerek gerçekleştiren bir düzenlemedir (Hamilton, 1919). Buna ilaveten, iktisat

⁴ Bu teoriler hakkında daha fazla ayrıntılı bilgi için bkz: Hamilton, Walton H. (1919); The American Economic Review, Mar., 1919, Vol. 9, No.1, Supplement, Papers and Proceedings of the Thirty -First Annual Meeting of the American Economic Association (mar.,1919),pp. 309-318.

teorisinin asıl konusu kurumlardır diyen Hamilton, ekonomik yaşamın belirli yönlerini kontrolü, belirli kurumların bilgi sahibi olduğunu gerektirir.

Hamilton, tüm kurumlar, kontroller ve süreçler insan davranışlarına dönüştürülebilir nitelikte olduğunu savunur. Bu kontrol uygulaması bireyin aktivitesini barındıran ve diğerlerinin değişen aktivitelerine damga vurur. Yine kurumlar, farklı grupların ve kişilerin geleneksel eylem biçimlerini katılaşmış ve şekle girdiği formasyonlardır. Meydana gelen bu süreçler, insan hareketlerindeki değişimi vurgular. Kısacası, iktisat teorisi normal bir insan davranışları teorisine doğru adımların gitmesi gerekir.⁵

Kurumsal İktisat akımının metodolojik ve teorik ilkelerinin Thorsten Bunde Veblen, Wesley Clair Mitchell, John R. Commons ve C. Ayes öncüleri tarafından olduğu savunulur. Ayrıca kurumsal iktisadın bu baş kurucuları arasında fikir farklılıkları mevcuttur. Veblen, Neo-Klasik kuramın uygulamalarını eleştiren ve maddi kurumlar ile teknolojik arasında önemli bir ayırım yapan evrimsel bir görüşe sahip olmuştur. Mitchell, nicel yöntemler ve iş çevrimleri ile ilgili detaylı analizler gerçekleştirmiştir. Commons ise, kamu düzeni ve emek konularında çalışarak yasal kurumların evrimini benimseyen çalışmalar yapmıştır (Rutherford, 2001: 173).

Veblen, Commons ve Mitchell'in kurumsal iktisadın temelini oluşturduğu akımın temel özelliklerini şöyle sınıflandırabiliriz:

- a) Kurumsal İktisat; atomculuk ve indirgemecilikten kaçınıp, bütünsel ve gövdesel seçenekleri ön sıraya koyar. İnsan eylemlerini rasyonel birey eylemine dayandırmak yerine, çoğunlukla alışkanlıklarla belirlenen, fakat yenilik ve yaratıcılığı da göz ardı etmeyen bir şekilde analiz eder.
- b) Birim diye direk bireylere odaklanmak yerine, kurumları bir çözümleme seçeneği biçimde alır.
- c) İktisadın kavramsallaştırılmasında mekanik denge metaforuna değil; birikimli nedensellik zamanda evrilen bir sistem anlayışı hâkim olmaktadır.
- d) Bireyler, evrilen bir toplumsal kültür çerçevesinde yerleşiktirler. Bu yüzden onların seçme fonksiyonları veri değil, sürekli bir değişim ve koşullara ayak uydurma içerisindedir.

⁵ Dura, Yenilmez, Meçik, a.g.m. s.591.

- e) Neoklasik iktisatta teknoloji; veri ve dışsal olarak ele alınmıştı. Kurumsal İktisat ise, bundan farklı bir şekilde teknolojiyi, toplumsal ve ekonomik gelişmenin itici gücü şeklinde ortaya atar.
- f) Bireye yerleşik iktisatta olduğu gibi faydacı bir pencereden değerlendirmekle kalmaz, onun toplumsal bir varlık olarak ihtiyaçlarının tamamlanmasına ve bunları sağlamaya yönelik kurumların oluşturulmasına önem verip öncelik tanır (Yavuz, 2020: 20-21).

19. yüzyılın sonlarında meydana gelen Amerikan merkezli iktisadi sorunlara odaklı bir düşünce akımı olan ve mevcut dönemin düşünce yaklaşımı Neo-Klasik düşünce okulunun savunduğu dönemin sorunlarına ilişkin çözümler yeterli olmadığı şeklinde karşı bir tepki olarak meydana çıkan bir düşünce akımı olan Kurumsal İktisat ve bu kurumsal iktisadın öncüleri sırasıyla , T.Veblen , J .Commons, V, Mitchell, C. Ayes buna mukabil kurumsal iktisat kurucuları olan bunlar , kurumsal iktisada olan katkıları hakkında bilgi verilecektir.

Thorstein Bunde Veblen, Norveç’li göçmen bir ailenin çocuğu olarak Amerika-Wisconsin’de dünyaya geldi. Çiftçilikle uğraşan ailesiyle birlikte sekiz yaşındayken Minnesota’ya gitmişlerdir. Her iki eyalette de birbirine bağlı, dışa kapalı bir göçmen topluluğu içinde hayata devam etmişlerdir. Bu sebeple de ne tam bir Amerikalı ne de tam bir Norveç’li olabilmışlerdir.⁶ Carleton College’den lisans derecesiyle mezun olduktan sonra lisansüstü çalışmalarını John Hopkins Yale Üniversitesi’nde tamamladı. Eğitim hayatını bu ülkenin önemli okullarından biri olan Yale Üniversitesi’nde tamamladıktan sonra Politik iktisat dergisinin editörlüğünü yaptı. 11 kitap yazması ve dünya genelinde iyi bir

⁶ Veblen’nin yaşadığı hayatı değerlendirenlere göre, hayatının sonucunda Veblen’in buna ayak uyduramaması durumunun kendisine diğerlerinde farklı, içinde yaşadığı toplumla ilgili ön yargılar oluşmadığı için daha objektif bir değerlendirme yeteneğine sahip olmuştur. Bu kavrama yeteneği felsefe doktorasını bitirmesinde önemli derecede etkili bir öneme sahip olsa da akademik bir kademeye ilerlemesine katkı yapmamıştır. Veblen, ailesinin yanına dönerek yedi yıl boyunca onlarla beraber yaşamıştır. Veblen bu süreçte, özellikle sosyal bilimler ağırlıklı olarak geniş bir çerçevede bir literatür araştırması yapmıştır. Zamanını çoğunlukla okuyarak geçiren Veblen, bu süreçte onun sahip olduğu görüşlerinin olgunlaşması çalışmalarının yaptığı bu döneme tekabül eder. Bu dönem sonunda akademik hayata dönerek, Cornell Üniversitesi’nde ekonomi kürsüsünde çalışmaya devam eder (Selim Yıldırım, Kurumsal İktisat Bağlamında Ülkeler Arası Büyüme Farklılıklarının Panel Veri Analizi, Doktora Tezi, Eskişehir, 2009, s. 18) .

üne kavuşmasına rağmen, Amerikan ana akım iktisat geleneğini eleştirmesinde dolayı tam profesör unvanına sahip olamadı. Ve akademik hayatını bir gezgin olarak birçok gözde üniversitede (Şikago, Stanford, Missouri, New School) geçirdi. Bunda yatan temel neden ise, ilahiyat eğitimi alamamış olması ve kötü bir hayat tarzına geçirmiş olmasıdır. Veblen,1929'da Palo Alto Kaliforniya'da hayata veda etti (Genç, Ekiz, 2017: 167).

1.1.2. Thorstein Bunde Veblen'nin Katkıları

Kurumsal İktisat yaklaşımında bahsedildiğinde akla gelen temsilcilerden birisi de Thorstein Veblen, (1857-1929) “kurumların evriminin iktisadi çözümlenmesini” nin en önemli isimlerinden biridir.⁷

Thorstein Bunde Veblen'in iktisat biliminin evrimsel yaklaşımına göre, bireyin iktisadi hayatı, birikimli (cumulative) bir süreçtir. Bu süreçte, iktisadi araçlar devamlı ve dinamik şekilde iktisadi hedeflere uyumlu hale getirilir. Bu dinamik uyumlaştırma döneminde, iktisadi yaşamın araçları ve amaçları birikimli ve devamlı olarak sürekli değişim içindedir. Bu süreçte hem iktisadi birey hem de onu kuşatan ve kısıtlayan kurumsal çevre karşılıklı olarak birbirini belirler.⁸

Evrimsel bir iktisat bilimi için Veblen, daha sonra Amerika kurumsalcılığına dönüşecek olan bir yaklaşımın önemli özelliklerini vurgular: Kurumlara verilen değer her şeyden önce iktisadi değişim sürecini ele alan evrimsel yaklaşım arasındaki bağ⁹. Kurumu tanımlarken Amerikan pragmatist felsefesinden (James,Dewey)¹⁰ ödünç aldığı “düşünce

⁷ Chavance, a.g.e.,s.29.

⁸ Özveren, a.g.e.,s.24.

⁹ Veblen'e göre bireyin arzuları, eylemleri ve amaçları bilimsel incelemenin vazgeçilmez bir parçasıdır (Rutherford, 1994:38). Buna mukabil, Veblen'in Kurum çözümlenmesinde, kurumlar ile birey arasında karşılıklı ve sıkı bir bağ'ın var olduğunu söylenebilir (Der, Özçelik ,2007, syf, 224-225- Özveren, Kurumsal İktisat).

¹⁰ Amerikan toplumunun, kültürünün, hukukunun, felsefesinin, insan anlayışının, kısaca pragmatizminin diğerlerinden şaşırtıcı ve farklı bir kayrayış mantığı vardır: Her varlık ve kişi ile işlevsel konumuna bağlı sürede ve önem verdiği derecesine göre ilişki kurulur, ilişkiler önceden modellenmiş hedef ve yöntemlerle net boyutlarda eyleme dökülür, başlatılır ve sonlandırılır. Diğer yandan ise, düşüncelerinin doğruluğuna sıkı bir şekilde bağlı kalıp, dogmatik doğrucu, öte yandan da doğruluğuna inanmayan şüpheli olmakla doğruluk probleminin uç gerilimin altındadır. Bu farklılıklarının tarihsel ve sosyolojik nedenlerden ziyade, ideolojik olarak yeni bir ulusun toplum mühendisliğini ile inşa edilmesi ve bu ulusun kendi düşünme geleneğini ve ideolojini felsefi bir asaletle ödüllendirmek, kısa geçmişini aklamak isteği de vardır. Bu şekilde pragmatizm, Amerikan siyasal erkinin kendine has tarihsel örgütlenmesinin teorik kurumsallaşmasıdır (BİLGİÇ Meriç, Dewey'in Pragmatizmi (Hegelci ve Marxist Metafiziklerle Rol Paylaşımı içinde) ; Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi , 2016 Güz, Sayı: 22 syf, 352).

alışkanlığı” kavramını kullansa da , özellikle Spencer’den etkilenecek erekbilimsel olmayan “evrim” kategorisini kuram ve genel yöntem olarak yorumladığı Darvencilikten alır. Yani Veblen 19.yüzyıl’ın sonunda (1898) iktisadın evrimsel bir bilim, bir başka ifadeyle, daha sonra Allyn Young, Gunnar Myrdal ve Nicolas Kaldor gibi kurumsalcılıktan etkilenen yeniden ele alacağı birikimli nedensellik (cumulative causation) üzerine inşa edilmiş, bir başlangıcı ve bir son noktası ya da sonu olmayan bir süreç ya da aşamalı bir gelişim kuramına henüz dönüşmediğinin altına çizer¹¹.

Başka bir deyişle, Veblen iktisadın evrimsel bir bilim olarak vurgulamıştır. ‘Evrimsel’ kavramı ile birikimli nedensellik taşıyan bir süreç olarak tanımlamıştır. Bu süreci ise şu şekilde ifade etmiştir: “Kurumlar alışkanlıklarını doğal bir sonucudur. Kültürün gelişimi alışkanlıkların kümülatif şekilde birikmesi sürecidir. Bu gelişimin yöntem ve araçları hemen ve birikimli değişen fakat ilerlerken birikimin çeşitlerinin tutarlı sürecin içinden de bir şeyler taşıyan olaylar karşısında insan doğasına gösterdiği tepkilerdir” (Yıldırım, 2009: 21-22).

Veblen (1889: 132) kurumları, “bireylerin ve toplumun belirli ilişkilerin ve işlevleri bağlamında geçerliliği olan egemen düşünce alışkanlıkları” şeklinde ifade etmiştir. Evrimsel olarak kurumları kavramı yorumlamak istemiştir. Kurumsal değişim, bireylerin düşünce alışkanlıklarının değişmesine bağlıdır. Bu noktada, “hangi güçler kurumsal değişimin tetikleyicisi olabilir. Bu soruya yanıt veren Veblen: “Modern endüstri toplumunda, kurumların yeniden düzenlenmesi son aşamada ekonominin ortamının el verdiği doğasıdır” (Parada 2001:46)¹² T. Veblen, bireyin iktisadi hayat hikâyesi, araçların amaçlara uyum sağlamasına çalışılan birikimli bir süreçtir ve bu süreç doğrultusunda amaçlar da birikimli olarak değişir. Birey de çevresi de anlık ya da herhangi bir anda, en son sürecin ortaya çıkardığı olgulardır. Birey bugünkü yaşam biçimlerini dünden bugüne kadar devam ederek gelen hayatın/ yaşamın alışkanlıklarına borçludur (Özveren, 2007: 224).

Veblen, başka bir çalışmasında bilgi kurallar silsilesinde daha önemli bir istikrar eğilimine sahiptir ki , bilim insanların çalışmalarına kılavuzluk eder ve sadece olayların

¹¹ Chavance, a.g.e.,s.33-34.

geçmiş gidişatına bakarak yapılan bir genelleme değildir, bu eğilim aynı şekilde olayların doğasında vardır; aynı zamanda bilgi kurallarının kaynağı düşünce alışkanlıklarıdır ve bu düşünce alışkanlıklarımızı geçmiş ile bağını koparamaz ve alışkanlıklarımızda ifadesini bulan kalıtsal yeteneklerimiz ya da becerilerimiz zamanla durduk yere değişim geçirebilir. Bu açıdan, örneğin hukuk ve kurumlar alanı için doğru olan şey, bilim için de aynı zamanda doğrudur. İnsanların, eylemlerine ve insan ilişkilerine rehber olması durumunda iyi ve nihai olarak kalmaya devam eder, ta ki durumun değişmesinin getirmiş olduğu gereklilikler, geçmişin norm kurallarında bir değişim zorunlu hale getiren ve dolayısıyla insan eyleminde, kısa bir zaman dilimi için neyin doğru olduğunu belirleyen düşünce alışkanlıkların da bir değişikliğe sebep olana kadar. Dolayısıyla, bilimdeki eski kesinlik kaidesi de daha sonraki yaşamın değişen gerekleri, belli bir durumdaki bilgiye nüfuz etmesi gereken nihai, kendi kendini meşrulaştıran terimi, yani somut realiteyi neyin inşa ettiği konusundaki kabul görmüş nosyonlarla bütünüyle uyum içinde olmayan düşünce alışkanlıklarını zorunlu hale getirene kadar, bilimsel hakikatin iyi ve geçerli bir testi olmayı sürdürür (Veblen, 2017: 150).

Özetlersek, Veblen, evrimsel bir bakış açısı kurumlar ve bireyler arasındaki bağlantının oluşumu devamlılık olarak dizayn edilmesi şeklinde söyler. Fakat bu oluşum bir çember gibi başı ve sonu olmayan bir döngü değildir. Kurumlar bireylerin eylemlerini düşünsel alışkanlık aracılığıyla etkiler, bireyler de kurumların mutasyona uğramasına neden olarak etkiler. Ancak düşünce alışkanlıklarının oluşmaya başladığı ve bireyin etki etmeye başladığı bir nokta olması gerekir (Yıldırım,2009: 22). Kurumlar yaygın olarak toplumsal düşünce alışkanlıkları olduğunu söyleyen Veblen ve bu alışkanlıkları kültürel dürtülere verilen içgüdüsel tepkiler¹³ yoluyla meydana gelir.

¹³ Kurumların ya da düşünce alışkanlıklarının oluşması, evrimin farklı düzeyleri ve zamansallıkları arasındaki karmaşık bir etkileşimin sonucudur. En derin düzey, içgüdüler ya da insanın uzun erimli biyolojik ve toplumsal tarihi boyunca seçilmiş kalıtsal eğilimlerdir. Veblen'e göre bu içgüdüler, olumlu ve karşılıklı olacak şekilde birbirine bağımlı, toplumun yararına (serviceability) işleyen eğilimler ve grup çıkarlarına aykırı olan, yine birbirine bağımlı sorunsallar oluşturan , olumsuz eğilimler olarak ikiye ayrılır. Bu iki içgüdü grubu, tarihsel oluşumlar uyarınca karşılıklı olarak birbirlerini etkiler ve birbirlerine "bulaşır". İlk düzeyde çalışma ya da usatlık içgüdüleriyle yağma içgüdüleri arasında temel bir zıtlık vardır. İkinci evrim düzeyi alışkanlıklar, belli tarihsel ve maddi,bilhassa da teknik koşullarda oluşan düşünce ve davranış biçimleri düzeyidir: Alışkanlıkları içgüdüsel nitelikleri hem ifade eder hem değiştirir, üçüncü evrim düzeyi olarak değerlendirilebilecek olan kurumların da temelini oluştururlar. Böylelikle "insan yaşamının alışılmış unsurları hiç durmadan ve birikimli bir şekilde değişir ve bu da kurumların sürekli gelişimini beraberinde getirir. Değişen kültürel koşullar çerçevesinde hayat disiplininde meydana gelen değişikliklere cevaben kurumsal yapıda değişiklikler meydana gelir, ancak insan doğası temelde aynı kalır"(1914,s.12) (Chavance,2019,s. 35-36) .

1.1.3. Commons'un Katkıları

John Roger Commons (1862-1945), Veblen'den sonra Amerikan Kurumsalcılığı'nın ikinci büyük kurucularındandır. Commons, Kurumsal İktisat, hakim iktisadın kavramsallaştırma biçiminin ve bundan dolayı da ortaya attığı çözümleme mantığının köklü bir biçimde sorgulanmasını sağlamıştır (Demir, 1996: 109).

Commons'un kayda değer eseri olan Kurumsal İktisat (Institutional Economics) içinde tarihsel iktisadi düşünceyi önemli bir konuma sahiptir. Commons, Kurumsal İktisada olan bakış açısı bazen sıra dışı bazen de şaşırtıcıdır. Veblen Klasik ve Neo-Klasik geleneğe karşı tavrı söz konusuysen, Commons daha ziyade önceki kurumların boyutlarını, kısmı ya da zamanı geçmiş olduğunun göstermenin, bu kurumları baştan ifade edildikten sonra kurumsal İktisada dâhil etmenin yollarını araştırır. Commons'a göre, önceki iktisadi kuramların, kurumsal sorunları doğru bir şekilde analiz edilmemekten iki temel sorunu vardır: Bunlar kıtlığın dünya çapında bir olgu olduğunu ve bunun neticesinde çıkan anlaşmayı göz önüne almak yerine doğal bir bolluğa ve bolluğun sonucu olarak çıkarların uyumunun önemine dikkat çekiyorlardı.¹⁴ Adam Smith çıkarları kendiliğinden bir biçimde birbiriyle uyumlu şekline getiren bir görünmez el (invisible hand)'in varlığına inanıyordu. Fakat uygun adetleri bilinçli bir şekilde seçip geri planda duran bireylere dayatan aslında "common law" mahkemelerinin görünmez el'idi. Yani Smith çıkarlarının birbiriyle uyumunu çıkar çatışmasının sonucu olarak ortaya çıkan "ortaklaşa hareketin tarihsel bir ürünü olduğunu anlamamıştı.¹⁵

Commons'a göre kurumlar, kişisel eylemleri sadece denetleyen ortaklaşa etkinlik biçimleri değildir; yani kurumlar aynı zamanda kişiyi serbest bırakan ve ona daha geniş ölçekte hareket alanının olanağı tanıyan yapılardır. Yani kurumları basit birer kısıt olarak

¹⁴ Adam Smith ve takipçiler, bireysel girişiminden elde edilecek servetin artırılmasında kamu faydasına dayandı. Ancak iktisat tarih, zaman zaman inisiyatifle çok fazla zenginlik üretildiği ve diğer zamanlarda çok az zenginliğin üretildiği olduğunu göstermektedir. Bunun temel sebebi ise şöyledir; arz ve talep yasasının çifte anlamı, maddi ürün üretmenin ve tüketiminin geleneksel anlamı ve mal sahibinin satış ve satın alma haklarının kurumsal anlamının olmasıdır. Bu nedenle iki arz ve talep yasası vardır- tüketici yasası ve iş hukuku iş adamları satmak için satın alırlar ve verilen mülkiyet haklarını üretilen ve teslim edilen ürünlerden çok daha sık veya çok az sıklıkla tekrar tekrar satın alırlar ve satırlar. Ama tüketici sadece bir kez satın alır ve sadece bir kez tüketmek istediği kadar satın alır (John.R Commons,mar.,1936,sy 238).

¹⁵ Chavance, a.g.e.,s.48-50.

algılamak doğru değildir. Çünkü birey, kurumların desteğiyle korunaklı hareket alanlarında rahat bir şekilde davranabilmesi ve kurumsuz bir dünyada asla üstesinden gelemeyeceği işleri başarır.¹⁶

Başka bir deyişle aslında Commons'a göre kurumlar, kişinin yapmak istediği alanı belirleyerek ve kişi yapması gereken her ne eylem ise, ortamı sağlayan ve kolaylaştıran bir rehber niteliğindedir.

Commons, kurumları bireysel iktisadi etkinlikleri kontrol altında tutarak düzeni sağlayan toplumsal olgular olarak kavramsallaştırmıştır. Kurumlar, kaçınılmaz kıtlık olgusunun sebep olduğu ekonomi çıkar çatışmalarını çözmek için etkin olan araçlardır. Buna mukabil kurumlar, toplumsal düzeni sağlamak amacıyla hareket edilen 'ortaklaşa eylem'in (collective action) ürünleridir. Commons'a göre 'bireyi öncelikli çıkış noktaları çizen klasik siyasal iktisatçılar ve Neo-Klasikler kurumların, bireysel etkinlikleri sınırlama, biçimlendirme ve çoğu zaman da mümkün kılma özelliklerini göz ardı etmeleridir. Dolayısıyla yapılması gereken, konumlaşmış geleneğin bu boşluğunu doldurmak, yani kurumların ekonomi süreçte çok önemli bir etkisi olduğunu benimseyen çözümleme alanları iyileştirmektir.¹⁷ Commons kurumların, bireysel davranışları denetim altında tutarak, gelişmeleri ve eylemleri sınırlandıran bir toplu eylemlilik olarak savunur (Kama, 2011: 188).

Kısacası Commons için kurumlar, bireysel eylemin denetlenmesi, özgürleşmesi ve genişletilmesinden ortaya çıkan toplu bir eylem olarak nitelendirilebilir (Commons,1931: 649).

1.1.4. Wesley Clair Mitchell'in Katkıları

Kurumsal iktisadın bir diğer öncülerden biri olan Wesley Clair Mitchell, Veblen'den pozitif yönde yararlanmış olmasına karşı, Neo-Klasik İktisat düşünce akımına karşı temel bir aykırılık sergilememiştir. Veblen'e göre, Neo-Klasik düşünce akımı kendi sınırlıları bazında çözüme kavuşturmak için soruduğu birtakım sorulara yanıtlar verse bile, aslında çözüme kavuşturmak için soruduğu bu sorular, sorulması gereken sorular olmadığını ve neoklasik kuramı temelden reddettiğini savunur. Mitchell, Veblen'in bu savunduğu

¹⁶ Özveren, a.g.e., s.227.

¹⁷ Özçelik, a.g.e.,s.26.

görüşü savunmaz ve yerleşik iktisattan ortaya çıkan sorunların da gerçek ve dikkate alınması gereken sorular olduğunu vurgular. Veblen'in savunduğu görüşün aksine, Mitchell, Neo-Klasik kuramın daha geniş bir iktisat kuramının alt dalı olacağı fikrini ortaya koyar. Ve buna ilaveten Mitchell, Veblen'in katkıları ile Neo-Klasik kuramın birbirini tamamlayacak şekilde bütünleştirilmesi olduğunu ifade eder. Dolayısıyla Commons ve Mitchell, Veblen'nin sahip olduğu görüşlerden farklı olarak, kurumsal iktisat ile Neo-Klasik eklektik bir birleşiminin olması gerektiği ve faydalı olacağı konusunda aynı düşünce yapıya sahiptirler. Kısacası, Kurumsal İktisadın bu her iki öncüsü de Neo-Klasik kurama ılımlı bir yaklaşım sergilerler ve Neo-Klasik kuramını tamamen reddetme düşüncesini desteklemezler.

Veblen'in öğrencisi olan Mitchell, Veblen'den faydalanarak¹⁸ geliştirdiği hipotezleri, istatistiksel verileri toplayarak test etmeyi başlıca zamanını geçirdiği bir uğraş dilimi haline getirmiştir. Mitchell, kullandığı istatistiksel metotlarını kurumsalcılık bakımından bilinir olduğu, çünkü istatistik bilimin bünyesinde 'çeşitlilik', olasılıklı', ve 'belirsizlik' gibi Veblenci evrimsel olguları olduğunu savunur. Veri derlemenin ve yorumlanın önemli olduğunu vurgulayan Mitchell, bu sahip olduğu görüşünden dolayı ağır eleştirilere maruz kalmıştır (Özçelik, Özveren, 2015: 27-28).

Mitchell'in sahip olduğunu görüşüne göre, "modern iktisatta gerçekten ne olduğunu kavramak için kişinin ekonomik sürecin etkilerini ortaya çıkarma biçimini özünde iz bırakan parasal ekonominin kültürünün doğası hakkında bilgili olması gerekir" (Yıldırım, 2009: 29-30).

Mitchell, ekonominin insan eylemlerini inceleyen bir bilim kümesi olduğunu savunarak ve insan eylemlerinin açıklanmasında rasyonel insan kavramını reddeder, onun yerine içgüdü ve alışkanlık kavramlarının tercih eder. Mitchell'e göre, ekonomik unsurlar arasında mevcut olan dinamik bağımlılıklara önem verilmelidir. Başka bir ifadeyle, ekonomik unsurların önemini onların arasındaki temel güçlü iletişim olduğunu ve önem verilmesi gerektiğini vurgular. Mitchell, kurum kavramını 'geniş kabul gören iyi düzeyde

¹⁸ Mitchell'in Veblen'in sahip olduğu düşüncelerin yapısına temel katkısı, para ekonomisi dalında olmuştur. Para ekonomisi kavramı, para-banka kurumları, kurumsal finansman, kar için yapılan piyasa işlemleri gibi konular etrafında olmuştur (Bilgehan Yavuz, Kurumsal Değişim ve İstihdam ,Doktora Tezi, 2015, syf, 34).

standartlaşmış sosyal alışkanlıklardır' şeklinde ifade ederek, davranışlarının alışkanlık ve kabul görmürlük unsurlarına odaklanmıştır (Genç, Ekiz, 2017: 168-169).

Mitchell, İktisadi Faaliyetin Rasyonalitesi (The Rationality of Economic Activity) adlı makale çalışmasında düşüncesini şu yönde ortaya koymaktadır: "Geçerli olan bir iktisadi düşünce alışkanlığı, geçmişteki bir kültürel ortamda ve zamanın nasıl ortaya çıktığı ne tür kayıplara, gelişmelere ve yeni uygulamalara maruz kaldığı, birlikte var olduğu diğer kurumları nasıl değiştirdiği ve bu kurumlar tarafından nasıl değiştirildiği ortaya konularak açıklanır."¹⁹ Buna mukabil Mitchell, kurumsal iktisat tarihi ile ilgili incelemelerinde iktisatçıların daha çok neler yaptıkları ya da söyledikleri değil de niçin bazı sorunları incelemek için ele alıp, başka sorunlara göz ardı ettikleriyle ilgilenmiştir.

Bu bağlamda, yukarda da açıklandığı gibi iktisadi düşüncede Kurumsal İktisadın kurucuları olan Mitchell ve Commons 'un Kurumsal İktisat için farklı yaklaşımlara sahip olmalarıyla bu iki düşünürün görüşleri kısaca şöyle ifade edilmektedir;

Mitchell (1935) çalışmasında, sosyal davranış sorunları ile ilgili ilgilenen bir düşünce akımı olan Kurumsal İktisat olduğunu vurgulamıştır. Commons'un sahip olduğu görüşüne göre, insanlar birbiriyle sürekli ilişki içerisindeyler. Çünkü kaynaklar yetersizdir. Mitchell ise, insanlar daha çok çıkar nedeniyle ortaya çıkacak çatışmalarını önlemek için mülkiyet hakları kavramını ortaya atmıştır. Yine karşılıklı birbirine bağımlı olan insanların çıkarları arasında denge-uyumu sağlamak için birlikte karar vermek ve birlikte hareketlerde bulunmak gerektiğini toplu hareketin, kurumlar tarafından kontrol edilmesinin ise ekonomik hayat için şart olduğunu savunmuştur.²⁰

1.1.5. Geoffrey Hodgson'nın Katkıları

Kurumsalcılık, 1950'li yıllardan sonra marjinal bir akım olarak varlığını sürdüren ,1980'li yılların sonlarına doğru ve buna mukabil 1990'lı yıllarda yeniden etkisini ortaya koymuştur. Bunun nedenleri arasında yaygın iktisat ve onun neoklasik katı çekirdeğinin²¹, özellikle iktisadi kalkınma sorunları kapitalist ülkelerdeki yapısal

¹⁹ Çelebi, a.g.e.,s.33.

²⁰ Yavuz, a.g.e.,s.34.

²¹ Hodgson'a göre neoklasik sentez'in katı çekirdeği şunları kapsar: (a) Veri ve istikrarlı seçim fonksiyonlarıyla akıllı bir şekilde ençoklama davranışı,(b) denge durumunna yönelme,(c) kronik bilgi

değişiklikler yapılarak, kurumsal boyutun gittikçe daha da görünür olduğu problemlerle ilgili olduğu hesaba katılmalıdır. İktisadi düşünce tarihinde bir yazarın veya bir okulun ilk ışık vermesi, sonra sönümlenmesi bakımından entelektüel dünyasında hiç rastlanan bir şey değildir. Bunun en can alıcı örneklerden birisi, iktisadi liberalizm doktrininin 1940'lılarda gözden düşmesi ve daha sonra 1980'lilerde yeniden yükselişe geçmesi Hayek veya Joseph Schumpeter gibi yazarların otuz yıldan uzun bir dönem hiç anılmaması ve daha sonra tekrar ilgi odağı haline gelmeleri ele alınabilir. Başka bir şekilde, 1940'lılardan 1970'lilere kadar etkisi devam etmiş, Neoklasik sentezin Keynesgil politikalarının bu dönemde olan ilgisini kaybetmesi ve bu durum başka olanaklara/seçenekler arayışını kamçulamış hem de kurumsal iktisadın önünü açmıştır. İngiliz iktisatçı Geoffrey Hodgson hem editörlük faaliyetleriyle hem de bu akımın geçmişine verdiği emeklerle, evrimsel kurumsalcılığının tekrar ilgi odağı haline gelmesi için önemli bir rol oynamıştır. Hem Amerikan kurumsal iktisatçılığını birikiminden hem de Avrupa'daki iktisadi düşünce akımlarından faydalanarak çalışmalarını devam eden bir Avrupalı iktisatçıdır Hodgson.

Veblen'nin izinde giderek, geniş manada kurumsal iktisadın 19.yüzyıl sonrasında birçok kuramcı ve entelektüel akım üzerindeki tarihsel etkisini dile getirir.

Hodgson'a göre: İki savaş arasında Amerika'da en güçlü okulken yerini neoklasik iktisatta devretmesi nedenlerden en önemlisi kurumsal iktisadın kendi kurumsal ilerlemesine gereken adımlara atmaması ve önem vermemiş olmasıdır (Yılmaz, 2012:99). Kurumsal ekonomi, bireysel alışkanlıkları kurumlar tarafından pekiştirilir ve buna karşılık olarak katılım çemberi sayesinde, kurumsal istikrarlı ve âtil bir kaliteye sahiptir. Ayrıca, kurumlar duyu verilerini yorumlamak için bilişsel bir çerçeve sağlamada ve bilgiyi yararlı bir bilgiye dönüştürmek için entelektüel alışkanlıklar ve rutinler sağlamada önemli bir rol oynamaktadır. Kurumların bireysel biliş üzerindeki güçlü etkisi, kısmen birçok farklı ve değişken eylemleri yerleştirmek ve kısıtlayarak sosyoekonomik sistemde bazı önemli istikrar sağlar (Hodgson,1998: 171). Yani Kurumsal İktisat, alışkanlıkları ve

problemlerin eksikliği(Hodgson, 1994b:60) Bunlardan her biri son yıllarda hem ekonomi içinde hem de diğer sosyal bilim dallarından yoğun eleştirilerin odağı haline gelmiştir. Hodgson bu eleştirileri birer olanak olarak görürken , neoklasik kuramın yeni kurumsal iktisat yoluyla kurumları ele almayı bu kapsamda değerlendirmeyi ele almıştır (der. Özveren ,E, Kurumsal iktisat , s. 116-117).

kurumların önemini vurgulayarak, politik ekonomi kurumların doğası ve eylemlerini anlatmaya odaklanmıştır.

Kurumlar için alışkanlık (habit), kurumların oluşumu ve sürdürülmesi için çok önemli olarak kabul edilir. Alışkanlıklar bilişsel yeteneklerimizin bir parçasını oluşturur. Bilişsel çerçeveler kurumsal yapılar içinde öğrenilir ve taklit edilir. Birey akıl, iletişim, seçim ve eylem mümkün olmadan önce bu tür bilişsel alışkanlıkların edinilmesine inanılır (Hodsgon,1998: 180).

Sonuç olarak, Hodsgon'u Amerikalı iktisatçılardan ayıran özellikler, aynı açıdan onun Kurumsal İktisatta Avrupa damgasını taşıyan bir katkı getirme çabasını gösterdiği özelliklerdir. Kurumsal İktisadın Hodsgon'u için yaşamsal düzeyindeki önemli olan bu kavram, 1980'li yıllarda değer verilmiş diğer iktisadi düşünce okullarının evrim odaklı çalışmalarının da katkısıyla tekrar ele alınmalıdır. Çünkü bu tür evrim odaklı her çalışmanın doğal üst kimliği kurumsal iktisat'tır.²²

Başka bir ifadeyle Kurumsal İktisat Hodsgon için önemi büyük olup, bilişsel alışkanlıklarımız istikrarlı bir yön tayin etmekte önemli bir rol oynayıp ve kurumsal iktisada hak ettiği değeri verip uygulanmasıyla verimin ve kalitenin artacağı ve eylemlere rehber olup doğru bir şekilde kanıtlarını sergilediği bir kurumdur.

Şimdiye kadar bu kısmı özetleyecek olursak, Kurumsal İktisat için, farklı düşünürlerin yaptığı tanımlamalar arasında, bireysel eylemin yanı sıra toplu eylemi yansıtan, kurumsal iktisat ne olduğuna yönelik düşünürlerini vurgulamak olup ve kurumsal iktisadın kurucuları arasında ortak ve farklı düşüncelerine değinmektir.

2. KURUM'UN ELE ALINIŞI

Kurumsal İktisat literatürde baktığımızda kurumları, kelime anlamını çağrıştırdığı yasal organizasyon biçimlerini değil, daha çok geçmişten köklenen ve insan topluluklarını geleceğe taşıyan istikrarlı davranış tarzlarını ve düşünce alışkanlıklarını olduğunu ileri sürmektedir.²³ Kurumsal İktisadın önde gelen kurucularında Veblen, kurumları, bireylerin ve toplumun belirli ilişkilerin ve işlevleri bağlamında geçerliliği olan egemen

²² Yılmaz, a.g.m.s.134.

²³ Yılmaz Ata, a.g.e.s.17 .

düşünce ve davranış alışkanlıkları bağlamında olduğunu ifade eder. Başka bir şekilde ifade edecek olursak, Veblen için kurum, alışkanlıklara²⁴ bağlayarak dile getirir. Kurum hem birey hem de cemaat mensubu olarak insanların hâkim düşünce alışkanlıklardır.²⁵ Bu düşünce alışkanlıkları kültür tertibini ortaya koyar, insanın teamül, temayül ve kabiliyetlerini biçimlendirir (Kırmızıaltın, 2017: 166).

Bu bağlamda Veblen'nin kurum kavramı için doğrudan düşüncesine baktığımızda; esasında kurumlar, bireyin ve cemaatin belirli ilişkileri ve belirli işlevleri bakımından hâkim düşünce alışkanlıklarıdır ve yaşam tertibi, ki bu tertip belirli bir zamanda veya herhangi bir toplumun gelişimindeki belirli bir noktada toplu olarak yürürlükte olan kurumlardan oluşur. Psikolojik açıdan genel olarak, hâkim manevi tutum ya da hâkim yaşam teorisi olarak karakterize edilebilir (Veblen,2015:171). Bu çerçevede baktığımızda kurumların geniş bir tanımını olup devlet, üretim sistemi, aile, yaşam sistemi bir kurum perspektifinde analiz edilebilir.

Commons'a göre kurumlar, bireysel iktisadi etkinlikleri kontrol altında tutarak düzeni sağlayan toplumsal olgular olarak tanımlar. Commons, kurumu daha geniş bir şekilde ele alarak şu şekilde ifade etmektedir; aktif örgütü ve onun eylem ilkeleri temsil eden kurumdur. Fakat "kurumsallaşmış zihniyet" tartışmasında bu kavram dile ve tekniklere kadar uzatarak kuruma daha geniş bir şekilde ele alır: "İnsan ruhu daha çok yaşayan bir organizmadır. Bir organizma olarak, çok gelişmiş bir beyinden ibarettir. Bu beyin, kurumsallaşana kadar hayvan organizmasının bir parçasıdır. O andan itibaren ruh ve irade olarak adlandırdığımız daha geniş bir eylem alanı kazanır. İlk kurum sözcükler ve sayılar dilli olarak adlandırdığımız işaretler, sözler, rakamlar, konuşma ve yazıdır. Bu kişi için bir alışkanlık, bireylerin kuşaklar boyunca aktardığı zorunlu bir adettir. Yani kısacası bir kurumdur. İnsanın diğer kurumları ateş, aletler, makineler, aile ve hükümdür ve biz bunları kalıcı tekrar (...) going concern olarak adlandırırız" (Commons, 1934: 638-639). Commons kurumu, aslında yerleşik iktisadın kavramlaştırma şeklini ve buna mukabil

²⁴ Veblen'e göre, alışkanlıkların değişim ve kalıcılığı tek açıdan olmadığı; bazı alışkanlıklar hemen değişmediği ve her zaman geçerliğini sürdürecektir olanlar vardır. Şimdiki durumda var olan alışkanlığın geçerliğini sürdüren, kendinden önceki alışkanlıkla ne kadar bağdaştığını bağlıdır. Ve buna ilaveten alışkanlıklar farklı bireyler ve bireylerin dahil olduğu topluluklar arasında farklı derecelerde etkisini gösterir.

²⁵ Thorstein Bunde Veblen , Kral Marx'ın Sosyalist İktisadı ve Sosyalizm Üzerine Metinler,der.Eren KırmızıAltın, Ankara: Heretik Yayınlar,2019, s. 10.

olarak ortaya atılan çözümlene mantığını köklü olacak şekilde sorgulamasını ve/ya analiz edilmesini olanak sağlamıştır (Demir,1996: 119).

Mitchell kurum kavramını, ‘geniş kabul gören iyi düzeyde standartlaşmış sosyal alışkanlıklardır’ şeklinde ifade eden Mitchell, kurumun yapısını genel itibariyle şu şekilde olduğunu dille getirir: benzer deneyimlerin tekrarlanması, deneme yanılma yoluyla farklı eylem biçimlerini test etmeyi, en tatmin edici görünen modları seçmeyi ve fiziksel fenomenler veya insan davranışı hakkındaki fikirleri test etmeyi mümkün kılar. Tekrardan, geçmiş deneyimlerin derslerini koruyan ve gelecekteki beklentiler için bir temel oluşturan alışkanlıklar ve gelenekler ortaya çıkar. Alışkanlık, bir kişi tarafından tekrarlanmasıdır. Gelenek, devam eden değişen kişiler grubu tarafından tekrarlanmasıdır (Mitchell,1935:640).

Hamilton’a göre ise kurum, kurumlar için alışkanlık, kurumların oluşumu ve sürdürülmesi için önemli olarak kabul edilir. Başka bir ifade ile kurumlar, insan eylemlerini çizgilerini çizer ve onlara bir şekil dayatır.

Alışkanlıklar bilişsel yeteneklerimizin bir parçasını oluşturur. Bilişsel çerçeveler kurumsal yapılar içinde öğrenilir ve taklit edilir. Birey akıl, iletişim, seçim veya eylem mümkün olmadan önce bu tür bilişsel alışkanlıklar edinilmesine inanılır (Hamilton, 1919: 180).

Yeni Kurumsal İktisadın (YKİ) öncü kurucularından biri olan Douglass C. North’un kurumu ele alınması ise; Kurumlar, herhangi bir toplumda oynanan oyunun kurallardır ve buna ilaveten kurumlar, insanların hayatına yön veren ve etkileşimi etkin kılan ve belirsizliği ortadan kaldıran rehberlerdir.

“Kurumlar, insanlar tarafından konulan, insanlar arasındaki etkileşimleri yapılandıran kısıtlar olarak tanımlanabilir. Formel kısıtlardan (kurallar, yasalar, anayasalar gibi), enformel kurallardan ²⁶ (davranış normları, gelenekler, kişinin kendisine dayattığı

²⁶ North, enformel ve formel kısıtlamaları şöyle ele alır; “enformel kısıtlamalar nereden gelirler, bu kısıtlamaların kaynağı nedir? Bu kısıtlamalar toplumsal olarak aktarılan bilgidir gelirler; kültür adını verdiğimiz mirasın bir parçasıdır. Zihnin bilgiyi nasıl işlediği, “beynin verileri olduğu kadar algısal, tavırlara ilişkin ve ahlaki (davranışsal) bilgileri kurallara dönüştürebilecek, ayrıntılı bir şekilde yapılandırılmış bir veya birden fazla doğal dille programlanarak öğrenme yeteneğine bağlıdır” (Johansson,1998:s.176) . Kültür, “bir kuşaktan diğerine öğrenme veya taklit yoluyla aktarılan bilgi, tavırlar ve davranışı etkileyen diğer değerler” olarak ifade edilir (Boyd, Richardson, 1985:s.2). Kültür, duyuların beyne sunduğu bilgileri çözmek ve yorumlamak için dile dayalı kavramsal bir çerçeve sunar. Formel kısıtlar

davranış kodları gibi) ve bunların uygulama özelliklerinden oluşur”. Yüksek bir belirsizlik durumu ile karşı karşıya (face) kalan birey, ilk olarak zihinsel bir model desteğiyle öğrenme aşamasından geçer; daha sonra bireyler arası iletişim ortak zihinsel modeller ortaya çıkarır; bunlar da bir birlikte evrim sürecinde kurumların ve ideolojilerin oluşturulmasına neden olur (Chavance, 2007: 89-90).

Ayres’e göre kurum, Menkıbeler, geçmişten gelen inançlar, statü ve toplumun hiyerarşik düzenine dayalı kuralların tümü biçiminde ifade eder (Ata, 2009: 17).

Geoffrey M. Hodgson’a göre kurum ise; “Bireysel alışkanlıklar hem kurumları güçlendirir hem de kurumlar tarafından pekiştirilir. Bu karşılıklı katılım çemberi sayesinde, kurumlar istikrarlı ve âtil bir kaliteye sahiptir. Ayrıca, kurumlar duyu verilerini yorumlamak için bilişsel bir çerçeve sağlamada ve bilgiyi yararlı bilgiye dönüştürmek için entelektüel alışkanlıklar veya rutinler sağlamada önemli bir rol oynamaktadır. Kurumların bireysel biliş üzerindeki güçlü etkisi, kısmen birçok ajanın farklı ve değişken eylemlerini tamponlayarak ve kısıtlayarak, sosyoekonomik sistemlerde bazı önemli istikrar sağlar” (Hodgson,1998: 171). Alışkanlıklar ve kurallar insan eylemi için gerekli olarak görülür.

Khan’a göre kurumlar, bireyler veya kuruluşlar için teşvikler, fırsatlar ve sınırlamalar belirleyen oyunun kurallarıdır. Devletin uyguladığı kilit kurumlar arasında mülkiyet hakları sistemi; vergileri ve sübvansiyonları içeren kiralari ve teşvik yapılarını tanımlayan müdahaleler ve kurallari değiştirmek için kurallari belirleyen demokratik veya otoriter karar alma organlari gibi daha üst düzey siyasi kurumlardır (Khan,2004: 166).

Son olarak, Malcolm Rutherford’ın Kurumları nasıl değerlendirdiğine baktığımızda ise; “Kurumlar düşünce alışkanlıklari olarak bireylerin eğilimlerini, kıymet veya değer standartlarını biçimlendirirler; İnsanların yaşam tertiplerine rehber olurlar. Dolayısıyla düşünce alışkanlıklarının değişmesine bağlı olarak ortaya çıkan yeni yaşam yöntemleri, daha önceki kültürde/kurumsal yapıda değerli, kıymetli olan vasıflari değersizleştirir,

ise; “siyasi (ve yasal) kurallar ekonomik kurallar ve sözleşmelerden oluşur. Anayasadan yasalara, örf ve adetlere, özel kararnamelere ve son olarak da tek tek sözleşmelere kadar uzanan kurallar hiyerarşisi, genel kurallardan özel durumlardaki koşullara kadar bütün kısıtlari tanımlar.” Formel ve enformel kısıtlar arasındaki temel fark, derece farkıdır. Bir ucunda tabular, gelenekler ve görenekler, diğeri ucunda yazılı anayasa olan kesintisiz, sürekli bir dizi düşünün. Yazılı olmayan gelenekler ve göreneklerden yazılı yasalar geçiş süreci, uzun ve eşitsiz, tek yönlü bir süreçtir (North, 1999:s.52-64-65).

kıymetsizleştirebilir. Bu nedenle itibar, onur ve hatta belirli bir cemaatteki nüfuzu veya belirleyiciliği gibi kültürel kavramların içeriği, zihin ve düşünce alışkanlıklarına bağlı olarak değişir. Başka bir deyişle kurumlar hem dizginsiz piyasaların başarısızlıklarını hem de daha büyük bir hükümet müdahalesine duyulan ihtiyacı, hükümet müdahalelerinin başarısızlıklarını ve daha fazla piyasa özgürlüğüne duyulan ihtiyacı karşılamak içindir” (Rutherford, 2001: 174-190).

Yukarıda aktarılan bilgiler bazında kurumları şöyle ifade edebiliriz: Veblen için, diğer kurumsalcılar için olduğu gibi, kurumlar sadece bireysel eylem üzerindeki kısıtlamalardan daha fazlasıydı, ancak genel kabul görmüş düşünme ve davranma biçimlerini somutlaştırıyordu. Böylece kurumlar, kendi hakimiyetleri altında yetişen bireylerin tercihlerini ve değerlerini şekillendirmek için çalıştılar (Rutherford, 2001: 174).

Kurumsal İktisat kendi içinde farklı görüşlere sahip olsa da bütün kurumsal iktisatçılar bir noktada bir araya getiren ortak payda, iktisadi saha da temel açıklayıcı etken bireyler değil, kurumların ön planda olmasıdır. Başka bir ifadeyle, kurumlar; İnsan davranışlarını belli kısıtlamalara tabi tutarak, insanların nasıl yönetildikleri ve insanların kendi adına ne kararlar alınması ve buna ilaveten insanların bir yere bağlı ve onunla sınırlı olması gerektiğine dair bir rehber olarak, toplum arasında geniş bir çerçeve ile dağıtılan ve toplum tarafından devamlılık arz eden bir kuruluştur. Yani kurumlar, insanlar arasındaki etkileşimi biçimlendiren ve insanların davranışlarını, alışkanlıklarını, eylemlerini ve inançlarını açıklayan kurallar olarak tanımlanabilir.

3.KURUMSALCILIĞIN TARİHSELLİĞİ

Kurumsal iktisadın daha iyi bir şekilde kavrayabilmek için bu okulun etkisini ortaya attığı dönemden itibaren yakından bakmak gerekir. 20.yüzyılın başlarında başlayan kurumsalcı düşünce, 1. Dünya savaşına kadar devam eden ve iktisat biliminden bağımsız olup ve kendi başına bir ekol olması durumunda bir dönüşüm noktası olarak bilimde ilgi odağı haline gelmiştir (Beşkaya,Ursavaş, 2014: 3). Etkisi neredeyse 19. yüzyıl boyunca sürdüren klasik İngiliz dil okulu, sınıfların oluşumunda belli olan mülkiyet veya kamu mevzuatını doğası ve uygun kısıtlamaları gibi bazı iktisadi kurumlarla ilgi duymuşsa da iktisatta kurumsal bir yaklaşım ortaya çıkaran, klasik geleneğe karşı olan akımlar

meydana geldi. Alman Tarihsel Okul ve Amerikan Kurumsalcılığı.²⁷ Bu iki akım, 19.yüzyılın sonlarında ve 20.yüzyılın ilk otuz yılında, uluslararası alanda, özellikle kurumsalcılığın hem akademik dünyada hem de Yeni Uzlaş (Yeni Deal) bağlamında büyük bir ses getiren Amerikan Birleşik Devletleri’nde ciddi bir etki yaptı. Buna ilaveten, ortaya çıkışından itibaren Alman Tarihsel Okulu’yla çatışmazlığında Avusturya Okulu da kurumsal bir nitelik kazandırdı. Buna karşın 1940’lı yıllardan sonra “neoklasik” akım, Amerika Birleşik Devletleri’nden başlayarak tartışma götürmez bir hegemonya ortaya attı ve kurumsal mirası hemen hemen yerinden etti.

20.yüzyılın geri kalanını etkisi altına alan bu görüşe göre, bir bilim dalı olarak iktisadın ana konusu piyasadır; hesapçı, faydacı, akılcı bireylerin eylemlerinden yola çıkarak, denge hakkında fikirler ileri sürerek ve en önemlisi ise etkinlik konusunu üzerinde daha çok zaman verir. Kurumsal konular, iktisadi süreçlerin tarihsel boyutu daha az önem verip ve ayrıca hemen hemen yok sayar²⁸. Çalışma ekonomisi, sanayi ilişkileri, büyük sanayi işletmesi, kalkınma ekonomisi gibi alanlarda kurumsal konuların varlığı sürse de 20.yüzyılın ikinci yarısında anaakım iktisadın kurumları esasen ve bilerek yok sayıldığı laf-ı güzaf olmayacaktır.

Buna mukabil geçtiğimiz yüzyılın son yirmi yılında çeşitli iktisat kurumları arasındaki ilişkilerde yavaş yavaş değişim ortaya çıktı (Hodgson,1994). Amerika Birleşik Devletleri’nden dolayı, neoklasik gelenekten geleneğe ve ortaya attığı hipotezleri, “Eski” Kurumsal İktisatla arasını uzak durmayı tercih eden, mülkiyet hakları ya da piyasa ve firmalar aşama sırasında farklı “yönetişim biçimleri” gibi kurumlarını önemi dile getiren güçlü bir “Yeni Kurumsal İktisat” meydana çıktı. Aynı zaman diliminde ilk kurumsal okul (eski kurumsal iktisat) başlangıç olarak Amerika olup, fakat Avrupa’da tekrar

²⁷ Kurumsal iktisadın, Alman Tarihi Okulun’undan (ATO) etkilendiği savunan bazı iktisatçılar tarafında iddia edilmektedir.Hem ATO(1840-1930) hem Amerikan kurumcuları Amerika iç savaşı ile 1. Dünya savaşı arasındaki zaman diliminde kurumların ekonomik sorumluluğunu incelenmesi odak noktası haline getirmişlerdir. ATO ve Kurumsal İktisat Okulu makro ve ayrışık hareketlerdir. İngiliz Okulun görüşüne karşın ATO’ya göre her toplum kendi kurallarını yapmalıdır. Buna ek olarak, tarihsel gelişmeler ekonomik incelemeler esnasında önemli katkılar sunmaktadır.ATO, klasik iktisadın tündengelimci incelemelerin soyut olduğunu görüşünü ileri sürerek, metot olarak Klasik Okul’un tündengelimci yöntemine karşı, tümevarımcı bir yol izlemiştir (Ursavas U, 2014 , syf -3).

²⁸ Kurumsalcılığın her şeyi kucaklayan genel bir teori inşa etmeye çalışmadığı vurgulamaktadır. Bunun yerine, karmaşık fenomenlere sınırlı sayıda ortak kavram ve spesifik teorik araçlarla yaklaşılır (Hodgson,1998: 168).

büyüdü ve evrimsel iktisat gibi, bu gelenekle açık bir şekilde iletişim halinde olan pek çok yenilikçi akım meydana geldi.

Son olarak, yüzyıl sonundaki büyük neoliberal dönüşümle beraber hareket eden Avusturya Okulu'nun geri dönüşü, kurumsal iktisadın uzun süreli bir sessizlikle zamanını geçiren bir başka dalını tekrar harekete geçirdi. Bu evrimin elbette tarihsel bir iletişimi mevcut: Kapitalist dünya 1980'li yıllardan sonraki kurumsal değişikliklerin büyüklüğü, sosyalist ekonomilerin krizi ve sonrasında dönüşümü, kalkınmakta olan ülkeler arasında oluşan önemli gelişme veya farklılaşma gibi bütün oluşan alt üst çözümlemede denge paradigması ve geleneksel "diğer tüm durumlar sabitken" hipotezi ihtiyaca vermekte yetersiz olup ve kurumsal çözümlenmeye ihtiyaç duyuldu (Chavance, 2019: 21-23).

Kısacası Kurumsal İktisat, 19.yüzyıl sonların ve 20.yüzyılında ilgi odağı haline gelmesine baktığımızda; Kurumsal İktisat, klasik iktisat düşünce okulunun sahip olduğunu düşünceleri yok saymak yerine eksiklikleri dile getirip ya da yaptığı eleştirilerle dikkat çekmiş ve iktisadi düşünce sıkıntılarının olduğu bir zaman dilimi ve bu sorunları ele alıp çözüm önerisi ile ortaya çıkan ve umut verici bir işaret görmesine imkân tanınmıştır.

4. YENİ KURUMSAL İKTİSADIN KÖKENLERİ

Yeni Kurumsal Okulun öncülerinden biri olan Amerikalı İktisatçı Douglass C. North, 9 Aralık 1993'deki Nobel Ödül töreninde yaptığı konuşmasında "işlem yapmak maliyetli olduğunda kurumlar daha önemli hale gelir. Ve işlem yapmak maliyetlidir."²⁹ İfadesiyle kurumlara olan ihtiyacın önemine vurgu yapmıştır. Kurumları iktisadi incelemelere eklenmesiyle ve ekonomiye olan etkilerini sorgulanması, North'ın çalışmalarında devamlı dile getirdiği bir tavsiyedir.³⁰

Yeni Kurumsal İktisadın özdeşleşmiş öncülerinden biri olan Coase'un Nobel ödülü aldığı konuşmasında Doğu Avrupa ve Rusya'daki geçiş aşamasının iktisat analizine, kurumsal etmenlerin katılmasına engellenemez bir gereklilik olduğunu ifade etmesi, aslında kurumsal iktisadın geçiş ekonomileri gerçeği karşısında yeniden yükselişi olarak da dile

²⁹ İşlem maliyetinin anahtarı bilginin ne kadar pahalı olduğudur; İşlem maliyeti, mübadele eden unsurun değerli özelliklerin ölçmenin bedeli ile hakları korumanın ve anlaşmaları yürürlüğe sokma ve denetlemeni bedelidir. Bu ölçüm ve yürürlüğe sokma, denetleme maliyetleri toplumsal, siyasal ve ekonomik kurumların kaynağıdır (North , s.39).

³⁰ Çelebi, a.g.e.,s.169.

getirilebilecektir. Buna ilaveten Oliver Williamson ve D. North'un kurumsal analizin geçiş sürecindeki ülkelere tatbik etme yönündeki sergiledikleri çabaları, hâkim iktisadın tatminden farklı olarak açıklamalarının oluşturduğu açığı gidermeye çalışmaktadır (Güler, 2012:55).

Tarih boyunca kurumlar, insanlar tarafından düzen oluşturmak ve değişimdeki belirsizliği azaltmak için dizayn edilmiştir. Ekonominin standart kısıtlamaları ile birlikte, seçim kümesini tanımlarlar ve bu nedenle işlem ve üretim maliyetlerini ve dolaysıyla ekonomik faaliyetlerde bulunan karlılığını fizibilitesini belirlerler (North, 1991: 97).

Kurumların insan eylemlerine etki ettiğine ve bu nedenle iktisadi incelemelerde önemli bir göreve sahip olması gerekliliğini savunan Kurumsal İktisat Ekoldr. Fakat zaman içerisinde farklı görüşlerin meydana gelmesiyle, kurumcu düşüncenin, iktisat biliminde geniş bir şekilde “Eski Kurumsal İktisat” ve “Yeni Kurumsal İktisat” biçiminde iki dal haline geldi. Eski Kurumsal İktisat, var olan iktisadın temel varsayımlarını kabul etmeyerek kurumlarını ne kadar önemli olduğunu vurgulamasıyla, buna karşılık Yeni Kurumsal İktisadın yerleşik iktisadın gerçek dışı varsayımlarını tamamen reddetmeden, yerleşik iktisat bağlamında kurumların iktisadi incelemelerin içine katılması gerektiğini ileri srmřtr³¹. Yeni Kurumsal İktisadın bu nedenle hâkim iktisattan tümüyle kopuk durumda değildir ve buna mukabil yeni araştırma çevresini oluşturmasına imkân tanımıştır (Williamson, 2000: 596).

Yeni Kurumsal İktisatın, ortaya çıkmasıyla farklı yazarların görüşlerine baktığımızda ise; son yıllarda, "kurumsal ekonomi" terimi, giderek artan çeşitlilikteki ekonomik yaklaşımlara veya düşünce okullarına uygulanmaktadır. Çoğu insan "kurumsal ekonomi" veya "Amerikan kurumsal ekonomisi" veya "eski kurumsal ekonomi" (bazen şimdi orijinal kurumsal ekonomi) terimlerini³² Thorstein Veblen, John R. Commons, Wesley Mitchell ve Clarence Ayres ile ilişkili ekonomi geleneğine uygulandığı kabul eder. Yakın zamana kadar "kurumsal ekonomi"ye verilen tek anlam buydu. Ancak son yıllarda, "yeni kurumsal ekonomi" terimi, öncelikle Ronald Coase, Oliver Williamson ve Douglass

³¹ Ursavaş,Beşkaya, a.g.m.s.12.

³² “Orijinal” kurumsal iktisat şeklinde ifade edilmesinin sebebi, literatürde orijinal/eski kurumsalcılar ve yeni kurumsalcılar şeklinde iki ayırım olması hasebiyledir. Veblen, geleneğini sürdüren kurumsalcılar “eski kurumsal iktisatçı”ifadesini dile getirmemekte, bunun yerine “ orijinal kurumsal iktisatçı” adıyla dile getirmektedirler. Yeni kurumsal iktisatçılar da Thorstein Veblen çizgisinden farklı olduklarını göstermek için “yeni kurumsal iktisatçı” adını ifade etmektedirler (Levent,2016: 19).

North'un işlem maliyeti yaklaşımından kaynaklanan çalışma geleneğine atıfta bulunarak iyi bir şekilde kurulmuştur (Rutherford, 2001: 173).

Yeni Kurumsal Ekonomiye Ronald Coase, (The New Institutional Economics), işlem maliyetlerinin ekonomik analize açıkça dahil edilmesiyle “Fırmanın Doğası” (The Nature of the firm ,1937) adlı makalede başladığı yaygın olarak bilinir (Coase,1998: 72).

Coase göre işlem maliyetleri, piyasa mekanizmasını kullanım maliyetidir. Firma, üretim maliyetini minimal düzeyde tutmak yerine işlem maliyetlerini minimal düzeyde tutmak adına tesis edilir. İşlem maliyet, araştırma ve bilgi maliyetleri, anlaşma ve karar maliyetleri, uygulama ve yürütme maliyetleri şeklindedir (Çiçen, 2015: 1-2).

Yeni Kurumsal İktisat Coase,1937 ‘de makalesinde dile getirdiği işlem maliyetlerini ekonomik incelemesini önemli araçlarından biri olmasıyla başlamıştır. Buna mukabil Yeni Kurumsal İktisat ifadesi, ilk kez Oliver Williamson tarafından ortaya atıldı. Yeni Kurumsal İktisadın egemen hale gelmesinin temeli, doğrudan Ortodoks iktisat literatürüne ya da ana akım iktisadi bilgelige son zamanların kayda değer katkısının sağlamasındadır.

Sonuç olarak, Yeni Kurumsal İktisat, yerleşik iktisadın kurumlara sahip olmayan bir ekonomik yapıyı inceledikleri ve ekonomik sorunlara çözüm olmadığı ve yetersiz olduğunu dile getirerek ve bu çözülmeyen sorunlara ve ekonomik yapıyı bir kurumsal çerçevede izlemek için ortaya çıkmıştır. Yani hâkim iktisat somut bir okul olmaktan ziyade, soyut bir okuldandır ibarettir.

Buna göre rasyonel insan, tam bilgi ve rekabet varsayımları üzerinden gerçekleştirilen bu modeller gerçek hayata aynı değildir. Buna ilaveten North (1994)’e göre neoklasik iktisat piyasaların nasıl ilerlediğiyle ilgilenmemektedir, sadece nasıl işlediğini analiz edip aktarmaya çalışmaktadır. Kurumsal İktisat’a göre modellere kurumların eklenmesiyle, dinamik bir yapı kazanacaktır (Çiçen, 2015: 9).

Herhangi bir ekonomik projenin hayata uygulanabilmesi için ilk olarak insanların gerçek hayata uygulanıp uygulanmayacağına dair modeller ele alınması ve bu modellerin insanların kalplerine ve akıllarına hitap edilmesi gerektiğine ve bunların biçimlendirilmesi ve ele geçirilmesi gerekir. Bu şekilde kurumların gelişimini, ilerlemesini ve gerçek hayata da ekonomik yapıya da yansıtılarak daha somut hal alacaktır.

5. YENİ KURUMSAL İKTİSAT

Yeni Kurumsal İktisat, son zamanlarda iktisat biliminde ortaya çıkan önde gelen en önemli teorik yaklaşımlarındandır. Bu iddia Yeni Kurumsal İktisat'ın dört özdeşleşmiş öncülerine verilen Nobel iktisat ödülüyle ile güçlenmiştir. İlk olarak 1991'de Ronald Coase, "The Nature of the Firm" (1937) ve "The Problem of Social Cost" (1960) adlı araştırmalarıyla, 1993'te Douglass North, kurumların tarihsel süreçte iktisadi performans üzerine etkisine yapmış olduğu emeklerle ve son olarak, 2009'da Oliver Williamson organizasyon teorisi ve Elinor Ostrom ortak mülkiyet üzerine yaptıkları emeklerle Nobel iktisat ödülüne layık görülmüştür (Çetin, 2012: 44).

Yeni Kurumsal İktisat, hukuk, iktisat, sosyoloji ve örgüt teorisi gibi farklı bilim alanlarını bir araya getiren bir disiplinler arası bir yaklaşımdır (Klein,2000: 456). Yeni Kurumsal İktisat okulunda, Nobel iktisat ödül 'üne layık görülen dört öncü kurucuların yaptıkları çalışmalar şu şekildedir:

- 1991'de Ronald Coase, işlem maliyeti ve mülkiyet hakları üzerine yaptığı analizler
- 1993'te Douglass C. North, kurumlar ve kurumsal değişimin ekonomik performansa etkilerine getirdiği katkılar
- 2009'da Oliver E. Williamson, işlem maliyetleri, yönetim ve organizasyon teorisi alanındaki analizler
- Yine 2009'da Elinor Ostrom, özellikle ortak mülkiyet üzerine yaptığı araştırmalar

İle Nobel iktisat ödülü' nü hak etmişlerdir (Çiçen, 2015: 10).

Oliver Williamson 1990'lı yıllardan sonra kurumların önemine vurgu yaparak ve bazı düzeltmelerin yapılması koşuluyla hâkim iktisat kuramlarının araçlarıyla analiz edebileceği düşüncesiyle meydana gelen, etkin kurumsal akımlara vurgu yaparak "yeni kurumsal iktisat" deyiminin mucididir. İlk kez Markets and Hierarchies (Piyasalar ve Hiyerarşiler,1975) isimli çalışmasında dile getirdiği deyim hiç kuşkusuz "eski" Amerikan "kurumsal iktisadıyla" bir birliktelik oluşturur; fakat ona karşı eleştirel yargıları sebebiyle temel olarak neoklasik gelenek içindedir (Chavance, 2019: 83). Williamson (2000),

kurumların iktisadi incelemelerde yer alması gerektiği savunur. Williamson, kurumların ne kadar önemli olduğunu yaptığı çalışmasında baktığımızda, kurumsal analizi dört düzeyde gerçekleştirdiğini belirtmektedir.

Williamson'ın Farklı Kurumsal İktisadi Kuramlar (2000)

Tablo 1. Ekonomik kurumlar

Kurumlar	Level	Sıklık Düzeyi (Yıl)	Hedef
L1 Toplumsal teori	Yerleşiklik: enformel kurumlar, gelenekler, örfler, normlar, din	10 ² ile 10 ³	Genellikle hesaplanamaz: spontane bir gelişim
L2 Mülkiyet hakları teori	Kurumsal ortam: Formel oyun kuralları, özellikle mülkiyet (politika, yargı, bürokrasi)	10 ile 10 ³	Kurumsal çevreyi düzenleme: birinci sınıf economizing ³³
L3 İşlem maliyetler teorisi	Yönetişim: oyunun oynama şekli – özellikle yönetim yapılarını işleme uyumlu hale getirmesi	1 ile 10	Yönetişim yapılarını doğru şekilde düzenlemek. İkinci sınıf economizing
L4 Neoklasik -Asil vekil teorisi	Kaynakların dağılımı ve kullanımı (fiyat ve miktar teşviklere göre düzenleme)	Devamlı	Marjinal koşulları düzenlemek. Üçüncü sınıf economizing

Kaynak: Oliver E. Williamson, The New Institutional Economics: Taking Stock, Looking Ahead (Journal of Economic Literature, 2000: 597)

³³ Economizing (iktisatlı olma) aslen bir etkinlik mantığına ve “hesapçı bir amaca” gönderme yapar. Yazar burada kurumsal çevreye (formel), yönetim yapılarına (kurumsal düzenlemeler) veya marjinal koşullara uygulanmasına göre üç düzey belirler.” Sıklık” kurumların değişime sıklığıdır. Williamson, level 1’deki değişimin kendiliğinden, level 2 ile 4 ‘tekilerin iradi olduğunu gözlemler (Menger’in terimleriyle L1’in kurumları organik L2 ile L4’ünküler pragmatiktir.) (Chavance, 2019: 87) .

Yukarıdaki tabloya baktığımızda, Williamson kurumsal analizi dört düzeyde oluştuğunu göstermektedir ve şöyle açıklamaktadır: Birinci seviye/ düzeyde gelenekler, örfler, adetler, normlar ve inanç gibi enformel yani resmi olmayan kurumlar yer alırlar ki bunların değişimleri çok yavaş kurumlardır. Kurumsal değişimi kendiliğinden 100 ila 1000 yılları arası olarak, bu değişim yüzyıllar almaktadır. İkinci seviye ise, kurumsal çevre olarak yer almaktadır. Burada formel kurumlar, hükümetin yürütme, yasama, yargı ve bürokratik içerir. Mülkiyet haklarının ve sözleşme yasalarının tanımlanması ve uygulanması önemli özelliklerdir. Burada gözlemlenen yapılar birinci seviyeye göre evrimsel süreçlerin ürünüdür. Yani daha hızlı bir değişim geçirirler. Bu seviye de 10 ila 100 yıllar arası almaktadır. Üçüncü seviye, yönetim yapıları arasındaki işlemlerin yeniden düzenlenmesidir. Periyodik olarak, 1 yıldan 10 yıla kadar, genellikle sözleşme yenileme veya ekipman yenileme aralıklarında yeniden incelenir. Firma, fiyatlarda ve çıktıda yapılan ayarlamalar az ya da sürekli gerçekleşir. Yani bu seviye daha mikro bir içeriğe sahiptir. Ve diğer iki düzeye göre değişim hızları daha fazladır. Son ve dördüncü seviyede ise, kaynak dağılımı ve kullanımı ile ilgilidir. Bu kurumlar ise piyasadaki koşullara devamlı değişmektedir (Williamson,2000: 597-599). Williamson kurumsal araştırmaları bu dört seviyeden yola çıkarak birinci düzeyin en çok toplumsal teori, ikinci seviye mülkiyet hakları ekonomisi, üçüncü seviye işlem maliyetleri teorisi ve sonuncu seviye ise neoklasik iktisadın çalışmalarında ye aldığı savunur. Williamson ise, kendisi kendi yaptığı çalışmalarında gördüğümüz kadarıyla mikro kapsamlı bir içeriği mevcut olan üçüncü seviyeyle daha çok kurumlara olan ilgisi söz konusudur.

Ronald Coase, (The New Institutional Economies), “Firmenin Doğası” (The Nature of the firm ,1937) makalesi Yeni Kurumsal İktisadın başlangıcı olarak yaygın olarak bilinir. O. Williamson (1975) ilk kez Yeni Kurumsal İktisadın adını kullanarak (Hodgson, 1998: 167) konuyu “eski kurumsal ekonomi” den ayırmak amaçlanmıştır. “John R. Commons, Wesley Mitchell ve onlarla ilişkili olanlar büyük entelektüel boylu insanlardı, ama kuram karşıtıydılar ve gerçekleri bir araya getirecek bir kuramları olmadan, aktarabilecekleri çok az şeyleri vardı” (Coase,1998: 72).

Coase (1998), Yeni Kurumsal İktisadın önemini başka bir ifadeyle şöyle aktarmaktadır: “Adam Smith ekonomik sistemin üretkenliğinin uzmanlaşmaya bağlı olduğunu (İş bölümü olduğunu söyler) iddia eder. Ancak uzmanlaşmanın değişim (mübadele) varsa

mümkün olduğunu ve değişim maliyetleri ne kadar düşük olursa (isterseniz işlem maliyetleri) uzmanlaşmanın o kadar fazla ve sisteminin üretkenliğinin o kadar yüksek olacaktır. Ancak değişimin (mübadele) maliyet, bir ülkenin kurumlarına bağlıdır. Onun yasal (hukuk) sistemi, politik sistemi, sosyal sistemi, eğitim kültürü vb. Aslında bir ekonominin performansını yöneten kurumlardır ve “Yeni Kurumsal İktisat” ekonomistler için önemini veren de budur.” Anlaşılacağı üzere Coase, kurumlara olan önemini daha disiplinler ve geniş bir perspektifle ele alarak, Yeni Kurumsal İktisadın, toplumsal bir hayatın önemine dikkat keserek diğer tüm alanları da hesaba katarak Yeni Kurumsal İktisadın zaruri olduğunu ifade eder.

Yeni Kurumsal İktisadın, öncü kurucularından biri olan North’a (2002) göre, kurumlar bir toplumda oynanan oyunun kurallarıdır. Başka bir deyişle kurumlar, “gündelik hayatı bir yapıya kavuşturarak belirsizliği azaltırlar ve kurumlar insanoğlunun insani etkileşimi şekillendirmek için geliştirdiği her türlü kısıtlamayı içerirler. Dolayısıyla kurumsal kısıtlamalar bireylerin yapmasının engellediği faaliyetleri dile getirir; kimi zaman da bireylerin hangi koşullar altında belli faaliyetlere girişmesine izin verildiği tayin eder” (North, 2002: 10).

İktisat, insan davranışının, alternatif kullanımlar olan amaçlar ve kıt araçlar arasındaki bir ilişki olarak analiz eden bir bilim dalıdır (Coase, 1998: 72). Standart iktisat bu noktada insana yeterince iyi alternatifler sağlama da yetersiz olduğu için bu noktada kurumlara ihtiyaç duyulur. Yeni Kurumsal İktisat, işte bu noktada eksi kurumsal noktada başarısız olduğu noktalarda ortaya çıkmasıyla ve çözüm alternatifleriyle insan toplumunun refahını amaçlanarak iktisadi sorunlara etkin bir şekilde çözümler.

Neo-Klasik iktisadın kıtlık ve rekabet gibi varsayımlarını kullanmaya devam edip rasyonalite ve tam bilgi gibi gerçek hayatta mümkün olmadığı bu varsayımları kabul etmeyip, bunların yerine sınırlı rasyonalite, eksik sözleşme, işlem maliyeti, mülkiyet hakları gibi ve daha “gerçekçi” bir terminolojiyle farklı bir metodolojik bakış açısıyla başarılı bir şekilde sunmuş olmasıdır. Bu sebeplerden dolayı “yeni kurumsal iktisat” son yıllarda iktisat alanında meydana gelen önemli kuramlardan biri olarak ilgi odağı haline gelmiştir. Yeni kurumsal gelenek, Neo-Klasik kuramı tamamen eleştirip reddetmek yerine, bazı özellikleriyle ilgilenip ana disiplin içinde kalmayı başararak, orijinal gelenekten ayrılmaktadır (Levent, 2016: 23).

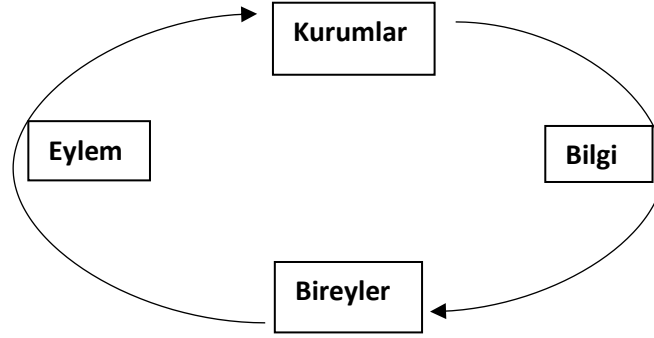
Klein (1990) ve Williamson (1998) 'a göre Yeni Kurumsal İktisat, hukuk, sosyoloji, iktisat, siyaset bilimi, sosyoloji, örgütlenme kuramı ve antropoloji gibi çeşitli alanları bir araya getirerek, gündelik hayatta denk geldiğimiz hükümet, hukuk, piyasalar, firmalar, aile gibi, toplumsal, kültürel, politik ve iktisadi teorileri daha açık bir şekilde tanımlamaya çalışan disiplinler arası bir girişim olarak tanımlanabilir (Kama, 2011: 189).

Sonuç olarak Yeni Kurumsal İktisat, kurumların önemli derecede ekonomi potansiyelin de ve eylemlerin de hayati bir rol oynadığı iddia eder. Kurumları, Neo-Klasik akımın çok ciddiye almadıkları ve bunun içinde sorunlar karşısında yetersiz oldukları, savundukları tezleri de gerçek hayata karşılığı olmadığı için soyut kaldığı ve başarısız olduğu nedenlerden birisi bu olarak bazı görüşlerini (rasyonel birey, kar-fayda maksimizasyonu, tümünden gelimci...) kabul etmeyip yetersiz olduğu boşlukları tamamlamak ve bununla birlikte birçok disiplinler arası (hukuk, sosyoloji, politika, tarih, psikoloji vb.) Çalışma alanının içerisine alarak böylece yeni bir akım ortaya çıkmıştır. Başka bir ifadeyle, insan toplumların geçmişinde teknik ve düzenleme değişiklikler her yerde ve her tür nedenle ortaya çıkar ve her türlü faaliyeti etkiler. Bazen insanların düzenleme ve teknik yaratıcılığı hiç bitmeyecekmiş ya da sınırsızmış gibi görülür. Neo-Klasik akımın ise tam olarak savunduğu varsayımları böyle bir fikirle yola çıktığı için kendi sonu oldu. Yani insanların zihinsel kavrayışlarını farklılaştırırlar ve üretim tarzlarını ve kuramsal yapılarını değiştirmeye hazır halde olmasalar bu değişikliğin hiçbir anlam ifade etmez. Coase'a (1998) göre, aslında ekonomik performansını yöneten kurumlardır. Ve "yeni kurumsal ekonomiye" ekonomistler için önemini veren de budur. Böyle bir ihtiyaç duyulması, ekonominin bir başka özelliği tarafından açıkça ortaya konmaktadır.

5.1. YENİ KURUMSAL İKTİSADIN ÖZELLİKLERİ

Yeni kurumsal iktisatta, kurumlar için alışkanlık ve düşünce kurumların oluşumu ve sürdürülmesi için önemli olup, yani bireylerin eylemleri ve bu eylemler ise kurumsal oluşumu şekillendirir.

Şekil1.1: Kurumsal Eylem-Bilgi döngüsü

Hodgson (1998)'a göre, Yeni Kurumsal İktisat, bireyin davranışları ve bu davranışları kurumsal yapıyı oluşturmaktadır. Hodgson kurumsal eylem –bilgi döngüsünü olduğu gibi, oluşum içinde eylem döngüsünün bu önemli ana teması, North'un (1981) kapitalizmin gelişimi teorisinde, Williamson'un (1975) firmanın işlem maliyeti analizinde kurumların oyun-teorik analizinde açıkça görülmektedir. Buna göre, bireyler kurumları oluşturmak için etkileşime girer ve kurumlar da aynı şekilde olmasıyla bireyin ekonomi teoride temel yapı taşı olarak kabul edilir.

Kurumsal İktisatta iktisadileştirme (economizing) ve ençoklaştırma mantığı değil, gruplar ve insanların birey halinde geçimlerini nasıl yerine getirdikleri, nasıl örgütlendiklerini göstermeye çalışmaktadır. Bu yüzden hâkim iktisat, evrenselliği olan bir tercih mantık çerçevesini belirlemeye çalışırken, kurumsal iktisat ise böyle bir evrensel amaç ve tercih mantık üzerinde çalışmamakta, insanların hayatlarını devam ettirebilmek için amaçlarını nasıl ve hangi ölçütlere göre formüle ettiklerinin, yani somut ekonomilerin analiz etmektedirler (Demir, 1996: 69).

Yeni Kurumsal İktisat, eski kurumsal iktisattan ayıran en önemli özelliği, Neo-Klasik iktisatçıların tam bilgi, sıfır işlem maliyeti, iki taraflı tam bilgi, tam rasyonalite soyut varsayımlarını daha açıklayıcı kılarak, ekonomide işlem maliyetleri, sınırlı rasyonalite, mülkiyet hakları, eksik sözleşmeler de fırsatçılık gibi kavramların bulunduğu (Doğan, Kurt, 2016: 116).

Eggertsson (1990)'a göre, Yeni Kurumsal İktisat halen keşif düzeyindedir. Tanımlar ve terminoloji üzerinde tam olarak anlaşılmaya varılmamıştır, ancak ampirik testlere göre daha güçlü bir vurgusu mevcuttur. Yine de Yeni Kurumsal İktisadın yaklaşımdaki bazı

farklılıkların yanı sıra, Yeni Kurumsal İktisat katkıda bulunanların çalışmalarında ortak fikirler söz konusudur. Yeni Kurumsal İktisadın temel özellikleri Eggertsson tarafından şu şekilde olduğunu açıklar:

- Ekonomi değişimi yöneten kuralların ve sözleşmelerin kısıtlamalarını modellemek için açık girişimlerde bulunma eğilimindedir.
- Neoklasik akımının tam bilgi ve maliyetsiz alışverişin varsayımları esnekleştirdi ve olumlu işlem maliyetlerinin sonuçları incelenmektedir.
- İktisat açısından değerli malların yalnızca iki boyutu (fiyat ve miktar) olduğu varsayımı hafifletilmiş ve mal ve hizmetlerdeki nitel farklılıkların ekonomik sonuçlar ve ekonomik organizasyon üzerindeki etkileri analiz edilmektedir (Eggertsson, 1990: 6-7).

Yeni Kurumsal İktisat, kurumlar, organizasyon teorisi, işlem maliyetleri, sınırlı rasyonelite, mülkiyet hakları, eksik sözleşmeler gibi konularda öne sürdüğü teorik bakış açısıyla, ekonomik ve hukuk, regülasyon ekonomisi, iktisat tarihi, politik ekonomi, endüstriyel organizasyon, firma teorisi ve dışsallıklar gibi konularda, iktisadın önünü açılmasında önemli derecede katkı sağlamıştır (Çetin, 2012: 48).

Richard N. Langlois görüşüne göre, Yeni Kurumsal İktisatçıların tümünü bağlayıcı nitelikte olmamakla beraber, Yeni Kurumsal İktisat akımının özelliklerini üç başlıkta incelemektedir: İlk olarak bireylerin kendi durumlarına uygun olacak şekilde eylemde buldukları varsayımı bağlı olarak durumsal çözümlemeyi vurgulamaktadır. Bu nedenle bireyler rasyonel davranış sergilerler, ama bu rasyonellik tam değil sınırlı rasyoneliktir. İkincisi ise, bireylerin durumların belirgin kılmasında sosyal kurumlar önemli derecede rol oynar. Ancak bu kurumlar fiyat teorisinin açıklanmasında göz önüne alınması gereken sınırlamalar olarak değil, bizzat kökenleri ve niteliklerinin açıklanmasında iktisat bilimi konusu içinde önemlidir. Üçüncüsü ve son olarak Yeni Kurumsal İktisatçıları, iktisadi olguların ne sadece bireylerin amaçlı davranışlarının bir sonucu ne de insan eylemlerinin birer amaçlanmamış sonuçları olarak açıklanabileceğini dile getirmektedir. İktisatta “görünmez el” (invisible hand) açıklamaları, özel durumları ve kısıtları hesaba katarak yapılmalıdır (Demir, 1996: 208-209).

Eğer insanlar farklı tartışıp analiz edilmelerine fırsat veren ortak algılama özelliklerden yoksunlarsa, eğer insanların ortak ihtiyaçlarından bahsedilemeyeceği için bu fikirlerin arasından ihtiyaçlara cevap veren toplumsal düzenlemelere katkıda bulunabilecek olanları seçmek mümkün değilse, fikirlerin gerçekten pek bir önem teşkil etmez (Buğra, 2018: 38). Bu bağlamda hakim iktisadın böyle bir ortam oluşturmaktan eksik ve yetersiz olduğu için, bu eksik ve yetersizliği gidermek ve insan davranışlarının sosyal kurumlar oluşturduğu toplumsal bir alan ve insanlar durumlarına göre bir fikir beyan etme olanağı mümkün kılan bir akım olan Yeni Kurumsal İktisat ekolüdür. Ayşe Buğra (2018)'ya göre "Yeni Kurumsal İktisatçılar belirsizlikle ilgili kısmının ciddi bir biçimde sorgulandığını ve belirsizliğin yadsınamaz bir gerçekliktir. Böylece insanlar, her şeyi bilen değil, davranışları belirsizlik olgusu ve bu olguyla birlikte yaşama gerekliliği tarafından biçimlenen bireyler olarak ele alınıyorlar. İnsan davranışlarının sosyal kurumların oluşturduğu toplumsal yapı içinde ve belirsizlik olgusu karşısında biçimlendiklerini kabul eden ve onları bu şekilde inceleyen yaklaşımların ortaya çıkmasına, dolayısıyla homo economicus'un (ekonomik insan) dünyasından gerçek insanın dünyasına doğru bir adım atılmasına yol açabilecek katkılar. Buna ilaveten Yeni Kurumsal İktisat'ın standart iktisat düşüncesine çok önemli bir noktada bağlı kaldığını, bu bağlılığını da yaptığı katkıları önemli bir biçimde sınırladığını görülmektedir. İnsan davranışlarıyla, bütün insan davranışlarının çıkar maksimizasyonuna yönelik olduğu temel varsayımlardan vazgeçmeyen Yeni Kurumsal İktisatçılar, bütün sosyal kurumları bu varsayım yardımıyla yorumluyorlar. Yani eski (orijinal) kurumsalcıların aksine, yöntemsel bireycilikten ve onun sağladığı formalizasyon imkanlardan vazgeçmiyorlar. Bu da, bir anlamda, bize sağ elleriyle verdiklerini, yani kurumların ve toplumların gerçekliğiyle ilgili fikirleri, kurumları ve toplumları kişisel çıkar dürtüsüne bağlı olarak açıklanabilecek olgular olarak incelemeyi sürdürerek, sol elleriyle geri alıyorlar (Buğra, 2018: 41-42). Bu bağlamda kurumsal iktisat yeni metodolojik belirgin özellikleriyle topluma bir yanda rehber olurken, diğer yanda da kendi çıkarlarını arka planda ön safhada tuttuğu bu da Neo-Klasik akımın yönetilme tarzına benzer ve yeni adımın olduğu göstermektedir.

Yeni Kurumsal okulun metodolojik ve açık özelliklerine baktığımızda; daha gerçekçi bir iktisadi incelemesine varmak için, kurumsal sınırlamalar altında fayda maksimizasyonu yapan, sınırlı rasyonaliteye sahip bireyler ve metodolojik bireycilik, toplumsal işleyişte bireyin eylemlerini sınırlandırarak belirsizliği azaltan kurumlar, kurumların

uygulanmasını sağlayan bir yönetişim yapısı, homojen olmayan toplumsal yapı, içerisindeki sosyal ağlar ve bireye ilişkin varsayımlara bağlı olarak sözleşmelere duyulan ihtiyaç ve bu noktada iktisadi hayatın her alanında yer alan bir akımdır (Çelebi, 2019: 191).

5.1.2. ESKİ KURUMSAL İKTİSAT VE YENİ KURUMSAL İKTİSADIN FARKLILIKLARI VE ORTAK NOKTALARI

5.1.2.1. Eski Kurumsal İktisat ve Yeni Kurumsal İktisadın Farklılıkları

Daha önce de vurgulandığı gibi kurumsal iktisat kendi aralarında farklılıklar söz konusudur. Ancak bütün kurumları bir noktada buluşturan ortak payda, ekonomi alanda açıklayıcı faktör olarak bireylerin kurumların ön planda tutmasıdır. Kurumların en çok üzerinde durdukları temel sıkıntı, kurumların iktisadi davranışlar üzerinde ne tür etkilerde bulduklarından ziyade, kurumsal değişim sürecinin bizzat kendisinin anlaşılması ve açıklanmasıdır. Kurumlar davranışa yn verirler ve onu kanalize veya ona öncülük ederler. Kurumsal iktisat ekolleri kendi içinde farklılaşması, daha önce de belirtildiği üzere, orijinal(eski) kurumsal ve onun yeniden ihyasını hedefleyen yeni kurumsal iktisat olmak üzere iki başlık adı altında incelenmektedir. Dolayısıyla eski kurumsal (old institutional) ve yeni kurumsal (New institutional) arasındaki farklılığa vurgulamak gerekmektedir (Demir, 1996: 202-203).

Eski Kurumsal İktisadın, Yeni Kurumsal İktisattan ayıran temel sorunlardan biri de her ne kadar hâkim iktisadın öğrenme kavramını ele almış olsa da rasyonel bir birey varsayımına dayanan yaklaşımda kökte ciddi sorunlar vardır. Bu bağlamda temel kilit soru, “rasyonel öğrenme” ile ne kastedildiğidir. Bireylerin, ğrenme sürecinde oldukları herhangi bir anda rasyonel oldukları nasıl söylenebilir? ğrenme eylemin kendisi tüm bilgilere sahip olunmadığı (tam rasyonel varsayımı) ve evrensel rasyonalitenin vaat edildiği veya dışlandığı anlamına gelir. Yeni Kurumsal akımın proje, firma veya devlet gibi kurumların ortaya çıkışını, rasyonel bir bireysel davranışı modeline atıfta bulunarak, (Yeni Kurumsal İktisat, eski kurumsal akımın temel varsayım mantığına dokunmadan) insan etkileşimleri bakımından istenmeyen sonuçlarını izini sürerek açıklama girişiminde bulunduğudur (Hodgson,1998: 175). Bireysel eylemle çalışma kuralları işleyişinde,

bireyin yapabilecekleri, yapamayacakları, yapmamaları gerektiğini belirgin kılarak ifade edilir (Commons,1936: 648).

İktisat teorisinde hâkim araştırma programını temsil eden Neo-Klasik iktisadın üç unsurdan oluştuğunu belirtebiliriz: Bunlar İstikrarlı tercih, rasyonel seçim ve dengedir. Neo-Klasik İktisat araştırma programının temel varsayımlarına dokunmadan koruyucu kuşağında değişiklikler ortaya koyan birçok çalışma meydana gelmiştir. Yeni Kurumsal okulun konu ve ilkelerle yapılan bu çalışmalar: işlem maliyetleri iktisadı (Transaction Costs Economics) ve Mülkiyet Hakları (Property Right). Kurumsal İktisadın üzerinde durduğu temel sorusu, Kurumlar niçin ortaya çıkar, belirli bir biçimde niçin gelişir ve faaliyetleri konusunda neler ifade edilebilir? Sorusudur. Eski (orijinal) Kurumsal İktisat ve Yeni Kurumsal İktisat ekolleri bu soruya farklı yanıtlar açıklamaktadırlar. Bu akımlar hem sorunları tespit edilmesinde hem açıklayıcı değişkenler hem de metodoloji konusunda farklılık göstermektedir. Eski Kurumsal akımına göre, kurumları biçimlendiren temel ilke teknolojidir. Teknoloji geliştikçe çoğunlukla birbiriyle çelişki içinde olan bulunan yeni sosyal yapı biçimleri meydana gelecektir. Sosyal değerler ve bireysel değerler arasındaki çelişkilerinin çözümü bu uzlaştırılması mümkün olmayan güçlerden, uzlaştırıcı kural oluşturmaya doğru bir gelişme gösterme analiz edilmektedir. Örneğin Commons'a göre çıkar çelişkileri belirli sosyal kurumları etkisizleştirmektedir. Ona göre kurumsallaşma etkin ve makul (reasonable) kuralların seçimi sürecinden ibarettir. Eski kurumsal okuluna göre, kurumsal değişim sürecinin bireyleri, niteliği gereği kolektiftir. Çünkü iktisadi eylem, birbirine bağımlı ve çok anlamlıdır (Demir,1996: 204-205). Bir kurum, bireysel eylemin kontrolünde, özgürleşmesinde ve genişlemesinde kolektif eylem olarak tanımlanır. Kolektif eylem, bireysel eylemin kontrolünden ve özgürleşmesinden daha fazlasıdır. Bireyin iradesi kendi zayıf eylemiyle yapabileceklerinin çok ötesinde bir genişlemesidir (Commons,1931: 649-651).

Hodgson'a (1998) ifadesiyle, Yeni Kurumsal İktisat, Eski Kurumsal İktisattan farklı kılan anaakım, iktisatçıların zevklerin ve tercihlerinin ekonominin açıklayıcı olmadığı yönündeki yaygın ifadesi, bu nedenle de doğrudan bireyci gelenekten kaynaklanmaktadır. Aynı şekilde iktisadın "seçim bilimi" olarak kavranması seçen bireyi ve onun tercih işlevlerini verildiği gibi alır. Eski Kurumsalcıların aksine Yeni Kurumsalcılık bu tür bireyci ön kabulleri dikkate almıştır. Başka bir ifadeyle tercihleri tarafından yönetilen bir birey, sosyal çevresinin basit bir parçası değil, aynı zamanda fayda işlevinin de esiri

haline getirilir. Sanki tercihlerine göre programlanmış bir robotmuş gibi. Özellikle “Eski” kurumsalcılıkta alışkanlık yani bireyin eylem kavramı hem bir kurumun tanımında hem de insanın eylem resminde olduğu gibi merkezi bir rol oynar. Buna karşılık “Yeni” kurumsalcılıkta bir kurumun tanımları tipik olarak alışkanlık kavramı içermese de genellikle, eski kurumsalcılık dar bir kurum anlayışından ziyade geniş bir perspektifle ele alırlar. İçgüdüler, sosyal davranıştaki genel düzenlilikler (Schotter, 1981 :11) veya "toplumdaki oyunun kuralları veya insan etkileşimini şekillendiren insani olarak tasarlanmış kısıtlamalardır” (North,1990: 3). Yani Eski ve Yeni kurumsal okulun arasındaki temel fark, ilkinde alışkanlık kavramı merkez bir noktada olurken, ikincisinde insan-bireycil bir merkezci ön planda olmasıdır (Hodgson,1998: 179). Parada’ ya göre Yeni Kurumsal İktisadı Eski Kurumsal İktisattan farklı kılan önemli özelliği ise, kurumsalcı iktisatçı akımın birçok alanda uygulanmakta olan önemli ekonomik analiz araçları geliştirdiği içindir (Parada, 2001: 57).

Kurumsal İktisadın tekrar yükselişine neden olan bazı sebepler baktığımızda ise; Yeni Kurumsal İktisat, kurumların temellerini ve fonksiyonlarını analiz edilmesini Ortodoks iktisadın merkezinde yer almıştır. Bir diğer sebep ise, hâkim iktisadın yetersiz olduğu sorunlarda çözüm bulamadığı yapısal ekonomik gelişmeler ve uzun dönem iktisadi çözümleme problemleri vardır. Üçüncüsü ve son olarak hâkim iktisadın sorunları sadece varsayımlardan ibaret değildir (Beşkaya, Ursavaş, 2014: 6).

North’un ifadesiyle, yoğun emekler verip ve kırk yıldır sürdürülmesine rağmen, ekonomilerin performansı arasındaki farklılıklar ve ekonomilerin ayakta kalıcılığı gibi konular kalkınma iktisadi tarafından tatmin edici bir şekilde açıklanamamıştır. Uygulamada olan kuramın bu işe uygun olmadığına işaret etmektedir. Kuramın temeli, kıtlık ve dolayısıyla rekabet varsayımına dayanmaktadır. Kuram uyumlu sonuçlarını, mükemmel ve maliyetsiz olarak tanımlanana mülkiyet haklarına ve bedelsiz elde edilebilen bilgiye dayalı, sürtüşmelerden uzak mübadele sürecine borçludur. Kıtlık ve buna rekabet varsayımının güçlü ve ayakta olmasına ve neoklasik kuramın dayandığı temel ayak olmasına karşın, bu kuramın diğer varsayımları, varlığını sürdürmekte aynı derecede başarılı olamamıştır (North,2002: 19-20). Gerçek hayata karşılığı olan bir iktisat teorisi ve dinamik olabilmesi için kurumların elzem görmüş ve ekonominin uzun dönemli incelenmesine kurumsal değişimin temel olacağını ifade etmiştir. İnsan eylemlerinin ve tercihlerinin biçimlendiren kurumsal iktisadi analiz sürecinde dikkate almaması North’un

Eski Kurumsalcılara yaptığı tek eleştiri olmayıp, Eski ve Yeni ortak farklılıklarını dikkat çekmektedir (Çelebi, 2019: 170). Yani Yeni Kurumsal İktisadın toplumsal olanı tanımlayan ve insan eylemleri ve tercihleri tanımlama ve biçimlendirmeyi ön planda tutarak ve buna ilaveten kurumların ekonomik performans üzerinde önemli derecede rol oynadığını vurgulayarak “kontrol” ve “disiplin” olacak şekilde amaçladığı bir ortamı oluşturmasıyla Eski Kurumsal İktisattan bu yönüyle ayrılmaktadır.

Malcolm Rutherford (2001), Eski ve Yeni Kurumsal iktisadın farklarını bir soruyla sorgulayarak ifade eder: Son yıllarda kurumsalcı düşüncenin yeniden canlanmasına yol açan neydi? Neo-Klasik teorinin özündeki kurumsal içerik eksikliği, nihayetinde, özellikle yeni kavramlar ve analitik araçlar geliştirildikçe ve piyasa sonuçlarının düzenleyici alternatiflerle karşılaştırılmasında daha uygulamalı düzeyde bir sorun haline gelmesiydi ve düzenlenmemiş piyasalarla ilgili bir endişe, orijinal (eski) kurumsalcı hareketin arkasındaki faktörlerden biriydi, piyasaların aşırı düzenlenmesiyle ilgili bir endişe kısmen kurumlara olan ilginin canlanmasını harekete geçirdi. Ancak her iki durumda da yerleşik biçimsel teorinin (EKİ) gerçekliğin önemli unsurlarını kaçırdığı düşünüldü. Bu bağlamda farklı motivasyonlarına ve kaynaklarına rağmen, çağdaş ekonomideki birçok gelişme, kendilerini bir şekilde ya da başka bir şekilde, eski kurumsalcı geleneğin bir parçası olan konularla uğraşırken bulmuşlardır. Örneğin, ekonomiyi, karar verme, sınırlı rasyonellik ve beklentiler üzerindeki gibi çalışmalar. Kurumlara olan ilginin bu canlanmasının birtakım etkileri olmuştur. Belki de en belirgin sonuç, mülkiyet haklarının, sözleşmelerin ve organizasyonların işlem maliyet analizinin büyük bir kısmından oluşan "yeni kurumsal ekonomi" olarak bilinen gelişme olmuştur. M. Rutherford'ın başka bir deyişle, Yeni Kurumsalcılar arasında kendilerini “eski” Amerikan kurumsalcılığından keskin bir şekilde ayırma konusunda önemli bir endişe söz konusuydu. Metodolojide, kullanılan teorik ve analitik araçlarda, ayrıca pazara ve "iş" kurumlarına yönelik temel yönelimde açıkça büyük farklılıklar vardır. Bununla birlikte, yeni kurumsalcılığın bazı yönleri, standart neoklasik sınırların ötesine yayılma eğilimindeydi. Yeni Kurumsal iktisat içinde, sosyal fayda sağlayabilecek kurumların ortaya çıkmayacağı ve verimsiz kurumların meydana gelmesi hayatta kalabileceği gerçeğinin artan bir şekilde iddia etmeleri de takdire şayandır. Buna ilaveten, Yeni kurumsalcılık, sadece formel kurallar ve yönetim yapıları hakkında değil, aynı zamanda

enformel normlar ve sosyal ağlar ve aralarındaki ilişkiler konusunda da önemli adımlar atmışlardır (Rutherford, 2001: 185-187-188).

Sonuç olarak, iki akım kurumları ele alışları farklılığa bağlı olarak farklı metodolojiler kullanmışlardır. İki akımın temelinde olan farklılık bu noktadadır. Eski Kurumsal İktisat evrimsel bir metodoloji ele almıştır. Bu metodolojinin en önemli bütüncül yaklaşımıdır. Hem bireyleri etkileşim içinde ele alır hem de toplumu ve çalışmalarında ağırlığı ne birine ne ötekine verir. Yeni Kurumsal İktisat, karar verme sürecini analiz ederken, Eski Kurumsal İktisat gibi Neo-Klasik iktisadın tam bilgi ve rasyonel insan varsayımlarında farklılaşır. Ancak Eski kurumsalcılar gibi kurumsal yapıyı bu varsayımlara alternatif olarak kullanmaz, kurumları sınırlı rasyonellik ve eksik bilgi gibi varsayımlarla çözüm olacak şekilde çalışmalara katar (Yıldırım,2009: 79-80). Yeni Kurumsal İktisat ve Eski Kurumsal İktisatın birbirinden farklılıkları elbette mevcut olacaktır ki bu sadece Yeni Kurumsal İktisat ve Eski Kurumsal İktisat ait bir durum değildir. Geçmişten günümüze kadar var olan şeyler muhakkak bir ilave söz konusu olup değişikliğe uğrarlar. Tıpkı insan toplumlarının geçmişinde organizasyonlar ve teknik değişiklikler çıkması ve birçok nedenle meydana gelmesiyle ve her türlü eylemi, faaliyeti etkiler. Yani insanlar zihinsel kavrayışlarını değiştirdikleri gibi, yeni ihtiyaçlar, istekler ve özlemler oluşturma problemi de söz konusu olacaktır. Yukarıda da anlaşılabacağı üzere, Yeni Kurumsal İktisat birçok alanda (İktisat, hukuk, sosyoloji, psikoloji vb.) Ve bireylerin ihtiyaçlarına yönelik rehberlik olması ve özellikle insanı ön planda tutarak ve piyasada duyulan mutlak güvenle çıkmasıyla hâkim iktisadı geride bırakarak ortaya çıkan bir akımdır.

5.2.1.2. Eski Kurumsal İktisat ve Yeni Kurumsal İktisadın Ortak Noktaları

Yeni Kurumsal İktisat ve Eski Kurumsal İktisadın ortak noktaları oldukça az sayıdadır. Her iki akımında en önemli ortak benzerliği kurumlara olan çalışmalarınıdır. Kurumlar insan hayatının önemli bir parçasıdır ve bireylerin karar verme ve davranışlarında önemli bir rol oynar. Bu nedenle ekonomik çalışmada, her iki akımın da temellerini kurum kavramı üzerine ortaya çıkmışlardır. Metodolojik ve felsefi farklılıklardan dolayı yaptıkları çalışmalarında ya da incelemelerinde çeşitli yollarda devam ederler. Fakat iki akımın benzerlikleri inceleme metotlarında değil ulaştıkları sonuçlardır (Yıldırım,2009:78).

Bir kurumun tarihinde çalışma kuralları devamlı değişmektedir ve farklı kurumlar için farklılık göstermektedir. Ancak farklılıkları ne olursa olsun, bireylerin kolektif yaptırımlarla³⁴uygulanabileceklerini, yapmaları veya yapabilecekleri, yapıp yapmadıklarını belirtmeleri benzerliğine sahiptir (Commons,1931: 650). Yani İki akımın da ortak noktaları, bireyler eylemlerde bulunurken gündelik hayatındaki belirsizliği azaltarak, insanların tercihlerinde önemli bir etki etmekte ve buna ilaveten insanların belli faaliyetlerde bulunurken rehber olmaktadır.

Yeni Kurumsal İktisat, Eski Kurumsal İktisatta olduğu gibi gelişmeleri, süreçleri ve ekonomik hayatı az da olsa tarihsel bağlamı ile analiz ederek, büyüme, gelişme ve kalkınma gibi konuları kültürel coğrafi ve toplumsal bağlamında analiz ettikleri göstermektedir. İki akımın bir diğer benzerliğine baktığımızda ise, Amerikan Kurumsalcılığı 20. yy.'ın başlarından itibaren etkisini gösteren, hâkim iktisada nazaran daha bilimsel bir zemine dayanmaktaydı. Nicel ve ampirik analiz ilkelerini ele almakta olup, diğer alanlarla daha uyumlu bir yapıya sahipti. Burada ampirik kanıtlar, hem nicel ve istatistiksel metotlarla çalışarak, hem de vaka araştırmaları ve belgesel kanıtlar dahildi. Benzer bir yaklaşımı, özellikle nicel ve ampirik analizleri Yeni Kurumsal İktisat'da da yoğun bir şekilde çalışmalarında gösterilmektedir (Can Dura, 2018: 46).

Rutherford (2001) çalışmasında dile getirdiği kurumların ortak bir temayı şöyle dile getirmektedir: Mitchell (1913) "Business Cycles" çalışmasında, iş döngülerini, gelişmiş bir para piyasasının kurumlar tarafından üretilen davranış kalıplarından kaynaklanması olarak düşünürken, Mitchell (1927) Amerikan Ekonomik Birliği'ne Başkanlık konuşmasında ve diğer araştırmalarında, nicel çalışmayı ve kurumsal yaklaşımı açık bir şekilde birbirine bağlı olduğu ve nicel çalışmanın analiz ettiği "insan kitlesinin" eylemlerindeki düzenlilikleri oluşturan "kurumlar" olduğunu dile getirdi. M.Rutherford başka bir ifadesinde ise, ortak bir tema, kurumların çok önemli olduğu ve ekonomistlerin iktisat davranışları ve sonuçları nasıl şekillendirdikleri ve kendilerini ekonomik, siyasi ve ideolojik faktörler tarafından şekillendirildikleri hakkında yeterli olacak şekilde ve sağlam bir zeminde olmasıyla analiz yapmaları gerektiğidir (Rutherford, 2001: 177-188). Yani her iki akımında bir insan tercihlerini, davranışlarını ve para ekonomisine katkıları

³⁴ Kolektif yaptırımların analizi, bir kurumsal ekonomi teorisi için ön koşul olan ekonomi, hukuk ve etik ilişkisini sağlar.(a. g .m)

olduğu ve bu katkılarını da nicel araştırmalarla yapılmasıyla insan kitlesine etki ettiğini iddia etmektedir.

Özetle, Kurumsal İktisat, bireylerin kurumları etki ettiği metodolojisi olan temel varsayımlardan biridir. Ancak bireyler bunu tek başlarına yapamazlar, kurumları değiştirme güçleri organizasyonlar yapabilirler. Bireyler de kurumları çıkarlarına uygun olacak şekilde değiştirmek için organizasyonlar oluştururlar (Yıldırım, 2009: 80).

6. KURUMSAL İKTİSATTA SON GELİŞMELER

Ekonomi literatürde en çok üzerinde durulan ve tartişılan konulardan biri de ülkelerin ekonomik performans bakımından neden bu kadar farklılık gösterdiğidir. Geleneksel büyüme teorileri bu soruya cevaplamakta başarısız kalmakta ve yeterli düzeyde değiller. Ana akım iktisat, kişi başına düşen çıktıyı belirleyen şartlar arasında üretim faktörleri (emek, fiziki ve beşerî sermaye birikimi vb.) Ve teknolojiyi saymaktadır. Bunları büyümenin temel dinamikleri olarak gören geleneksel faktörler olduğunu kabul edilmektedir. Ancak asıl önemli olan soru, bu faktörleri nelerin belirlediğidir (Çiçen, 2015: 17).

Literatüre baktığımızda son zamanlarda uluslararası kuruluşların ve devletlerin iktisadi ve beşerî büyüme ve destekleme arzusu, kurumsal kalitenin iktisadi alanda büyüme ve kalkınmaya verdiği etkisiyle bir sorgulama mekanizması bakımından önem arz edildiği görülmektedir. Bu konuda ekonomik büyümenin açıklamaya olanak tanımaktadır. Özellikle 1990’li yıllardan itibaren kurumlar olan ilgi tekrar öne çıkmaya başlamıştır. Tezimin bu kısmı yapılan çalışmalar üzerinden bir analiz olacaktır.

“İyi yönetişim” sloganı altında kurumsal gelişme meselesi, son dönemde kalkınma politikaları olan ilgi tartişmalarının merkezinde yer aldığı görülmektedir. Son on yılda kalkınma politikalarına yön veren uluslararası kurumlar, “iyi politikalar” aracılığıyla “fiyatların doğru belirlenmesi” vurgusunun kısıtlamalarını kabul etti. Fiyat sisteminin altında yatan kurumsal yapıya olan ilgi ve önemi ne kadar önemli olduğu kabul edilir oldu. Özellikle güçlü olmayan kurumsal yapıların bir sonuç etkisi olarak görülen ve düşünölen uluslararası kurumlar bu kez “doğru kurumların” adı altında daha çok dikkat edilmesiyle ve analiz edilmesiyle vurgulanmaya başladı. Bugün her ülkenin (maalesef genellikle ABD’deki kurumlarla özdeşleştirilen) kısa bir yoldan “doğru kurum”u

benimsemesi ve daha fakir ülkelerin (beş-on yıllık) kısa bir geçiş hazırlığıyla bunu yapması gerektiğine inananların sayısı gittikçe arttığı görülmektedir (Chang, 2011: 125-126).

Rodrik (2000) yaptığı çalışmasında kurumların ekonomik büyüme üzerinde nasıl bir etki ettiği ve 1980'den sonra ülkeler arasında büyüme farkları oldukça daha çok belirgin olmaya başlamasıyla kurumlara olan ihtiyaç daha elzem olduğu belirtmektedir. Rodrik, kurumlar, genel olarak “başkalarının ne yapacağına dair beklentiler oluşturmalarına yardımcı olacak şekilde, insanların etkileşimlerini yöneten ve şekillendiren, insani olarak tasarlanmış bir dizi davranış kurallardır” diye tanımlar. Bu bağlamda yazar kurumların ekonomik büyümeye olan etkisini ise şöyle aktarmaktadır; son birkaç on yılda ekonomik büyüme ile ilgili karşılaştırmalı deneyim (geçmişteki piyasa başarısızlıklarını analiz ederek) bize bir dizi önemli çıkarımlar sundu. Fiyat reformları, dış ticarete, ürün ve işgücü piyasalarında, finansa ve vergilendirmede makroekonomik istikrar ve özelleştirme ile beraber 1980'lerin reformcularının toplanma sesleriydi. 1990'lı yıllara gelindiğinde ise, fiyat reformuna odaklanmanın eksiklikleri giderek daha belirgindi. Daha açık bir şekilde tanımlanmış bir mülkiyet hakları sistemi, sahtekarlığın en kötü biçimlerini, rekabet karşıtı eylemleri ve ahlaki tehlikeyi engelleyen düzenleyici bir aygıt, güven ve sosyal iş birliği sergileyen orta derecede uyumlu bir toplum, riski azaltan ve sosyal çatışmaları yöneten sosyal politik kurumlar, hukukun üstünlüğü gibi iktisatçıların çoğunlukla benimsedikleri sosyal düzenlemelerdir, fakat bunlar yoksul ülkelerde bulunmamalarıyla çok dikkat çekicidir (Rodrik, 2000: 1-2).

Acemoğlu ve Robinson (2008), kurumlar, ülkelerin ekonomik büyüme ve kalkınma farklılıklarını ortaya koyan önemli nedendir. Bu nedenle cevaplanması gereken ülkelerde kurumların neden ve nasıl farklı seviyelerde olduğu ve kurumların nasıl değiştiği sorularıdır. Bu sorulara bulunacak cevaplar ile kurumların nasıl ekonomik performansı olumlu etkileyecek şekilde iyileştirileceği daha iyi çözümlenebilecektir (Çiçen, 2015: 17).

Acemoğlu ve Robinson'un diğer bir çalışmasında ise, gelişme farklılıkları azaltan ve ekonomik büyümeyi artıran teknoloji ve beşerî çeşitli teşviklerle ulusların başarı ve başarısızlıklarını biçimlendirir ve şöyle belirtmektedir: her toplum, devlet yurttaşların ortaklaşa belirleyip uyguladığı bir dizi ekonomik ve siyasal kuralla işleyişini sürdürür.

Ekonomik kurumlar eğitim görmek, tasarruf edip yatırım yapmak, yeni teknolojiler geliştirmek ve hayata geçirmek vb. için gerekli ekonomik teşvikleri düzenler. İnsanların yaşamlarının hangi ekonomik kurumlarla sürdürüleceğini belirleyen siyasal süreçtir. Bu sürecin ise nasıl işleyeceğini belirleyen siyasal kurumlardır. Örnek olarak, Birleşik Devletler 'deki eğitim sistemi, Gates ve onun gibilere yeteneklerini tamamlayacak özgün beceriler kazanma olanağı tanıdı. Birleşik Devletler 'deki ekonomik kurumlar, bu adamların aşılmaz engellerle karşılaşmadan kolay bir şekilde şirket kurmalarına olanak tanıdı. Bu kurumlar aynı zamanda projelerinin finansmanını mümkün kıldı. Birleşik Devletler emek piyasaları kalifiye çalışanlar bulmalarını sağladı ve nispeten rekabetçi piyasa koşulları şirketlerini büyütme ve ürünlerini pazarlama fırsatı sundu. Yani kurumlara ve bu kurumların meydana getirdiği hukukun üstünlüğüne güvenleri tamdı ve mülkiyet haklarının emniyetinden endişe etmiyorlardı (Acemoğlu,Robinson,2020: 46-47). Yani ekonomik büyümeye etki edecek kapsayıcı kurumlar oluşturulması veya dönüştürülmesi söz konusudur. Kapsayıcı ekonomik dediğimiz kurumlar ise formel kurumlardır. İşte mülkiyet hakları kontrol eden, adil bir rekabet ortamının oluşturan ve yatırım olanakları ve ortamı sağlayan formel yapılarıdır.

Dani Rodrik, Ulusların sosyal istikrar ve tutarlılık gibi daha uzun süreli büyümelerini sürdürülebilir kılmak için beş piyasa destekleyici kuruma gerekli olduğunu ileri sürer:

- Mülkiyet Haklar
Bir girişimcinin üretilen ve iyileştirilen varlıkların geri dönüşü üzerinde yeterli kontrole sahip olmadığı sürece biriktirme ve yenilik yapma teşvikine sahip olamayacaktır. Yani girişimcinin maddi ve fikri hakları korunması için isteğini artıran ve teşvik olması lazım.
- Düzenleyici Kurumlar
Piyasalar, katılımcılar hileli veya rekabet karşıtı davranışlarda bulduklarında başarısız olur. Piyasadaki bozuklukların için önlem alınması gerekir. Buna ilaveten uygulamada, her başarılı piyasa ekonomisi mallar, hizmetler, işgücü, varlık ve finansal piyasalardaki davranışların düzenleyici kurumların desteğiyle pozitif ekonomik sonucu için önemlidir.

- Makroekonomik İstikrar Sağlayıcı Kurumlar

Tüm gelişmiş ekonomiler(ülkeler) istikrar sağlayıcı önlemler alan mali ve parasal kurumların oluşturup uygulanmalıdır. Kurumlar tarafından alınan önlemlerle finansal piyasalarda doğan istikrarsızlıkları azaltır ve burada doğan şokların etkileri artmadan azaltılması gibi reel ekonomiyi refah kılınması gibi hedefler gereklidir.

- Sosyal Sigorta/ güvenlik Kurumları

Modern piyasa ekonomilerin, değişimin sürekli ve kendine özgü (yani bireye özgü) gelirler ve istihdam için yaygın risk ve belirsizlik içeren bir ortamdır. Yani çalışanların istihdam yaşamında karşılaşılabilecek sorunlara karşı koruyan kurumların olması ve buna mukabil çalışanların sosyal güvenlik kurumları oluşturarak bireyleri geleneksel karşılıklardan kurtarmasıdır.

- Çatışma Yönetimi Kurumları

Bu kurum ise, sosyal grupları karşılıklı fayda sağlayacak sonuçlar üzerinde koordinasyon sağlayamadıkları ve iletişim yetersizliğinden dolayı ihtiyaç duyulur. Örneğin, sağlıklı toplumlar, bu tür büyük koordinasyon başarısızlıklarını daha az hale getiren kurumlara sahiptir. Bu kurum için kök haline gelen kurum örnekleri ise baktığımızda ise, hukukun üstünlüğü, kaliteli bir yargı sistemi, serbest seçimler, bağımsız sendikalar, bireyleri temsil eden siyasi kurumlar, azınlık grupları ve toplumsal ortaklık olarak söylenebilir (Rodrik, 2000: 5-12).

Khan (2007), iyi yönetim ekonomik kalkınmayı ve büyümeyi olumlu yönde yönlendirdiğini ve yönetim kalitesindeki farklılıkların ekonomik kalkınmadaki performansla ilişkili olduğuna dair şu maddelerin gerekli olduğunu belirtmektedir:

- İstikrarlı mülkiyet haklarının sağlanması ve sürdürülmesi
- İyi bir hukuk kuralının üstünlüğü
- Kamulaştırma riskinin en düşük seviyede olması
- Yolsuzluğun en aza indirilmesi

- Efektif hizmet sunum kapasitesi
- Demokratik şeffaflık ve hesap verebilirlik

Devletlerin ekonomik kalkınmadaki kurumları meşru bir şekilde uygulayabilen böyle kapsamlı kurumları dikkatte alarak kurumların ekonomik performansı üzerinde daha etkili olmasıyla beraberinde getirmektedir (Khan,2007: 4).

Kurumlar, ekonomi kuramı ve ekonomik performans üzerinde önemini vurgulayan öncü kurumsalcılardan öne çıkan isimlerden biride North (2002)'dur. Kurumlar, ekonominin uzun dönemdeki performansının altında yatan belirleyici unsurlardır. North, kurumların çağdaş ekonomik analiz üzerindeki sonuçlarını şöyle belirtmektedir:

- Ekonomik ve siyasi modeller zaman içinde ve yatay kesit farklı ekonomilerde büyük değişiklikler gösteren belli kurumsal kısıtlar dizgelerine özgüdür. Modeller kurumlara has olup, birçok durumda değişen kurumsal kısıtlara duyarlıdır. Bu kısıtların farkında olmak hem daha geliştirici teorilerin oluşturulması hem de kamu politikaları için elzemdir. Yani etkisini cari dönemde hem de gelecek zamanda ekonomi üzerinde ne kadar işe yarayacak şekilde oluşturan güçlü modellerin etkisine bağlıdır. Buna mukabil, özgün kurumsal sınırlamaların, kuruluşların iş yapacağı sınırları belirlediği, oyunun kuralları ve oyuncuların davranışı arasındaki etkileşimli oyunu anlaşılabilir hale getirdikleri gerçeğidir. Bu kuruluşlara birkaç örnek vermek gerekirse şirketler, sendikalar, tarımsal örgütlenmeler, siyasi partiler ve kongrenin alt komiteleri vb.... bunlara çabalarını ortaya çıkartacak ve üretken olmayan faaliyetlere harcıyorlarsa, bu kurumsal sınırlamalar bu tür faaliyetler için bir teşvik yapısı sunmasından dolayıdır. Olayın somut haline baktığımızda, üçüncü dünya ülkeleri, kurumsal kısıtlar üretken faaliyetleri teşvik etmeyen siyasi/ekonomik faaliyetler için bir dizi olumlu sonuçlar getirmediği için ekonomik açıdan yoksul kaldılar. Bu durumdan ekonominin temelini etkileyen kurumsal çerçevenin kötü ekonomik performanslarının nedeni olduğunu farkına vararak, kuruluşları üretkenliği artıracak yollara yöneltecek biçimde teşvik yapısını yeniden yönlendirecek şekilde bir kurumsal çerçeve oluşturmaya çalışıyorlar. Ancak bütünsel olarak ekonomik performansta ve ekonominin belli bazı sektörlerinde sürekli olarak yaşanan marjinal değişimlerin sonuçlarının farkında olmaları gereklidir. Vergi

yapısı, düzenlemeler, yasal kararlar, kararnameler gibi bazı formel sınırlamaların, şirketlerin, sendikaların ve diğer kuruluşların ve dolayısıyla ekonomik performans pozitif yönde ve uzun ömürlü olacak şekilde etki ettiğini bilinmektedir.

- Kurumların bilinçli şekilde analize dahil edilmesi, genelde sosyal bilimcileri, özel olarak da iktisatçıları, disiplinlerin zemini oluşturan davranışsal modelleri sorgulamaya itecek ve sonuç itibarıyla daha önce yaptığımızdan çok daha kapsamlı ve sistematik bir biçimde, nihai olarak oyuncuların davranışını etkileyen pahalı ve mükemmellikten uzak enformasyon işleme yöntemlerini analiz edilme olanağı tanıyacaktır. Yani kurumsal çerçeveyi oluştururken bilgi işlem maliyetini ne kadar minimum düzeyde tutarsak daha tutarlı sonuçların getirisi artacağı ve enformasyon işleminin sonucunda meydana gelen problemlerinin farkında olmakla düzeltilmeyecek kadar bir sorun olmadığı ve bu şekilde davranan sosyal bilimciler kurumların neden var olduğunu anlamakla yetinmeyecek, aynı zamanda sonuçları nasıl etkilediklerini anlayacaklardır.
- Bir ekonominin performansını değerlendirmede ekonomi ve siyasi bünye birbirine ayrılmaz şekilde bağlıdır. Bu nedenle gerçek bir siyasal iktisat disiplini geliştirmek elzemdir. Kurumsal kısıtlar kümesi, iki taraf arasındaki değişim ilişkisini tanımlar ve siyasi/ ekonomik sistemin nasıl işlediğini belirler. Hükümet sistemleri, ekonominin temel yapısını belirleyen mülkiyet haklarını tanımlayıp eyleme geçirmekle yetinmemeli, aynı zamanda siyasi bünye modern dünyada mevcut ve sürekli değişen düzenlemelerin gayri safi milli hasıla içindeki payını ve ekonomik performansı anlamının en önemli araçlarından biridir. Ekonomik işleyişini ve büyümesinin en temel nedeni doğru, istikrarlı iktisadi yapıya uygun olacak şekilde kurumların yardım ile olacağıdır (North,2002: 139-145). Kurumlar ve ekonomik performansı arasındaki ilişkisi formel kuralların etkilerini analiz edilmesi ve bu analiz sonucunda kapsamlı ve sistematik olacak bir ekonomik büyüme kurumlara bağlılığı olan nedeniyle ancak pozitif sonuçlar elde edilecektir. Yani uzun lafı kısası kurumlar ekonomik performansını etkilerler.

İktisadi büyüme ve kalkınma her zaman bütün ülkeler için cezbedici olmuştur. Bu arzuyu yerine getirmek içinde iktisadi performansını artıracak araçlara sahip olmak ve belli faaliyetler ve politikalar yapma gereği olmuştur. Geçmişten günümüze kadar ülkelerin

problemlerine baktığımızda, bazı ülkeler ileri giderken, bazı ülkeler geride kalmaktadır. Bu sorunun temel nedenlerinden birisi de iktisadi yapıyı irdelediğimizde ise, kurumların eksikliği ve/ya kurumların iktisadi politikalar uyumluluğu ya da uyumsuzluğu gözlenmektedir. Bütün çağın hastalıkları aynıdır cümlesinden yola çıkarak, bu noktada mütefekkir ve mukaddes eserler veren XIV. Yüzyıl da iktisadi alanındaki sorunları dile getiren ve bunun için çözüm önerileri ile öne çıkan İbn-i Haldun, bilinen ilk ekonomik büyüme tanımı kendisi yapmıştır.

İbn-i Haldun ekonomik büyümeyi şu şekilde aktarır: “Medeniyet (nüfus) arttıkça var olan işgücü de artar. Buna bağlı olarak artan kara karşılık lüks de artar ve lüksün adetleri ve gerekleri artar. Lüks mallar elde etmek için zanaatlar yaratılır. Bunlardan elde edilen değer artar ve sonuç olarak karlar bu şehirde katlanır. Burada üretim öncekinden daha zenginleşmiştir ve böylece ikinci ve üçüncü artışlar devam eder. Tüm ilave emek, hayatın idamesi için gerekenlere hizmet eden ilk emeğin aksine lükse ve refaha hizmet eder” (Yıldırım, 2009: 81). İbn-i Haldun Mukaddime adlı eserinde ise iktisadi sorunların tespiti ve gelişmesi için şöyle dile getirmektedir: “Cemiyetler ve kavimler arasında görülen farkların, onların içinde buldukları iktisadi şartlardan ve geçimlerini temin ettikleri yolların değişik oluşundan kaynaklandığını, farklı telakki, kanaat, fikir, töre gelenek ve göreneklerin menşeyini(kökünü) burada aramak lazım geldiğini, iktisadi şartlar itibariyle birbirine yakın olan cemiyetlerin, öbür yönlerden bir diğerine benzerliği vardır.” Başka bir ifadesinde iktisadi büyüme ve kalkınmanın sürdürülmemesinin nedeni; “iktisadi şartları bozuk, ticari hayatın ölçsüz, istihsalin(üretim) dengesiz, istihlakin (boş yere harcama) gelişigüzel, gelir dağılımının gayrı adil olduğu, kar getiren ve kazanç temin eden kaynakların müsavi(denk) veya ona yakın bir şekilde paylaşılmadığı cemiyetlerde sağlam bir ahlaki hayatın mevcut olmasına imkanı yoktur” (Haldun,2020: 116-117). Yani ülkelerin gelişmişlik seviyelerini iktisadi yapısındaki temel problemleri tespit edip ona göre çözüm ve gerekli adımların atılması gerektiğini ve buna ilaveten cemiyetlerin (günümüzde kurumlar olarak ifade ettiğimiz) geliştirici gücünde yatmaktadır. Cemiyetler tarafından oluşturulan iktisadi sistem hem piyasayı hem de bireylerin hayatını olumlu etkileyecek düzeyde tasarlanmasından gelmektedir. Bilmek ve bilmeye uygun olacak bir şekilde uygulamak/eylemektir.

Haldun, “bilmek gerekir ki toplumların (nesillerin) ahvalinde görülen farklılık, sadece onların geçim yollarının farklı oluşundan ileri gelmektedir.” beyanı toplumsal

hadiselerin, ülkelerin ileri seviyesinin üst kurumların yapısının iktisadi güçle ortaya çıktığını belirtmektedir.” İbn-i Haldun’un kalkınma hakkındaki görüşü, dinamik ve çok disiplinli bir yapıya sahip olup iktisadi faktörlerle birlikte kurumsal faktörlere de dayanır. Haldun, ulusların yükselişi, girişim de engel olmaması, özel mülkiyet haklarının korunması, adaletin sağlanması ve hukukun üstünlüğü, düşük vergilendirme, devletin ticaret başta olmak üzere üretime ve fiyatları kontrol etmemesi, ticaret ağlarının sağlam yapması, daha az bürokratik yapı , piyasada monopol eğilimlerin engellenmesi , bağımsız ve istikrarlı bir para politikası, büyük bir nüfus, bağımsız düşünen ve yaratıcı bir eğitim sistemi, ,beşeri sermaye gibi ilkelerin temelinde yatmaktadır (Özaydın, Arslan, Bayar, 2021: 40-44).

Özet olarak, 21.yüzyılın ikinci yarısından itibaren kurumların ekonomik kalkınma ve büyüme üzerindeki etkisine dair alan yazında araştırmalar ve tartışmalara yol açmıştır (Chang,2021; Rodrik, 1999,2000; Khan, 2007; North,2010; Acemoğlu ve Robinson,2018, 2019). Kurumlardan ekonomik büyüme üzerinde yaptığımız analize göre, ekonomik kalkınmadaki kurumların rolü önemli derecede etkili olduğu aynı düşüncelere sahip olduğu görülmektedir. Bu ortak noktalara göre, kurumlar birbirileri ile etkileşim halindedir ve yukarıda değindiğimiz gibi birçok diğer ilkelerden etkilenirler. Ancak bu ilkeler kurumların geliştirici ve etkileyeceği yapısına göre ekonomik büyümeyi artı yönde mi yoksa eksi yönde etkileyeceği kısmı arzu edilen kurumsal düzenlemelerin ülkeden ülkeye farklılık göstereceği söz konusudur. Geçmişin gözü ile incelemeler yapıldığında, ülkelerin oluşturduğu kurumsal düzenlemeler bazı ülkelere kapsamlıyken kimi ülkelere ise dışlayıcı olması zaman içinde değişmiştir. Dolayısıyla ekonomik başarısızlığının yeri kurumsal reformun öncelikleri üzerine arayışlara ve tartışmalara neden olmuştur. Kurumların etkisiyle sürdürülebilir iktisadi kalkınma ve büyüme performansını sağlayacak faktörlerin olmasıdır. Bu faktörler, düzenli bir mülkiyet hakları sistemi, düzensizliğin kötü yönlerini, rekabet biçimlerini, rekabete karşı bulunan davranışları ve ahlaki tehlikeyi düzenleyen bir sistemin gerekmesi, piyasa sisteminde güven ortamını oluşturulması, sosyal iş birliğinin ortamı, riski minimum düzeyde olduğu, hukukun üstünlüğü gibi kurumlara ve sosyo-politika kurumsal bileşenlere gerek duyulduğu göstermektedir.

İKİNCİ BÖLÜM

2. YOLSUZLUĞUN GENEL BOYUTU

Bu bölümde yolsuzluk kavramının genel boyutu ele alınacaktır. Bu bağlamda ilk başta kurumsal iktisat ile yolsuzluğun arasındaki ilişkinin ne olduğu detaylı bir şekilde verilecektir. Daha sonra yolsuzluk olgusunu köküne, türlerine ve nasıl ölçüldüğüne dair bakarak ayrıntılı bir şekilde ortaya konulacaktır. Bunun devamında yine aynı şekilde, yolsuzluğun ekonomik performansı üzerinde nasıl bir etki ettiğine dair bilgiler verilecektir. Son olarak da yolsuzluğa zemin oluşturan kurumsal yapıyı esas alarak temel sebep ve nedenleri ele alınacak ve birtakım tespitler ortaya konulacaktır.

2.1. KURUMSAL İKTİSAT İLE YOLSUZLUĞUN BAĞLANTISI

Öyle ki ülke ekonomilerinde sahip olunan siyasal ve toplumsal ortamının yani kurumsal yapısının düzeyi; mülkiyet haklarının sağlamlığı, politik- ekonomik hak ve özgürlüklerin korunması, yolsuzluk algısının düşüklüğü, siyasal istikrarın sağlanması, hukukun üstünlüğü vb. gibi kaynakların etkin kullanım dağılımında önemli olan faktörler yatmaktadır. Bu anlamda etkin bir şekilde işleyen kurumsal yapı, ülke ekonomilerinde kaynak israfının önleyerek, piyasa aksaklıklarını ortadan kaldırarak, belirsizlikleri azaltıp, işlem maliyetlerini düşürerek, pozitif dışsallıklar ortamını oluşturarak, yatırımlar için güvenli bir ortam yaratmakta ve girişimcileri üretken yatırımlara yönlendirmektedir. Bu durumun aksine işlerse, kurumsal yapın ne kadar etkin durumda değilse, yolsuzluğa o kadar ortam yaratmasına yol açar. Başka bir şekilde ifade edecek olursak, ülke ekonomilerinde uzun vadeli ve sürdürülebilir ekonomik büyüme, ancak ekonomideki kurumların ve kurumsal yapının üretim ve yatırım kararlarını teşvik edebildiği ölçüde yolsuzluğun azaldığı bir ortam olup ve ekonomik performansında olumlu yönde bir seyir gerçekleşecektir (Yalçınkaya, Yazgan, 2016: 32).

Aydın (2006), İktisadın temel olgusu, “homo economicus” ya da “ekonomik insan” yani çıkarını her şeyin üstünde tutan insandır. Bu durum, farklı toplumlarda gerçekleşen değişik uygulamaları açık hale getiren ve evrensel niteliği olan temel bir insani unsurdur. Sosyologların “hırs” ve “tamah”, iktisatçıların ise “yararın en çoklaştırılması” şeklinde

ifade ettikleri kişisel çıkar güdüsünün, üretim ve tüketim sürecinde denetlenmesi, yolsuzluğun oluşmasına ve yaygın hale gelmesine neden olmaktadır. Yaklaşık bin yıl kadar önce Wang An-Shih Çin'deki yolsuzluğu “kötü kanunlar” ve “kötü insanlar” şeklinde ifade etmiştir. Çünkü kötü kanunları yapan ve uygulayan insandır. Toplumların, tarihsel ve kültürel değerleriyle evrensel kriterler arasındaki farklılıklara rağmen yolsuzluk olgusunu açıklayan ve evrensel bir niteliğe sahip olan temel etken, “kişisel çıkar” yani insan boyutudur (Ata, 2009: 80-81). Bu durum insan kendi çıkarını her şeyin üstünde tutması olgusu ise, insanı başka şeylere sapmasına neden olur. Veblen, bunu iktisadi kıymet göstergelerine bağlayarak şöyle dile getirmektedir: Bugün insanlık iyi şöhrete (gösteriş tüketimi) başkalarının gözündeki itibarına çok önem veriyor. Bu durum geçmişten günümüze kadar hep böyleydi ve şüphesiz hep böyle olacaktır. İtibara atfedilen önem şan kazanmaya yönelik soylu bir uğraşı biçimini alabilir; ancak toplumun mevcut örgütlenişi hiçbir şekilde bu türden bir gelişmeyi rakipsiz biçimde teşvik edemez. İtibarını önemseme, ortalama koşullar altında, öykünme yarışını ifade eder. Yani bu kişinin yakınındaki başkalarından üstün olmaya ya da olduğunu düşündürmeye yönelik çabasıdır. Bugünün toplumunda, yani kurlsız bir rekabetin hüküm sürdüğü, rakipsiz biçimde endüstriyel ve iktisadi olan modern toplumda, onay kazanmanın halihazırdaki ve kolay modern toplumda, onay kazanmanın halihazırdaki en kolay yolu endüstriyel iktisadi üstünlük sağlamaktır. Dürüstlük ve kişisel değer her zaman olduğu gibi bugünde bir öneme sahiptir. Fakat mütevazı hırslara ve imkanlara sahip olan bir kişinin yani ortalama birinin durumunda, son derece alçakgönüllü bir saygınlık isteğini tatmin etmek amacıyla endüstriyel iktisadi üstünlük bakımından itibar kazanma çabası, kişinin modern toplumda maruz kaldığı çok geniş çevreye yeterince nüfuz edemez. Kişinin onurunu ve özsaygısını doğrudan ilişki içinde olmadığı insanların gözünde sürdürmesi, iktisadi başarıyla çok yakın bir anlama gelen, iktisadi kıymet göstergelerin sergilenmesi yoluyla sağlanır (Veblen, 2019: 40-41). Dolayısıyla Veblen'e göre kurumsal iktisat ve yolsuzluk arasındaki ilişki, özellikle “gösteriş tüketimi” ‘ine vurgu yaparak insanoğlunun eylemleri amaçsal nitelikli olup, insanlar daha çok statü sahibi olma iç güdüsü tarafından teşvik edilerek, kurumlar, bireylerin alışkanlıklarının neticesinde olmasıyla davranışlarını yönlendirmede bir rol oynasa da aslında kurumların içgüdüsel eylemlerin bireyleri yönlendireceğini iddia etmektedir. Bu içgüdüsel eylemler ise, insanların kendi sosyal bağlarını güçlü tutmak için, kişisel menfaatini her şeyin üstüne tutmak bireyi farklı

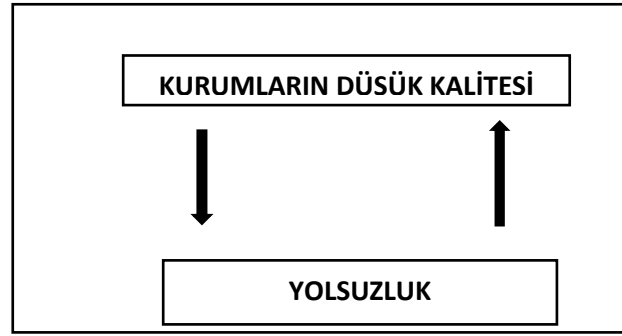
yollara yönelmesine neden olur ve bu yol da yolsuzluğun ortaya çıkmasına zemin hazırlar. Kısacası, bireylerin topluma karşı takdir ve saygı kazanmanın yolunu tercih etmeleri yani gösteriş tüketimi olgusu ki bu yol da bireylerin formel olmayan yöntemlere başvurmalarına neden olabilir ve bu da kişilerin yolsuzluğa yönlendiren unsurlarından biridir.

Başka bir ifadesinde Veblen, kurumsal iktisat ve yolsuzluk bağlantısını şöyle ifade etmektedir: Kurumlar “alışkanlıkların doğal bir sonucu” dur. İktisadi ve sosyal kurumlar, içgüdüsel eğilimlerin yön ve çevresini çizmektedir. Bu nedenle ekonominin kurumlarını, üretken ya da açgözlüce bir amaca hizmet etmesine göre iki gruba ayrılmaktadır: Yıkıcı (kıskançlığa dayalı) menfaati koruyan kurumlar yağmacı açgözlüce güdüleri yansıtır ve bu yüzden geri götürücüdürler. Tersine kıskançlığa dayalı menfaati olmayan iktisadi kurumlar, ileri götürücü ve üretken niteliktedir. Bundan dolayı yıkıcı (kıskançlığa dayalı) menfaat sahip kurumların olması, ileri değil geriye götürücü sürekliliğini ve gelişmesini engelleyici ve tehdit edici bir nitelik nedeniyle, toplumsal yozlaşmanın zemini oluşturmaktadır (Demir, 1996: 96).

Lambsdorff (2001), çalışmasında iktisat ve yolsuzluk boyutunu, kamu refahı üzerindeki etkileri analiz ederek hükümetin amaçları bu durumda önemli bir rol oynadığını vurgulamaktadır. Yolsuzluk daha çok alt düzey bürokratlar arasında bir sorun olabilir ve hükümet bunun olumsuz sonuçlarını sınırlamaya çalışır. Kurumsal zayıf arttıkça yolsuzluğun baş gösterdiği bir alan olacak ki bu da hükümetin denetim mekanizmasını devreye sokmadığı göstergesi olup ve yolsuzlukla bütünüyle mücadele edilmediğinde, bu olumsuz durumdan herhangi birinden kaçınmaya yönelik girişimlerin başka yolsuzlukların da zemin hazırlayıp kötüleştirilmesi muhtemeldir. Bu duruma küçük bir yolsuzluk vakasına örnek olarak; kamu mal ve hizmetlerine olan aşırı talep göz önüne alındığında, başvuru sahiplerinin ihtiyaçlarına göre işleme alınmayacaktır. Eğer hız parası ödenmesi halinde bürokratların çabalarını arttırmaya ve başvuru sahiplerinin ödeme istekliliği ile ölçülebilecek bir ihtiyaç olan aciliyete göre dosyaları işleme koymaya teşvik ederek, kişinin oradan bekleme maliyetleri azalacaktır. Ve durum ise yolsuzluk yapan kamu çalışanların daha fazla rüşvet alabilmek için işlemleri hızlandırmak yerine aslında

idari gecikmelere neden olmaktadır.³⁵ Dolayısıyla bu tür yolsuzluk vakalarının hükümetin önüne geçilmesi gerekir ki iyi performans göstermeyen bir kamu hizmetini kapatmakla tehdit edebilecek politikacıların devreye girmesi gerekmektedir. Buna göre; zayıf kurumsal yapı, yolsuzluğun gelişmesi için verimli bir zemin oluşturmaktadır. Yani yolsuzluğun hem kurumsal unsurların bir sonucu hem de kurumsal unsurları belirleyen önemli bir etkidir. Mesela, verimsiz düzenlemelerin yolsuzluğun oluşmasına neden olabilir. Buna ilaveten kurumsal yapıdan yolsuzluğa doğrudan etki eden tek bir faktör yoktur. Aynı etki yolsuzluktan kurumsal yapıya doğru da bir yönü mevcuttur. Örneğin, yolsuzluğun ekonomide olumsuz etki bıraktığı birçok tahribat (yanlış düzenlemeler, yanlış üretim kararları, rekabetin zarar görmesi gibi) da kurumsal yapının zayıflamasında önemli bir rol oynamaktadır (Lambsdorff,2001: 3-4). Bu durumu yazar, aşağıda gösterilen küçük bir şekil (2.2) ile ifade etmiştir.

Şekil 2.2. Zayıf Kurumlar ve Yolsuzluk Döngüsü

Kaynak: Johann G.Lambsdorff, “How Corroption in Goverment Affect Public Welfare”, Center for Globalization and Europeanization of The Economy, Discussion Paper. 9, Göttingen, January, 2001, s.4.

Kurumlar, ekonominin uzun dönemdeki performansının altında yatan belirleyici faktörlerdir (North,2002: 139). Dolayısıyla, kurum tarafından yasalaştırılmış bir faaliyeti bireyler tarafından güvenilirliği yoksa, yasalaşmış hukuk ve düzenlenmeler eğer onlara uyulmuyorsa kurumun bir niteliğinden bahsedilemez. Ve devletin bazı malların ithalatını yasakladığını, ama insanların yasadan kaçmak için gümrük memurlarına rüşvet vermenin etkili olduğuna inandıklarını ve bu pratiğin yaygın hale gelmesiyle bu durumda kurum, etkisiz duruma düşmüş ve rüşvetin pratiği normalleşerek yolsuzluğun had safhada

³⁵ Bosna Hersek, Gana, Honduras, Endonezya ve Letonya’da yolsuzlukla ilgili olarak yapılan teşhis anketleri, en yüksek yolsuzluk seviyesine sahip devlet kurumların daha düşük kalitede hizmet sunma eğiliminde olduğunu göstermektedir (Chetwynd, Chetwynd, Spector, 2003: 12).

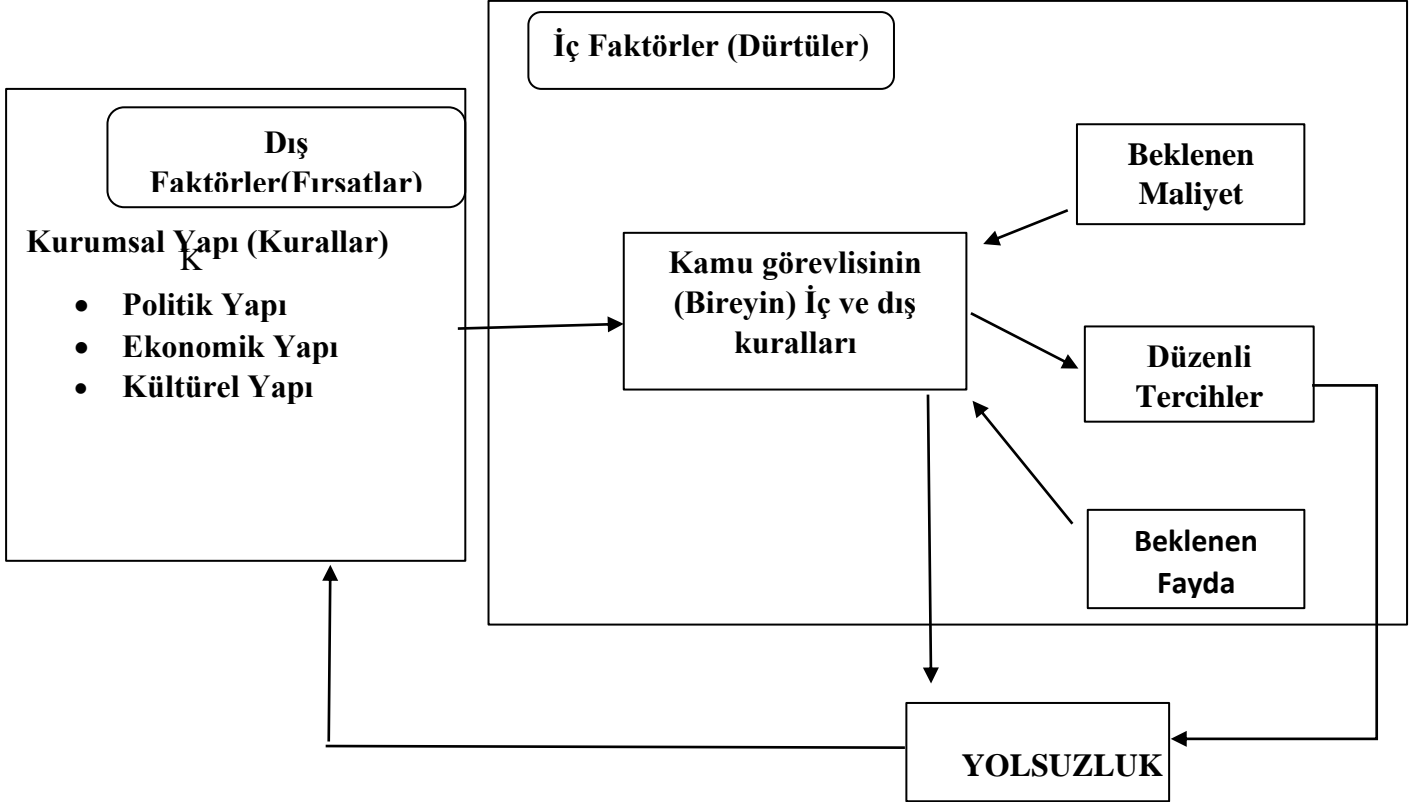
olmasına neden olmaktadır (Chavance, 2019: 99). Peki bu durum kurumsallaşamamış zihne uymayan bir toplumda insan eylemlerini nasıl sıradanlaştırır sorusuna baktığımızda ise; Kurumlar bireysel eylemlerin amaçlanan yahut amaçlanmayan sonuçları olarak ele alınmalıdır. Bireyi merkeze alan bu yaklaşım, bireysel amaçların, tercihlerin ve değerlerin oluşmasında kurumların rolünün ne olduğuna çok daha fazla önem vermemektedir. Yani Kurumsal İktisat birey eylemlerinin şekillenmesinde genelde holistik bir yaklaşım olarak ele almaktadır. Bu yaklaşımın savunduğu görüşe göre, birey eylemlerinde önemli ve belirleyici olan sosyal ve kurumsal yapılardır. Birey, içinde doğduğu ve büyüdüğü toplumun normlarını içselleştirerek kendisini oluşturur. Bireysel amaçlar veya çıkarlar ancak bir sosyal birlik kapsamında ve birtakım toplumda var olan kültür (gelenek, kurum, alışkanlıklar gibi) aracılığıyla meydana gelmektedir. Bu yüzden kurumsal yapılar ekonomik aktörlerin yani bireylerin eylemlerini kısıtlayan, yön veren ve motive eden temel faktördür (Demir, 1996: 114).

Schramm ve Taube (2002), Kurumsal yapı çatısı adı altında ifade edeceğimiz değer, ideoloji, norm gibi etmenler, birey davranışlarını ve bunu bir sonucu olan yolsuzluk faaliyetinin gerçekleşip gerçekleşmeyeceğini saptayan faktörler oluşturmaktadır. Bu açıdan kurumsal iktisat gözüyle bakıldığında, kurumsal yapı, yolsuzluk olgusunun oluşmasında ve ortadan kaldırılmasında etkin olan kişisel çıkar ögesine yön veren önemli bir etmendir (Ata, 2009: 81).

Collier (2002)'de yaptığı bir analiz sonucunda, bireylerin karar alma konusunda kurumsal yapının önemli bir etki ettiği ve bunun sonucunda yolsuzluğa nasıl zemin hazırladığını Şekil 3.3'de detaylı bir şekilde açıklamaktadır. Kurumsal yapının, yolsuzluğa yol açmasında iki faktörün etkisiyle ortaya çıkmaktadır. Bunlardan birincisi iç eylemlilik, yani bireyin iç yapısında olan "dürtüler" 'dir. İkincisi ise, dış yapısal faktörlerdir. Yani başka bir deyişle "fırsatlar" 'dır. Bireylerin bu karar alma durumunda hem dış yapısal faktörler (fırsatlar) hem de iç yapısındaki faktörler kurumsal(kural) yapı oluşturmaktadır. Dış faktörler, bireyin beklenen fayda ve maliyetler hakkındaki bilgisini etkileyen ve yolsuzluk davranışa yol açan maddi kaynak faktörlerinden etkilenmektedir. Yani birey fırsatlar (dış faktörler) dan etkilenirken aynı durumda siyasi, ekonomik ve kültürel gibi kuralların etkisi de söz konusudur. Böylece bireyin yolsuzluk eylemine götüreceği fayda ve maliyetler konusunda daha temkinli davranarak karar vereceği durumda da dürtüler (iç faktörler)'inde etkisi olduğu göstermektedir. Böylece bireyin vardığı karar aşamasında

istikrarlı eylemlere ve bu eylemlerde yolsuzluğa neden olur. Dolayısıyla, bireyler kurallara uymadığında kurumsal yapı, kurumlar ve bunların istenmeyen sonuçlarında oluşan istikrarlı bir yolsuzluk eylemin sonu ise hem iç hem de dış çevreye etki etmektedir. Kısacası hem kurumsal yapı hem de bireylerin içselleştirilmiş kurallarını nasıl etkilediğini sembolize eden bir geri bildirim döngüsü göstermektedir (Collier, 2002: 3-4).

Şekil: 3.3. Yolsuzluk ve Kurumsal Seçim Analitik Çerçevesi

Kaynak: Michael W. Collier, “Explaining Corruption: An Institutional Choice Approach”, Crime Law and Social Change, 2002, s.3-4.

Kurumsal yapı, iktisadi sistemlerin ve süreçlerin bireylerin değil, kurumların oluşturduğunu ve bireylerin bu kurumların etkisinden bağımsız olarak nasıl ele alınamayacağı da göstermektedir (Demir, 1996: 64).

Kurumsal İktisat, Neo-Klasik iktisadın, iktisadi aktörler tam bilgi sahibi olduğu, kişinin rasyonelliği ve işlemler maliyetsizdir varsayımlar terk edip, aksine, bireylerin eksik bilgi ve sınırlı rasyonelliği olduğunu ve bu nedenlerle, geleceğe ilişkin tahmin edilemez olay ve sonuçlara ilişkin belirsizlikle karşı karşıya olduklarını ve bilgi elde etmek için işlem maliyetlerine katlandıklarını dile getirmektedirler. Dolayısıyla, insanlar risk, belirsizlik

ve işlem maliyetlerini azaltmak için kurallara uymayıp (Çetin, 2012: 48). Ve formel olmayan yollara başvurarak yolsuzluğa bulaşmalarına yol açmaktadır. Tekgöz (2002), Neoklasik teorinin davranışsal varsayımları, yani mükemmel bilgi, rasyonel araçlar gibi teorinin uygulanabilirlik alanını neredeyse evrensel olarak kabul etse de teorinin evrensel uygulanabilirliğinin bir bedeli vardır: teori, kurumsal kısıtlamaları ve işlem maliyetlerini göz ardı etmesi nedeniyle (Tekgöz, 2002: 44) kurumun bu noktada önemine vurgu yaparak yolsuzluk olgusuna olan perspektife de dikkat çekmektedir.

Kurumsal İktisadın öncü kurucularında biri olan Commons, bu alanda yaptığı çalışmalarında aynı zamanda kurumsal davranış ve yolsuzluk arasındaki bağlantıya vurgu yaparak “kıtlık” kavramı üzerinde dikkat çekmiştir. Commons, kıtlığın insan ilişkileri problemi ortaya çıkmasına neden olduğunu ifade etmektedir. Çünkü “kıtlık” bireyler arasında çıkar çatışmasına neden olmakta ve kurumsal kısıtların olmadığı bir ortamda da çatışmaların olacağı bir alana neden olacaktır. Dolayısıyla iktisadi hayatın düzeni için kıtlık sorunun iyi bir düzende oturtulması gerekir. Aksine bu düzen sağlanmazsa bireyler arasında ortaya “çıkar” çatışmasına neden olur bu da yozlaşmaya sebebiyet verecektir. Dolayısıyla, iktisadi hayatın temelinde, bireylerin çıkarlarını denetleyecek bir toplu denetimine gereksinim duyulduğu, düzen ve belirlilik ortamını sağlayacak bir kurumsallaşmış kurallar sistemi olmadan (Demir, 1996: 111), bireyler kıtlık sorunu ile başa çıkamazlar ve bu da yolsuzluk eylemin temel nedeni olacaktır. Başka bir ifadeyle, kişisel çıkar ögesi toplumsal çıkarın çizgisinde çıkıp, bireyin kendi refahını ön planda olduğu bir alan yaratacaktır.

Klasik iktisatçılar tarafından savunulan fikirlere birisi, piyasada tam rekabet olduğu kişisel çıkarın ve toplumsal çıkarın aynı düzlemde ilerlediğini ifade ederek daima örtüştüğü yönündedir. Bu durum ise, kurumsal iktisatçıların önde gelen kurucularından biri olan Veblen, bu konuya şöyle bir açıklama getirmektedir; klasik iktisatçıların savundukları doğal düzenin aksine, tam rekabet değil eksik rekabetin olduğu ve bireysel çıkarın ve toplumsal çıkarın daima örtüşmediğini savunmaktadır. Örneğin, klasik iktisatçılara göre, iş adamı kar peşinde giderken, tüketicinin istediği malları en düşük maliyetle üretecektir. Rekabetçi piyasalar iş adamının kişisel çıkarı ve toplumsal çıkarı örtüşecektir. Yani her iş adamı kişisel çıkarını gözetirken toplumsal yararı da arttıracaktır. Veblen’e göre bu durum farklı olarak, herkes mal üretmekle kar elde etmenin birbirinden ayrı şeyler olduğu ve herkes iş dünyasında kar peşinde koşmasından çoğu kez ekonomi

ve toplum için zararlı sonuçlara neden olacaktır. Yani iş adamının kişisel çıkar peşinde gitmesi, sadece onun kişisel çıkarını artırır. Başka bir şekilde ifade edecek olursak, yolsuzluk yapan bir kamu çalışanı, kendi çıkarını maksimize etmeye çalışırken toplumsal çıkarının maksimize etmediğini aksine azalttığı yöndedir. Bu durumda ise, kişisel ve toplumsal çıkarların örtüşmeleri için bir iş birliği dayanağına ihtiyaç duyulmakta ve o da ancak kurumların belirleyeceği kurallarla mümkündür (Savaş, 2000: 651).

Sonuç olarak, yolsuzluk kavramı, kamu görevinin özel çıkarlar için kötüye kullanılmasıdır. Bu kavramın oluşmasına neden olan bireylerin “kişisel çıkar” etmeninde yatmaktadır. Kendi çıkarını düşünen insan, kendi yaşam döngüsünü devam edebilmek ve ulaşmak için, her yola başvuracağı ve her şeyi yapmaya iktidarlı bir varlık olduğu için birçok olumsuz neden yol açmaktadır. Bu durumda kurumsal iktisatın varlığı, toplumsal düzenin temelini oluşturan kural ve kurumların insanların bilinçli eylem ve davranışlarında ve niyetlerine şekillenmesinde önemli rol oynamaktadır ki, bu da klasik iktisatçıların savundukları görüşlerden farklı bir perspektif kazandırmıştır. Kurumların, yolsuzluğun önüne geçilmesi için önemli olduğu ve hem bireylerin kişisel çıkarı için hem de toplumsal çıkarın yolsuzluğa yol açmayacak şekilde örtüşmeleri için ortak iş birliğine gereksinim duyulmaktadır. Bu iş birliği ise, ancak kurumların koyacağı kurallarla gerçekleşecektir.

2.2. Yolsuzluk Olgusu

Dünya Bankası'nın ve Uluslararası Para Fonu'nun 1996 yılındaki yıllık toplantısında, o dönemde Dünya Bankası Başkanı olan James Wolfensohn, uluslararası finans kuruluşları ve kalkınma birlikleri tarafından uzun süredir kaçınılan yeni bir konuyu dile getirdi: yolsuzluk konusu. Gelişmekte olan ülkelerde ekonomik büyüme yoksulluğun azaltılmasını sağlamak için “yolsuzluk kanseriyle başa çıkmamız gerektiğini” ilan etti. Bu konuşmayla birlikte, bu siyasi illete doğru çareyi bulma görevi ulusal ve uluslararası kalkınma söylemlerinin zirvesine yükselmiş ve böylece yolsuzlukla mücadele etmek için gündemde şekillenmeye başlamıştır. O zamandan bu yana Dünya Bankası'nın soruşturma ve yaptırımlar için yılda 10 milyon dolar harcadığı, 50'den fazla personelden oluşan bir soruşturma departmanı kurduğu ve neredeyse 100 ülkede 600'den fazla spesifik yolsuzlukla mücadele programı ve yönetim girişimi başlattığı bildirilmiştir (Wanless, 2013: 39).

İktisatçılar uzun zamandır yolsuzluğun zararlı etkileri konusunda uyarılarda bulunmakta, yolsuzluğun işlem maliyetlerin arttırdığını, yatırım teşviklerini azalttığını ve ekonomik büyümenin azalmasına neden olduğunu savunmaktadırlar. Bunun çeşitleri nedenleri vardır. İlk olarak rüşvet, normalde işlemin taraflarından biri bildirilmez, dolayısıyla hazinenin ihtiyaç duyduğu vergi gelirlerinden mahrum kalınır. Bu durum vergi kaybını daha da artırır. Çünkü rüşvet başka türlü vergi sonuçlarına neden olur. Normal ticari işlemlerin (örneğin, inşaat izinleri, satış vergileri, ithalat ve ihracat vergileri) rapor halinde sunmayı es geçerler. Yani mal ve hizmet arz edilme durumunda kendi özel çıkarlarını elde etmelerini tanımlar. İkinci olarak, kamu hizmetleri rüşvet ödeyenlere yardımcı olmaya odaklanırken, ödemeyenleri verilen hizmetlerden mahrum bırakmakta ve böylece birçok kişiye adil ve eşit olmayan ve genellikle daha düşük hizmet sunulmasına neden olmaktadır. Üçüncüsü, rüşvet, hizmet sağlayıcıların (örneğin, kamu altyapı projeler gibi) belirlenmiş standartları göz ardı etmesine ve ekonominin zarar gördüğü standart altı mal ve hizmetler sunmasına olanak tanır. Dördüncüsü, yolsuzluğun hukukun üstünlüğü zayıflatır ve sonuç olarak işlemleri ekonomik açıdan irrasyonel hale getirir (Seligson, 2002: 409-410).

Son yıllarda genellikle yolsuzluk olarak isimlendirilen ve özellikle 1990'larda önemli derecede bir ilgi gördü. Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin, irili ufaklı, piyasayı ön planda tutan ve ekonomik görünüm olarak amaçlanan hedeflere ulaşılmaması nedeni yolsuzluğun engel olduğu bir durumdu. Dolayısıyla yolsuzluk yeni olgu olmadığı ve iki bin yıl önceye kadar dayanır. Tanzi'nin yolsuzluğa olan bu kadar artmasının sebebi şu sorularla sorgular: Neden bu kadar dikkat çekecek derecede olması, var olduğu için mi?, geçmişten beri olduğundan daha fazla yolsuzluk mu mevcut? bu kadar fenomen olması göz ardı edildiği için mi? gibi sorularla sorgulama mekanizmasını ne kadar irdelersek irdelleyelim cevap açık olmadığı ve kesin bir cevabı da mümkün kılacak güvenilir istatistikler yoktur. Ancak Tanzi (2002), istatistiksel olarak net cevabı hala kanıtlanamayan yolsuzluk kavramı, geçmişten günümüze baktığımızda daha fazla dikkat çekici olmasının bazı nedenlerini şu argümanlarla ileri sürmektedir:

- Soğuk Savaş'ın bitmesi, siyasi bozukluğun ortaya çıkmasıyla, gelişmiş sanayi ülkelerin karar vericileri bu bozukluğu görmezden gelmeleri ve belirli ülkelerde var olan yolsuzluk daha da önlenemez hale gelmesi

- Yolsuzluğun içinde olan ülkeler bu durumla mücadele etmek için yeterince bilgi eksikliği içinde olması ve ekonomi mekanizmasını bozan yolsuzluğu hafife alma eğiliminde olmaları
- Ülke sayısındaki artış yolsuzluğu da beraberinde getirmesiyle, bazı ülkelerde siyasi değişikliklerin gerçekleştirilmesi sonucunda yolsuzluk vakalarının raporlanmasını artırdı.
- Yolsuzluğun az olduğu ülkeler ve yolsuzluğun yaygın olduğu ülkelere gelenlerle temas kurarak (ticari sözleşmeler gibi), bu temaslar, özellikle bazı şirketler yolsuzluğa verilen uluslararası ilgiyi artırdı.
- Son zamanlarda sivil toplum örgütleri IMF, Dünya Bankası, Uluslararası Şeffaflık Örgütü ve uluslararası finans kuruluşları tarafından yolsuzlukla mücadele hareketleri yaratmaya çalışmak için artan bir rol oynamıştır. Buna ilaveten, yolsuzluğun ampirik çalışmaları, ekonomik farkındalık konusunda daha fazla mücadele edilmeye başlanmıştır.
- Ekonomik kararlar için piyasaya daha fazla güven ve rekabetçi olma ihtiyacın arttığı bir ortam oluşturmasıyla, verimlilik arayışında daha fazla dikkat çekerek ve yolsuzluğa atfedilen çarpıtmalar daha fazla farkındalık kazanmıştır.
- Son olarak, ABD'nin oynadığı rol, özellikle de bazı uluslararası kurumlarda etkisi önemli olmuştur. Amerikalı politika yapımcılar, Amerikalı ihracatçıların yabancı anlaşmalarla dışarıya açılmasıyla kaybettiğini dile getirdiler. Çünkü yasalara uygun şekilde ödeme yapmalarına izin verilmediği daha çok rüşvet yoluyla yasadışı işlemlerle yapıldığını iddia etti (Tanzi, 2002: 19-21).

Yukarıda belirtildiği gibi yolsuzluğun piyasa mekanizmasını bozacak kadar etkin hale gelmesi ve kendisine olan ilgiyi arttırması sonucunda yapılan çalışmalarla yolsuzluğu azaltmak için hükümetin rolü de bu noktada oldukça önemlidir.

Dolayısıyla yolsuzluğa karşı önlem almaya başlayan ekonomiler yapılan tedbirler ve değişiklikler sonucunda ekonomide son yıllarda olumlu sonuçlar görülmüştür. Bu pozitif sonuçlardan birkaçını sıraladığımızda; birçok ülkede vergilendirme düzeyinde bir artış yolu izlemesi, yolsuzluğa karşı alınan tedbirler ve reformlar neticesinde kamu harcamalarının seviyesinde büyük artışa neden olması, istatistiksel olarak tespit edilmese

de hükümetler tarafından ekonomik faaliyetler üzerinde yaptığı düzenlemeler ve kontrollerde büyük bir artış görülmüştür (Tanzi, 1998: 562).

Yolsuzluk kavramı hakkında ileri sürülen araştırmalar ve tartışmalar ilk olarak, bu kavramını ne olduğunu tanımlanması gerekmektedir. Dolayısıyla yolsuzluk iktisat, hukuk, sosyoloji, siyaset gibi çeşitli disiplinler alanlarda ele alınan bir konu olması bakımından bu kavramı net bir şekilde açıklama zorluğu beraberinde getirmektedir. Buna mukabil yolsuzluk olgusu, kültürden kültüre, ülkeden ülkeye ve bölgeden bölgeye değişmektedir. Kimi norm ve kültürlerde yolsuzluk kavramına göre değerlendirebilen eylemler, kimi toplumlarda ise böyle değerlendirmemektedirler.³⁶ Bu durum ise gerek farklı disipline sahip görüşlerin gerekse bilim adamlarının, yolsuzluk hakkında ortak fikir birliğine varamamasına zemin oluşturmaktadır. Dolayısıyla yolsuzluk kavramı tanımlama da birçok görüş mevcuttur. Tanzi (1998: 564)' ye göre, Yolsuzluk, nitelendirmek kolay değil, fakat fark edilmesi kolaydır. Çoğu şartlarda çeşitli gözlemciler, belirli eylemlerin yolsuzluk kapsamında analiz edilmesi konusunda ortak görüşleri olmuştur. Ama maalesef bu eylemlerin gözlemek çoğu zaman zordur. Çünkü yolsuzluk faaliyetleri tipik olarak “gün ışığında” ya da göz önünde meydana gelen bir faaliyet değildir (Ata, 2009: 47-48).

Harison (2010)' a göre yolsuzluğun tanımı ve anlamı üzerine geniş bir literatür olması, yolsuzluk için net bir tanım ortaya koymak zordur. Ancak, yolsuzluğun tanımı üzerinde bazı paralel görüşlere göre, yolsuzluk rüşvet, adam kayırma, rüşvet sızdırma gibi insanlar ve bürokratlar arasındaki ilişkileri yansıtır (Leys 1965; Olivier and Sardan 1999; Gupta 1995; Miller 2001; Parry 2000). Başka bir ifadeyle uzun yıllardır genel kabul görmüş yolsuzluğun tanımı, “kamu görevinin özel kazanç için kötüye kullanılmasıdır” (Harison, 2010: 673-674). Ancak bu tanımın aksini savunan Anders ve Nuijten'e (2007) göre yolsuzlukla ilgili mevcut tartışma “devlet ve toplum arasındaki bölünme ve buna bağlı kamu-özel ikilemi tarafından şekillendirmektedir. Yolsuzluk sadece, “kamu görevinin kötüye kullanılması” olarak değil, “her zaman farklı şekillerde kullanılabilen ve kötüye kullanılabilen, toplumdaki ekonomik sınıfların veya grupların çıkarlarına hizmet eden”

³⁶ Parada (2004:2) Yolsuzluk, herhangi bir toplumda değişen bir olgudur. Bazı yönleri ve alınan ahlak kültüre özgüdür ve kavramsallaştırılması kişisel ilgi, kültürel değerler ve sosyo-ekonomik durumlar gibi kişisel faktörlerden etkilenir. Bu anahtar anlamda, yolsuzluğun hem bağlamsal hem de artzamanlı olarak değerlendirmelidir (Harrison, 2010:673).

sürekli değişen sosyal uygulamalar ağına gömülü bir olgu olarak görülmelidir (Wanless, 2013: 42).

Bu kısımda ilk başta literatürde farklı görüşleri ve düşünürlerin yolsuzluk kavramın nasıl ele aldıkları hakkında bilgi verilecektir. Buna ilaveten, dünya genelinde neyin yolsuzluk olarak değerlendirildiği ve nitelendirildiği konusunda çok az farklılıklar söz konusudur. Bunlardan bazıları şunlardır:

Yolsuzluk toplumun bütün alanını etkiliyor. Fakat etkileri her zaman ve aniden fark edilmez. Tedavi edilmediği takdirde kaçınılmaz olarak yayılarak sistemlere ve kurumlara olan güveni aşındırır diyen Uluslararası Şeffaf Örgütü, yolsuzluğun en aza indirilmesi gerekmektedir. Yapılan araştırmalara baktığımızda bu süreç üzerinde daha fazla zaman harcadığı görülmektedir. Dolayısıyla Uluslararası Şeffaflık Örgütüne göre yolsuzluk, özel kazanç için emanet edilen gücün kötüye kullanılmasıdır”

Banerjee, Mullainathan ve Hanna (2012), yolsuzluğu daha çok hesap verme zorunda kalmadan, bir yoklamaya ya da bir sorguya tabi tutulmadığından ortaya çıktığını ifade eder. Ve şöyle tanımlar: yolsuzluğu, bir bürokratin (veya seçilmiş bir kişinin) bir kuralı çiğnemesidir, özellikle yolsuzluk, bir kuralı yıkmak için açık bir parasal rüşvet alan bürokrat, birine yapmaması gereken bir hizmet sunmaktır (Banerjee, vd, 2012: 6-7).

Aidt (2011), yolsuzluk, kamu görevinin gücünün oyunun kurallarına aykırı bir şekilde kişisel kazanç için kullandığı bir eylemdir. Jain (2001) yolsuzluk, devlet görevlilerinin devlet malını kişisel kazanç için satmasıdır (Shleifer, Vishny, 1993). Bu şekilde tanımlanan yolsuzluk örnekleri arasında ruhsat verilmesi karşılığında rüşvet alınması, bir savunma ihalesi karşılığında rüşvet alınması, bir ödeme karşılığında kural ve yönetmenliklerin uygulanmaması vb. yer almaktadır (Aidt, 2011: 15).

Khan (2003), yolsuzluğu şöyle belirtmektedir: yolsuzluk, rant arayanların kamu görevlilerini etkilemek için rüşvet kullandığı yasadışı rant/çıkar arayışıdır. Kira arayışının en zararlı etkilerinden biri, mülkiyet haklarının istikrarsızlaştırılmasıdır, çünkü kiraların yaratılması veya yeniden tahsisi her zaman haklarda uygun değişiklikler gerektirir ve bu değişiklikler sonucunda yönetmenliklere uygun davranılmaması sonucu yolsuzluğa çıkmaktadır (Khan, 2003: 170).

Tanzi(1998)'nin yolsuzluk hakkındaki ifadesi ise; “ özel çıkar için kamu gücünün kötüye kullanılmasıdır.” Ki Dünya Bankası'nın da kullandığı tanım budur. Tanzi, yolsuzluk kapsamlı ve birçok bir yerde görüldüğü için farklı kategorilerde sınıflandırılır:

- Bürokratik (veya “küçük”) veya siyasi (veya “büyük”); örneğin, bürokrasi veya siyasi liderlik tarafından yapılan yolsuzluk
- Maliyet azaltıcı (rüşvet veren kişi) veya fayda artırıcı için yapılan yolsuzluk
- Rüşvetle başlatılan veya rüşvet alan tarafından başlatılan
- Zorlayıcı veya hileliyle yapılan
- Merkezi ya da merkezi olmayan
- Öngörülebilir veya keyfi
- Nakit ödeme içerip içermediği

Şüphesiz bu liste daha da uzayıp başka sınıflandırmalar da eklenebilir. Dolayısıyla bu noktada yukardaki listeyi de göz önüne alınarak yolsuzluk geniş bir tanımla; “kişinin kendisine veya ilgili bir başkasına çıkar sağlamak için kasıtlı bir uygunsuzluk hali yaratmasıdır” (Tanzi,1998: 564-565).

Uzun yıllardır akademi ve siyasi dünyasının sınırlı bir ilgi konusu olan yolsuzluk, son zamanlarda daha fazla ilgiye sahip olmuştur. Çoğu analiste göre; yolsuzluk daha fazla ilgi gördü ve bu duruma Soğuk Savaş ardından gelişmeler sorumlu olduğuna inanıyor. Soğuk Savaş dönemi sırasında, geçerli olan bu argüman, üçüncü dünya ülke rejimlerinin komünizme karşı mücadele ettiğinde, ABD ve müttefiklerinin bu ülkelerdeki yolsuzluklara (genellikle aşırı derecede görülen yolsuzluklara) karşı, tolere etmesidir. Nitekim Soğuk Savaş öncesinde siyasetçiler yolsuzluk sorununa çok önem vermemişlerdir. Soğuk Savaş sonrası ticaretin ilerlemesi ve neoliberal politikalarla, daha önce hiç görülmemiş yolsuzluklar meydana gelmiştir (Seligson, 2002: 408-409).

Yolsuzluk eylemi, ekonomilerde büyüme, gelir dağılımı, yatırım gibi makroekonomik büyüklükleri açısında negatif bir etkiye sahiptir. Bundan dolayı, temel gayesi topluma hizmet etmek için olan devletin üzerine düşen görev yolsuzlukla mücadele konusunda ciddi görevler düşmektedir. Devlet, üstüne düşen vazifeleri ulusal ve uluslararası boyutta, kurumlarla iş birliği çerçevesinde yürütülmelidir. Buna binaen toplumla bütünleşerek devlete olan güven duygusu pekiştirilmelidir (Berksoy, Yıldırım, 2017: 2).

Dünya Bankası'nın yolsuzluk hakkındaki genel perspektifine göre; yolsuzluk, hükümete olan güveni aşındırır ve toplumsal sözleşmeyi zedeler. Yolsuzluk kırılganlığa, şiddet içeren, aşırı müsrif olmaya ve çatışmaya yol açan eşitsizlikleri ve hoşnutsuzluğu körükleyip devam ettiğinden, bu süreç dünyanın her yerinde endişe kaynağıdır. Fakat en çok da kırılganlık ve şiddet bağlamında. Öte yandan yolsuzluk, büyüme ve istihdam üzerinde sonuç olarak etkileri olan yatırımları engeller. Yolsuzlukla mücadele edebilen ülkeler, insan ve mali kaynakların daha verimli kullanmakta ve daha fazla yatırım çekmekte ve daha hızlı büyümektedir. Dünya Bankası tarafından tanımlanan yolsuzluk kavramı, daha net ve genel olarak tanımı şu şekildedir: bir kamu memurunun rutin hizmetleri yerine getirmek için rüşvet talep etmesi, devlet görevlilerinin arkadaşlarını, akrabalarını veya iş ortaklarını kayıran devlet sözleşmelerinin kazananlarını haksız yere belirleyebilir. Başka bir ifadeyle, kurumların nasıl çalıştığını ve onları kimin kontrol ettiğini çarpıtan, genel ekonomik etki açısından genellikle daha maliyetli olan yolsuzluk biçimi olan devlet ele geçirme şeklindedir. Kısacası yolsuzluk, kamu çıkarları için kötüye kullanılmasıdır. Kamu da çalışan görevliler kişisel menfaat için rüşvet talep etmesi ve kabul etmesi durumunda kamu görevini kötüye kullanılmasıdır.³⁷

Genel olarak yolsuzluk hakkında yapılan tanımlar, çok kapsamlı ve net bir açıklamasını yapabilmek için tek bir yönü ve tek bir nedeni mevcut değildir. Çünkü yolsuzluk, az gelişmiş veya gelişmiş ülkelerde farklılık göstermektedir. Ve hatta aynı ülkede olan yolsuzluk bölgeler de bile farklılık gösterebilir. Her ülkenin ekonomik, sosyal, kültürel yapıları açısından farklıdır. Yolsuzluk hakkında yapılan tanımları artırmak mümkündür. Ancak genel olarak yapılan tanımlar; yolsuzluk, kamu görevini kötüye kullanılması, yasalardan ve ahlaki ya da toplumsal kuralları ihlal ederek eylemde bulunmasıdır.

2.3. YOLSUZLUĞUN TÜRLERİ

Yolsuzluk, kamu görevlilerin konumlarında kaynaklanan ve kamu gücü ve yetkisinin egemen olduğu, siyasal, yönetsel ve ekonomik hayatın düzenlenmesinde yoğunlaştığını söyleyebiliriz.

Knack (2006)'ya göre, akademik literatürde yolsuzluğa ait yapılan birçok tanım olmakla birlikte, yolsuzluk kavramı birçok boyutta ayrıştırılabilir:

³⁷ <https://www.worldbank.org/en/topic/governance/brief/anti-corruption>, (Erişim tarihi:08.03.2023)

- Kabaca ‘küçük’ ve ‘büyük’ yolsuzluk terimlerine karşılık gelen, siyasi sistem düzeyine göre (merkezi hükümet, il, belediye),
- Yasaya uygun olmayan eylemlerin amacına göre; yasaların ve kuralların içeriğini etkilemek (devletin kontrolü altında) veya bunların uygulanmasını etkilemek,
- Yolsuzluğa müdahale eden aktörlere göre; çeşitli firma, hane halkları ve kamu görevlilerin kombinasyonları,
- Belirli aktörlerin özelliklerine göre; örneğin, gerekli rüşvet için küçük ve büyük firmalar veya fakir, zengin hane halkları için istenilen rüşvetler,
- İdari kurum veya hizmete göre; vergi ve gümrük, işletme lisansları, teftiş, kamu hizmeti bağlantıları, mahkemeler, kamusal eğitim ve sağlık tesisleri,
- Rüşvetlerin sıklığına veya büyüklüğüne göre ya da işletmeler ve haneler için rüşvet oluşturdukları belirsizliğe göre (Knack 2006: 5).

Yolsuzlukların meydana gelmesinde birden çok neden vardır. Bu nedenler içerisinde kaynaklanan yolsuzlukların yanında yönetim sisteminden dolayı ortaya çıkması da söz konusudur. Çeşitli sebeplerden ortaya çıkan yolsuzluk genel itibarıyla, siyasal, ekonomik ve yönetsel yolsuzluklar da sınıflandırması mevcuttur.

Başka bir ifadeyle, bazı kişisel veya özel çıkarlar için suistimal olan, boyutları, etkileri ve içeriği bakımından çeşitli şekillerde meydana gelen yolsuzluk olgusu, değişik tür ve adlarla ortaya çıkmaktadır (Ata, 2009: 74). Bunlardan bazıları şu şekildedir.

2.3.1. Siyasi Yolsuzluk

Yolsuzluk türleri arasında biri olan siyasi yolsuzluk, siyasal işlevlere kamu yetkisinin, siyasal yönetim ya da yasa yapımı sürecinde çıkar gözetilerek, yasal düzenlemelere aykırı biçimde kullanılması siyasal yolsuzluk olarak ifade edilmektedir.³⁸

Siyasal yolsuzluğun başka bir tanımına baktığımızda ise, yasal düzenlemeler ve uygulamalar aracılığıyla, özellikle siyasal erk eliyle gerçekleşen yolsuzluk türü olarak belirtilmektedir. Yani siyaset yapma döneminde, yetkini kötüye şekilde kullanması,

³⁸ Yolsuzlukla mücadelede yardımcı olmak amacıyla alınması gereken tedbirlere ilişkin inceleme raporu, Ankara: Başbakanlık Basımevi, 1996, s.18-21.

siyasal yolsuzlukların ortaya çıkmasına zemin olmasında önemli bir etkidir. Siyasal yolsuzluklar kendisine olanak tanıyan bir çıkar karşılığında bir milletvekilinin bir yasa taslağını, çıkar sağlayanların talepleri doğrultusunda etkileme veya etkilememe durumudur. Buna ilaveten, siyasal yolsuzluk iktidardaki siyasal gücün, kendi taraflarının çıkarlarını gözeterek şekilde yetkisini ve gücünün kullanması biçiminde meydana gelmektedir. Siyasal karar alma sürecinde bazı çıkar grupları, özellikle büyük firmalar, sendikalar, holdingler, ticaret ve sanayi odaları ile diğer mesleki sivil toplum kuruluşları vb. farklı şekillerde kendi kişisel çıkarları çerçevesinde çalışmalar da bulunmaktadır. Ancak, siyasi etiğin ve siyasi yapının tam olarak oturmadığı toplumlarda siyaset kaynaklı yolsuzlukların olması da kaçınılmaz bir gerçek durumdur. Bu yolsuzluk türü, diğer yolsuzluklarından en önemli farkı, kamuoyunun dikkatini çekmesi ve ortaya çıkması meselesidir (Afşar, 2021: 20-21).

Tanzi (2002), birçok ülkede kamu görevlileri kendilerini önemli kararlar üzerinde takdir yetkisine sahip oldukları pozisyonlarda bulurlar; bu durumlarda, üst düzey ve siyasi yolsuzluk da dahil olmak üzere yolsuzluk önemli bir oynar. Bu takdiri kararlardan en önemlileri aşağıdaki gibidir:

- Bugünkü değeri bakımından milyonlarca dolar bazında olup da bunlardan faydalananlar; vergi teşviklerin gelir vergisi, katma değer vergisi ve dış ticaret vergileri gibi,
- Aynı arazi parçasının sadece tarım için kullanılabilmesi ve bu nedenle düşük piyasa değerine mi yoksa yüksek binalar için mi kullanılabilmesini ve bu nedenle çok pahalı olup olmayacağı belirleyen özel arazinin özel kullanımına ilişkin kararlar (imar yasaları),
- Devlete ait arazinin, örneğin ağaç kesimi amacıyla kullanılmasına ilişkin kararlar, ki bu da alıcılar için çok değerli olabilir. Birkaç ülkede, kamuya ait ormanlarda ağaç kesme veya maden zenginlikleri için arazileri kullanma izinleriyle ilgili büyük yolsuzluk vakaları rapor edilmiştir,
- Genellikle ayrıcalıklı yatırımcılara tekel gücü sağlayan, yerel çıkarlarla bağlantılı olarak üstlenilen büyük yabancı yatırımlara izin veren kararlar,
- Doğal kaynakları çıkarma hakkı da dahil olmak üzere kamu sektörü varlıklarının satışına ilişkin kararlar,

- Kamu iktisadi teşebbüslerinin özelleştirilmesi ve endüstrinin düzenleme derecesi gibi, bu sürece bağlı koşullar hakkında kararlar,
- Belirli ihracat, ithalat veya yurtiçi faaliyetlere tekel gücü sağlayan kararlar.

Yukarıda açıklandığı gibi kararlar, genellikle bireyler ve işletmeler için çok değerlidir. Bazıları tarafından ve bazı durumlarda rüşvet vererek ve bazı durumlarda da sadece kamu görevlileriyle yakın kişisel ilişkileri istismar ederek, lehlerine kararlar almaya yönelik girişimlerde bulunmaları normal olarak değerlendirilir. Rüşvet, maaşları çok düşük olabilen ve “cazip fiyatı”, rüşvet verenler için lehte bir kararın potansiyel fayda değerinden çok daha düşük olabilen kamu görevlilerine ödenebilir (Tanzi, 2002: 30-31).

Çaha, Yüksel ve Durak (2006)’a göre, yolsuzlukların ağırlıklı olarak siyasi görülmesi, ülkelerin sistemlerinden ve yasalarından kaynaklanmaktadır. Gelişmiş ülkelerde meydana gelen yolsuzluklar genelde siyasal yolsuzluklardır. Nedeni ise, böyle ülkelerde, bürokratların rüşvet gibi yolsuzluk eyleminde bulunmasında engelleyecek yasal düzenlemelerin etkinliğine bağlıdır. Bu durum, böyle ülkelerde idari sürecin yolsuzluklara geçit vermemesinden dolayı grupları ya da kişi siyasi sisteme etkide bulunarak, taleplerini yerine getirme olanağı tercih etmesine ve bununla birlikte siyasi yolsuzlukların gelişmiş ülkelerde daha fazla oranda ortaya çıkmasına sebep olmaktadır. Gelişmekte olan ülkelerde ise, siyasi yolsuzluklar fazlasıyla mevcuttur. Çünkü bu ülkelerde hem yolsuzluğa engel olacak gerekli yasal düzenlemelerin etkinsizliği hem de seçkin sınıf ile devlet bürokrasisi arasındaki yakın ilişkilerin varlığı, siyasal yolsuzluk türünü meydana gelmesine neden olmaktadır (Ata, 2009: 70-71).

Shleifer ve Wishny (1993), yaşamın ayrılmaz bir parçası haline yolsuzluk, küresel bir hal almaya başlamıştır. Genellikle sınırlı bir anlamda kullanılan, kamu hizmetleriyle ve ahlaki değerleriyle dar olan yolsuzluk, kapsamlı çağrışımlar yapmaktadır. Ahlaki ya da toplumsal davranış kurallarında kopma ortaya çıkmakta, yasal veya idari kurallar ihlal edilmektedir. Bununla birlikte, kamu mülkiyeti kamu görevlileri tarafından kişisel menfaatler için satılmakta, misal; kamu görevlileri gümrük geçişlerinde izin ve lisans olanağı vermesi veya rakiplerinin girişlerinin engel koymasıyla rüşvet alma fırsatını kazanmış oluyor. Devlet; izin, lisans vs. gerektiren malların sağlanmasında geniş yetkilere sahip olduğu sürece özel firmalarda rüşvet kazanabilir. GSMH bazı gelişmekte

olan ülkelerde büyük bir kısmını oluşturan siyasi yolsuzluk gelişmiş ülkelerde de mevcuttur (Berksoy, Yıldırım, 2017: 4-5).

2.3.1.1. Yolsuzluğun Siyasal Yönetim Üzerindeki Etkileri

Galtung ve Pope (1999), sistemik yolsuzluk uzun süre kültürel, ahlaki ve tarihsel bir sorun olarak görülmekteydi. Ancak 1990'larda daha açık bir şekilde siyasi ve kurumsal bir sorun hale geldi. Yolsuzluğun en ağır şekilde, yolsuzluğun ürettiği çarpıklıkların ve yoksun durumda olanları bedelini nihai olarak üstlenen toplumun en yoksul kesimlerini etkileyen (Doig ve Theobald, 2000), genel olarak yolsuzluğun siyaset üzerindeki etkisinin, yolsuzluğun devleti aciz ve güçsüz kıldığını ve yolsuzluk ,devletin vergi toplama ,tutarlı ve akılcı kalkınma politikaları uygulama, kaynakları gruplar ve bölgeler arasında yeniden dağıtma ve sonuç olarak toplumu ve ekonomiyi siyasi önceliklere göre dönüştürme kabiliyetlerine zarar vermektedir. Amundsen (1997), politik yozlaşmanın, politik oyun kuralları ve politik sistemin işleyiş kuralları üzerinde doğrudan bir etkisi olduğu için bazı ve özellikle önemli politik yansımaları vardır. Başka bir şekilde ifade etmek gerekirse, siyasi yozlaşma, özel çıkarları için siyasi kurumların ve usul kurallarının manipüle ederek bundan dolayı hükümet kurumlarını çarpıtır. Siyasal yozlaşma, modern³⁹ devletin akılcı- yasal değer ve ilkelerinden sapmadır ve kurumsal çürümeye yol açar. Siyasi yozlaşmanın temel sorunu, bu sorunla karşılaşacak siyasi iradenin olmamasıdır: gücü elinde bulunduranlar, asıl vurguncuları oldukları bir sistemi değiştirmek istemezler. Yani devlet liderlerinin, askeri birliklerin ve bürokrasilerin uluslararası yasa ve yönetmenliklere açıkça aykırı olarak doğrudan dahil olduğu veya gerçekleşmesi için en azından para ödediği bu tür faaliyetlerin uzun listesi, Afrika üzerinden transit olarak geçen kokain ve eroin trafiğini içermesiyle; altın ve elmasın vahşice sömürülmesi, yabancı ürünlerin büyük çapta sahtekarlığı, kara para aklama ve insan ticareti (Adving ve diğ., 2001: 45-46).

³⁹ Klitgaard (1988), Huntington, yolsuzluğu şöyle ifade eder: modernleşme süreci ile birlikte değerlendirilmiş ve bu olguyu "modernleşen toplumlarda yerleşmiş davranış kalıplarında sapmadır". Buna göre, otokritik yönetimden demokratik yönetime doğru dönüşüm, bir modernleşme sürecidir ve bu süreçte genelde yolsuzluklarda artışlar meydana gelir. Çünkü modernleşme ile birlikte toplumda yeni servet ve güç kaynakları ortaya çıkmakta ve bu durumda yolsuzluklar için yeni ortamlar ve fırsatlar hazırlamaktadır (Ata, 2009: 171).

Sonuç olarak, siyasi yolsuzluk hem gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde görülmektedir. Bunun nedeni ise ülkelerin kendi yasalarında ve sistemlerinde kaynaklandığıdır. Ve siyasi partilerin buldukları konumda faydalanarak mevcut yasalar üzerinde kendi çıkar ilişkileri için değişiklikler yapıldığı yolsuzluk çeşitlerinden biridir. Bu yolsuzluk türünde kamu görevlisi yetkisini kötüye şekilde kullanması, siyasal yolsuzlukların ortaya çıkmasına zemin olmasında önemli bir etkidir. Bunun için siyasi istikrarın korunması genelde devlet tarafından organize edildiği ve bu istikrar sağlamaması durumunda aynı şekilde denetim mekanizması yapılmadığı da bu tür yolsuzluğun giderek yaygın hale geleceği bir durum görülmektedir. Kısacası insanların hem maddi durumları hem de sosyal hayatları bu durumdan etkilenmektedir.

2.3.2. Yönetmel Yolsuzluk

Diğer bir yolsuzluk türü olan yönetmel yolsuzluk ise, “yönetmel görevlere ilişkin kamu yetkisinin uygulama sürecinde çıkar gözetilerek yasal düzenlemelere aykırı biçimde kullanılması” şeklinde ifade edilmiştir. Bu yolsuzluk türü daha çok devlet programlarının ve politikalarının kamu yöneticileri, özellikle bürokratlar tarafından uygulanması sırasında meydana geldiği görülmekteydi. Dolayısıyla yönetmel yolsuzluğun taraflarında biri, her zaman için bir kamu görevlisi idi. Bu yolsuzluk türü aynı zamanda daha çok az gelişmiş ülkelerde sıklıkla görülmektedir. Bunu nedeni ise, çıkar gruplarının ya da sivil toplum kuruluşu şeklinde ortaya çıkan gruplarının, bu ülkelerde çok etkili bir konuma gelmemiş olması yani yasamayı etki edecek kadar bir güce sahip olmamasıdır. Yönetmel yolsuzluklarda, devletin sorumlu olduğu alanlardaki faaliyetler yolsuzluk yapmaya oldukça uygun bir ortama sahipti. Bu duruma örnek olarak, devletin verdiği belgeler, izinler, ruhsatlar ve hizmetlerin yerine getirilmesi içi açılan ihaleler yolsuzluklar için en uygun ortamlardandı. Yönetmel yolsuzluklara neden olan bir diğer faktör ise, devlet kurumuna ait para ve parasal değeri olabilecek gayrimenkul malların kullanımında yetkinin kamu çalışanına bırakılmış olmasındandı. Yönetmel yolsuzlukların ortaya çıkmasında önemli rol oynayan sebeplerden bir tanesi de bürokrasi idi. Bürokratik yapı kamu yönetiminin oluşumundan önemli bir etkiye sahiptir. Geçmişten günümüze kadar ortaya çıkan yolsuzluk olaylarının temelinde bürokratik yapının sebep olduğu ifade edilmesi yanlış olmasa gerek. Bürokratik yapının güçlü, güvenilir ve şeffaf olan bir

ülkede, siyasal istikrarın devamı başta olmak üzere yönetimin de sürekliliği demektir. Bu durumun tam aksi ise, yani kapalı ve karmaşık bir bürokrasinin varlığı siyasal istikrarsızlığa ve yönetim sistemlerinin yozlaşmasına sebebiyet vermiştir. Dolayısıyla iyi olmayan yönetimler, her alandaki yolsuzlukların meydana çıkmasında önemli bir etkidir. Yönetimsel yolsuzluk türleri arasında en sık görülen, rüşvet, zimmet, irtikap ve usulsüzlük gibi kanun ve ahlak dışı eylemler yer almaktadır (Afşar, 2021: 21-22-23).

Yönetimsel yolsuzluk, kendisine kamuya ait bir yetki verilen görevlisinin bu yetkiyi, yetkinin verilmiş nedenlerinin dışında bir amaç için bilinçli ve kurallara ya da yasalara aykırı olarak maddi veya manevi bir çıkar karşılığı kullanması olarak ifade edilebilir. Yönetimsel yolsuzlukların baş aktörleri ise kamu bürokrasisi ve kararları uygulayıcı bürokratlardır. Herhangi bir toplumda, herhangi bir zaman bölümünde yönetimsel yolsuzlukların tüm olarak tamamen ortadan kaldırılması imkansızdır. Ancak, boyutları ve ağırlığı hiç olmazsa toplumun en az zarar göreceği ölçülerde tutulabilmelidir. Sorun, ahlaki çöküntü ve haksız rekabet yanında giderek tüm toplum kesimlerine egemen olan rant kollamak arzusunda yatmaktadır. Yolsuzluk, bürokrasinin tekel konumunda olduğu ve gizliliği bulunduğu ortamlarda yaygınlık ve süreklilik göstermektedir. Kamu yönetiminde bulunanların görev ve yetkilerini yasal düzenlemelere aykırı biçim kullanmalarında elde ettikleri çıkarı niteliği açısından yönetimsel yolsuzluklar şu şekildedir:

- Maddesel bedel içerikli yolsuzluk; kamu görev ve yetkilerinin maddesel kazanç gözetilerek yasal düzenlemelere aykırı biçimde kullanılmasıdır. Maddesel bedel içerikli yolsuzluğu da kendi içinde rüşvet, irtikap(haraç), zimmet ve ihtilas(hırsızlık) ayrılır.
- Dayanışma içerikli yolsuzluk; kamu görevlisini etkilemek üzere, para ya da mal gibi ekonomik bir güç yerine maddesel olmayan bir gücün, örneğin akrabalık bağlarının etkileme aracı olarak kullanılması söz konusudur.⁴⁰

Dürüstlük genellikle yolsuzluğun karşıtı olarak ifade edilir, bu terimin yolsuzlukla mücadele çevrelerinde yaygın kullanımlarına (örneğin, Uluslararası Şeffaflık Örgütü, OECD) sahiptir. Ancak uygulamada, bütünlük konusunun da bunu nasıl sağlanacağını

⁴⁰ Yolsuzlukla mücadeleye yardımcı olmak maksadıyla alınması gereken tedbirlere ilişkin inceleme raporu, Ankara: Başbakanlık Basımevi, 1996, s. 20-22.

problem olmuştur. Yolsuzlukla mücadele yaklaşımları, dürüstlüğün teşvik edilmesiyle kolaylıkla bağdaşmayan bir mantığa yanıt vermektedir. Bunun nedeni, yolsuzlukla mücadele için tasarlanan politikaların genellikle belirli skandallara bir tepki ya da yanıt olarak geliştirilmesi ya da belirli davranış biçimlerini önlemek için tasarlandığı varsayılmıştır. Ancak kamu görevlilerinin yolsuzluk yapmamalarını sağlamak, bütünlük içinde hareket edeceklerini garanti etmez. Yolsuzluk yapmadan ama dürüstlükten de yoksun olarak hareket etmek oldukça mümkündür; örneğin bir görevi çok az çaba sarf ederek yerine getirmek ya da işe geç gelmeyi alışkanlık haline getirmek gibi. Yolsuzluğun olmaması dürüstlüğün var olduğu anlamına gelmese de bu durumun geçerli olduğu o kadar da açık değildir. Bu nedenle, etkili bir dürüstlük yönetimi modeli oluşturmak için kamu yaşamında dürüstlük ve bunun yolsuzlukla ilişkisi hakkında daha iyi kavramsal anlayışa ihtiyaç duyulmaktadır. Yani kamu görevlilerinin etik davranışlarda bulunmasını, geçerli yasal normlara uyarken dürüstlük ve adaletle hareket etmesini sağlayan resmi bir durumdur (Heywood, 2018: 85-86).

Yönetimsel yolsuzluklar, kamu yetkilerinin kendi çıkarları için yasalara uygun şekilde davranmamaları sonucu ile, mücadele farklılıkları ve çeşitlikleri elle tutulur düzeyde olmamakla birlikte genellikle meydana gelen yolsuzluklardır.

2.3.3. Ekonomik Yolsuzluk

Yolsuzlukların ortaya çıkmasında birden çok nedeni mevcuttur. Bu nedenlerden birisi de ekonomik yolsuzluktur.

Devletin fonksiyonları ve rolü genişlemesi bakımından siyasal karar alma sürecinde rol alan kimselerin çıkarlarının artması sonucu mevcuttur. Seçmenler, siyasal bilgisizlik ve ilgisizlik etkilerinden, kendilerine daha fazla kamusal hizmet ve mal sunulmasını arzu ederler. Kamusal hizmetlerin talebin genişlemesi, kamu sektörünün büyümesinin bile nedeni olarak kabul edilmektedir. Devletin büyümesinin önemli bir sonucu ise ekonomik yozlaşmalardır. Politikacıların tekrar seçilmek için kamu harcamalarını daha da artırmak ve vergi oranlarını azaltmak (veya vergi oranlarını kamu harcamalarındaki artıştan daha az bir oranda artırmak) bu eğilimler sonucunda ekonomik sorunların ve ekonomik yapıdaki yozlaşmaları temelidir. Artan kamu harcamalarının borçlanma ve enflasyon ile karşı karşıya kalınmasıyla kronik bütçe açıklarının ve kronik enflasyonu kaynağını

hazırlamış olur. Buna ilaveten ekonomik sorunlar elbette sadece bütçe açıkları ve enflasyonla kısıtlı olamaz. Seçimi kazanan siyasi partiler bu defa suni olarak yarattıkları bu problemlerle baş etmek durumunda kalmaktadırlar. Buna örnek olarak, enflasyonla baş etmek için ve bütçe açıklarının azaltmak veya kapatmak için seçiminin kazanılmasının hemen ardından, vergi oranlarını artırmak, devlet tarafından üretilen mal ve hizmetlerin fiyatlarına zam yapmak şekillerinde ekonomiye gerekli müdahalede bulunmaktadırlar. Politik konjonktür hareketleri olarak isimlendirilen bu seçim ekonomisi uzun vadede toplam yatırımlar ve tasarruflar ve bunların sonucunda milli ekonomi üzerinde negatif etkiler ile sonuçlanmaktadır. Enflasyonla mücadele edilmesi ve bütçe açıklarının kapatılması amacıyla vergi oranları artırmak şeklinde yapılan ekonomiye müdahaleler, etkin bir piyasa ve fiyat mekanizmasının olmadığı alanda toplumu adeta bir vergi sömürüsü altında ezilmeleri ve ister istemez toplumda vergi kaçakçılığını artması ve vergi ahlakının bozulmasını da beraberinde getirir.⁴¹

Tanzi (1998), devletin ekonomik faaliyetlerinin bazı taraflarının ve özellikle de devletin monopolistik gücünün yolsuzluklara yol açtığı savunmaktadır. Yazara göre, tarafından başvuru fazla regülasyonlar, lisanslar, ruhsatlar, vergileme, devletin harcama kararları, devletin piyasa değerinin altında mal ve hizmet sunması gibi sebepler yolsuzluklara temelini oluşturmaktadır (Akçay, 2000: 4).

Genel olarak yolsuzluk kamu harcamalarında karar alma mekanizmasını olumsuz etki etmektedir. Bu olumsuzluk ekonomik yolsuzluğa olan etkisi, yüksek kamu harcamaları, düşük kamu gelirleri, düşük bakım ve işlem harcamaları, düşük kamu altyapı kalitesi ile doğrudan bir bağlantısı vardır. Yolsuzluk bu nedenle de ekonominin dinamik yapısını olumsuz şekilde bozmaktadır (Yüksel, 2009-2010: 46).

Sonuç olarak ekonomik yolsuzluğun ana kaynaklarında birisi de devletin kendi refah ve çıkar durumuna göre hareket ederek ve durumun ekonomi üzerinde oluşan yük nedeniyle olumsuz sonuçlara neden olmaktadır.

2.4. YOLSUZLUĞUN ÖLÇÜLMESİ

⁴¹ Yolsuzlukla mücadeleye yardımcı olmak maksadıyla alınması gereken tedbirlere ilişkin inceleme raporu, Ankara: Başbakanlık Basımevi, 1996, s.23-24

Yolsuzluğun bir ülkedeki gelişimini incelemek, farklı ülkeleri kıyaslamak, yolsuzluğun sebepleri ve sonuçları üzerine araştırma yapmak için öncelikle ölçülebilmek lazımdır. Yolsuzluğun tam olarak ifade edebilecek bir ölçüt bulmak kolay değildir; çok çeşitli türleri mevcuttur ve gözlemlenmesi zordur (Bayar, 2010: 107). Eğer yolsuzluk ölçülebilseydi, muhtemelen ortadan kaldırılabilirdi. Aslında kavramsal olarak neyin ölçülmek istendiği bile açık ve net değildir. Sadece ödenen rüşvetleri ölçmek, rüşvet ödemesinin eşlik etmediği birçok yolsuzluk hareketini göz ardı edilecektir. Buna ilaveten ödenen rüşvet miktarından ziyade yolsuzluğun ortaya çıkarılması, nispeten birçok önemsiz eylemin sayılmasını ve her bir eylemin tanımlanmasını gerektirecektir ki bu bilgi o kadar kolay ve mevcut değildir (Tanzi, 2002: 38). Bu bağlamda Wei (1998) ise, çünkü yolsuzluğun doğası gereği (gizlilik, kanunsuzluk ve ekonomik faaliyetlere göre farklılık göstermesi) bir ülkedeki yolsuzluğun boyutu hakkında doğru ve yeterli bilgiye erişmek kolay değildir (Ata, 2009: 224).

Heywood (2018), yolsuzluğun ölçülmesi hakkındaki görüşüne baktığımızda ise; İlk olarak ulusal düzeydeki yolsuzluk ölçümlerinin çoğu yalnızca tek bir toplu gösterge sağladığı için pratikte nadiren işe yaramaktadır. Dahası, ülkeler arasındaki potansiyel olarak önemli farklılıkları da maskeleyebilir. Siyaset bilimci Staffan Andresson'un gözlemlendiği gibi, gerçek yolsuzluk vakaları hem ulusal düzeyde hem de hükümet düzeyleri ve sektörler arasında mekânsal olarak farklılık gösterebilir; bu da ülke skorlarına dayanan çalışmalar tarafından tespit edilemeyen bir faktördür (Heywood, 2018: 90).

Tüm ülkelerde farklı şekilde görülen sosyal, politik ve ekonomik bir yansıması olan yolsuzluk olgusunda yatan en önemli sorulan soru; yolsuzluğu ölçmek mümkün müdür eğer mümkünse nasıl? Her alandaki yolsuzlukla mücadele edebilmek için problemlerin tespit edilmesi ve sonuçların izlenmesi için yolsuzluğun hesaplanmasını elzem kılar. Bu durum, yolsuzluğun önlenmesine yönelik önlemlerin geliştirilmesinde Dünya Bankası ve sivil toplum kuruluşları gibi kuruluşlara olan ilgiyi artırmıştır. Bu da yolsuzluğun en iyi nasıl ölçüleceği ve ilerlemenin izlenmesi konusunda yeni tartışmalara zemin hazırlamıştır (Berksoy, Yıldırım, 2017: 7). Bu bağlamda Kaufman, Kraay ve Mastruzzi (2007) yolsuzluklarla ilgili savundukları doğru olarak bilinen ancak gerçek olmayan 7 yanlış vardır:

- Doğru olarak bilinen yanlış 1: Yolsuzluk ölçülebilir değildir.

Gerçek: yolsuzluk üç geniş ölçüm yolu ile ölçülebilir: Birincisi, *ilgili paydaşların bilgilendirilmiş görüşlerini toplamak ile ölçülebilir*. Bunlar arasında firmalara, kamu görevlilerine ve bireylere yönelik anketlerin yanı sıra STK'lar, çok taraflı bağışçılar, özel sektör ve yatırım derecelendirme kuruluşları ve düşünce kuruluşlarındaki uzmanlardan oluşan ve dış gözlemcilerin görüşleri de yer almaktadır. Bu veri kaynakları tek tek kullanılabilirdiği gibi, bu tür pek çok kaynaktan elde edilen bilgileri bir araya getiren toplu ölçümlerde de kullanılabilir. Birçoğu çok geniş ülke gruplarını kapsayan ve genellikle birkaç yıllık zaman dilimini kapsayan bu tür düzinelere kaynak mevcuttur. Bunlar hâlihazırda büyük ölçekli ve toplu ölçümlere izin veren mevcut tek veri kaynaklarıdır. İkincisi, *ülkelerin kurumsal özelliklerini takip ederek ölçülebilir*. Bu ise, ihale uygulamaları ve bütçe şeffaflığı gibi yolsuzluk fırsatları veya teşvikleri ile ilgili olabilecek bilgiler sağlar. Bunlar gerçek yolsuzluğu ölçmez, ancak yolsuzluk olasılığına dair faydalı bilgiler ve göstergeler sağlayabilir. Üçüncüsü, *belirli projelerin dikkatli bir şekilde denetlemesiyle ölçülebilir*. Bunlar tamamen finansal denetimler olabileceği gibi, harcamaların projelerin fiziksel çıktılarıyla daha ayrıntılı karşılaştırmaları da olabilir. Bu tür denetimler, bir ülke içinde çok özel bir bağlamda belirli projelerdeki suistimaller hakkında bilgi sağlayabilir, ancak daha genel olarak ülke çapındaki yolsuzluk hakkında bilgi sağlamaz. Bunlar genellikle tek seferlik olup belirli projeler ve ülkelerle sınırlıdır. Ve bu nedenle ülkelerarası karşılaştırmalar veya zaman içinde izleme için uygun değildir.

- Doğru olarak bilinen yanlış 2: Öznel veriler, nesnel verilerden ziyade belirsiz ve genel yolsuzluk algısını yansıtır.

Gerçek: yolsuzluk genellikle kâğıt üzerinde iz bırakmadığından, bireylerin gerçek deneyimlerine dayanan yolsuzluk algıları bazen elimizdeki en iyi tek bilgidir. Algılar doğrudan da önemlidir. Örneğin vatandaşlar mahkemeleri ve polisi yolsuzluğa bulaşmış olarak gördüklerinde, nesnel gerçeklik ne olursa olsun, bu kurumların hizmetlerini kullanmak istemeyeceklerdir. Benzer şekilde firmalar yolsuzlukla heba olacaklarına inanırlarsa daha az vergi ödeyecek ve

ülkelerine daha az yatırım yapacaklardır. Ankete dayalı yolsuzluk soruları daha spesifik, odaklı ve niceliksel hale gelmiş durumdadır.

- Doğru olarak bilinen yanlış 3: Sübjektif veriler yolsuzluğun ölçülmesinde kullanılmayacak kadar güvenilir değildir.

Gerçek: Nesnel ya da öznel, spesifik ya da toplu hiçbir yolsuzluk ölçümü yüzde 100 güvenilir olamaz. Bu kesinsizlik ya da ölçüm hatası, spesifik, sübjektif ve diğer tüm veri türlerinde ortak olan iki sorundan kaynaklanmaktadır: Birincisi, *belirli yolsuzluk ölçümlerinde ölçüm 'gürültüsü' vardır*. Mahkemelerdeki yolsuzlukla ilgili anket sorusu örnekleme hatasına tabi olabileceği gibi, ticari bir risk derecelendirme kuruluşunun ihalelerde yolsuzluk değerlendirmesi için doğru sonuç vermeyebilir. İkincisi, *belirli yolsuzluk ölçümleri, genel yolsuzlukla ya da yolsuzluğun başka görünümüyle tam olarak ilişkili değildir*. Polisteki yolsuzlukla ilgili bir anket sorusunun kamu ihalelerindeki yolsuzluk hakkında çok bilgi vermez. Çünkü bir denetimde ya da bir projede yolsuzluk yapıldığına dair kanıtlar ortaya çıkarsa bile, bu durum diğer projelerde ya da kamu sektörünün başka yerlerinde yolsuzluk yapılmadığı anlamına gelmez. Buna ilaveten belirli yolsuzluk türlerinin ve özellikle de ülke düzeyinde genel yolsuzluğun izlenmesi kaçınılmaz olarak bir veya ikiden fazla ölçüm sorununa yol açar. Yolsuzluğun ölçülmesine yönelik bütün yaklaşımlar, yönetim ve daha geniş yatırım alanı, belirsizlik mevcuttur.

- Doğru olarak bilinen yanlış 4: Yolsuzlukla mücadelede ilerleme kaydedebilmek için yolsuzlukla ilgili objektif ölçütlere ihtiyacımız var.

Gerçek: Yolsuzluk gizli olduğu için kesin ve objektif ölçütler bulmak neredeyse imkansızdır. Ayrıca objektif verilerin; vatandaşlardan, firmalardan ve uzmanlardan gelen raporlardan genelde daha bilgi sağladığına dair bir dayanak mevcut değildir.

- Doğru olarak bilinen yanlış 5: Sübjektif yolsuzluk ölçümleri 'uygulanabilir' değildir ve bu nedenle yolsuzlukla mücadelede politika yapıcılara yol göstermez.

Gerçek: Firmalar ve bireyler üzerinde yapılan birçok farklı ankette devletin farklı alanlarındaki yolsuzluklar hakkında ayrıntılı ve ayrıştırılmış sorular sorulabilmektedir. Buna ilaveten yolsuzlukla ilgili oldukça genel algıların

izlenmesi de devletin yolsuzlukla mücadele programlarının izlenmesinde tek başına olmasa bile faydalı bir yol ortaya koyabilir.

- Doğru olarak bilinen yanlış 6: Yolsuzluğun yüksek olduğu birçok ülke aynı zamanda hızlı büyüdüğü için yolsuzluğu yakından izlemeye gerek yoktur.

Gerçek: Ülkelerarası yolsuzluk değerlendirmesinde kötü puan alan, ancak son on yılda etkileyici büyüme performansı gösteren ülkeler mücadele etmekte göze çarpmaktadır.

- Doğru olarak bilinen yanlış 7: ülke düzeyinde birleştirilmiş yolsuzluk göstergeleri, özellikle birkaç uzman tarafından değerlendirildiği şekliyle kamu sektöründeki yolsuzluğun boyutunu ifade eder.

Gerçek: Ülkelerin yolsuzluk göstergelerinin yorumlanması, özel sektörün yolsuzluktaki rolünü göz ardı etme eğilimindedir. Yönetişimdeki göstergeler genelde yolsuzluk ölçütü yalnızca kamu sektöründeki yolsuzluğun boyutlarıyla ilişkilendirebilir. Çünkü yönetimdeki göstergeler birkaç uzmanın değerlendirildiğine dair yanlış bir algı vardır. Bunun nedeni iki şekilde açıklanır. Birincisi, yönetim göstergeleri için kurumlarda çok fazla toplanan veriler dünya çapında birçok ülke ve bölgede yerleşiktir. İkincisi, veriler sadece uzman değerlendirilmelerinden değil, aynı zamanda yolsuzluk uygulamalarıyla ilgili deneyimlerini rapor eden dünya çapındaki vatandaşların ve firmaların anketlerinde elde edilen yanıtlarından da önemli ölçüde fayda sağlanmaktadır (Kaufman, ve diğ., 2007: 1-5).

Johnston (2000b), yolsuzluğun tanımlamanın zorlukları yanında, onu ölçme sorunu da vardır. Yolsuzluğun doğası gereği, çoğu durumda gizlice, kamuoyundan ve kayıtlardan uzak gerçekleştirildiği için ölçülmesi de zordur. Nicel yolsuzluk ölçümleri geliştirmeye çalışan bir araştırmacı böyle bir ölçüme nelerin dahil edileceği sorusuyla mücadele etmekte ve ardından bilenlerin saklamaya çalıştığı bir şeyi ölçmeye çalışmak zorundadır (Jan, 2001: 76).

Berg (2001), yolsuzlukların ölçülmesinde yolsuzluk göstergeleri veri sağlayan ana faktörlerdir. Böyle olunca iyi bir yolsuzluk göstergesinin ne gibi özelliklere sahip olması gerektiği dört nitelikle tanımlanmaktadır: güvenilirlik, geçerlilik, doğruluk ve kesinliktir. Güvenilirliğin sağlanması için endeksleri hazırlayan kişiler objektif olmalı yani nesnel öğelerden hareket etmeleri gerekir ve indeks bir veya birkaç kişinin kişisel görüşünü

değil, genel görüşü yansıtmalıdır. Geçerlilik: yolsuzlukla ilgili gerçekte ne ile ilgileniliyorsa tam olarak o ölçülmelidir. Doğruluk: ölçüm hataları büyük olmamalı, standart sapmalar küçük tutmalıdır. Anketi cevaplayan kişi sayısının artırılması doğruluğunu artırır. Son olarak Kesinlik ise; ölçülen değer konusunda herkes aynı kıstasa sahip olmalıdır. Sorular belirsiz veya kişisel standartlara bağlı olmamalıdır. Ampirik çalışmalarda en çok kullanılan öznel ölçüt türü olan algılamaya dayalı göstergeler genellikle güvenilir ve geçerlidir. Ancak, doğruluğu ve kesinliği garanti değildir. İlk başta, algılanan yolsuzluk⁴², gerçek yolsuzluğu zaman bakımından geriden takip edebilir, bu nedenle göstergeler politika değişikliklerine karşı hassasiyete sahiptir. Buna ilaveten, algılamalar içsel olabilir basın yayının oluşturduğu gündem, büyük skandallar vs genelde algılamayı tecrübelerden daha fazla etki eder. Gösterge, halkın ülkedeki yolsuzluk seviyesi hakkında bilgi olduğunu ileri sürer, oysa, özellikle büyük yolsuzluklar, kapalı kapılar ardında, gizlilik içinde yapılır (Bayar, 2010: 109).

Yolsuzluğun ölçülmesinde var olan durumu veya olmuş bir istikrarsızlığı ortaya koymak için yapılır. İnsanların ve kurumların hayatların çekilmez hale getiren bir yetersizliği düzeltmek için farklı konular ve durumlarda eylemlerde bulunan ve bu yolsuzluğun farklı insanlar için ne anlama geldiğini, kimin bir eylemi yolsuzluk olarak tanımlayıp tanımlamayacağı ve kimin yolsuzluk söylemlerine dahil edilip edilmediğine göre bulgular ortaya koyar. Bu bağlamda yukarıda da farklı düşünürlerin savdukları görüşlere göre de ve ortak fikirlere varan sonuçlar neticesinde yolsuzluğu ölçmek zor ve gerçekleri ortaya sermek için kolay değildir. Çünkü yolsuzluk gizlice yapıldığı ve kişileri de verilen görüşlere de kesinlik söz konusu olmadığı için yolsuzluğun ölçümleri net olamaz.

Yolsuzlukların ölçülmesi doğası gereği, ülkelerarası karşılaştırmaların yapılmasında daha sık başvurulan ölçütler, özel araştırmacılar ve çeşitli kuruluşlar tarafından yapılan anket çalışmalar şeklinde ifade edilebilir. Buna mukabil yapılan yolsuzluk anket çalışmaları

⁴² Harrison, yolsuzluk sadece uygulama alanı etkilemiyor, aynı zamanda “algıların” bir ölçüsü olduğu gerçeği nadiren önemsenmektedir. Görüşlerine başvuru alan kişilerin eğitilmiş ve yolsuzluğun olumsuz etkileri konusunda belirli bir dünya görüşü değerler dizisini paylaşıyor olmaları da pek hesaba katılmıyor. Yolsuzlukla ilgili yapılan anketlerde aynı şekilde algıları öğrenmek içindir. Yapılan anketlerde “hayatları ve görüşleri yolsuzluktan etkilenen insanların nabzını tutmaktır” şeklinde bu da sadece bir algı ölçümdür. Yani yapılan araştırmalar yolsuzluk seviyesi değil, algılanan yolsuzluk dizini belirlemek için yapılan analizlerdir (Harrison, 2010: 674).

güçlükleri söz konusu olsa da ölçülmesine yönelik kurumsal çabaların varlığından söz edilebilir.

Mauro (1995), ölçülen yolsuzluk ve yolsuzluk göstergelerinin oluşturulmasın da esas olarak ticari bir kuruluş olan International Business (BI) 1980 yılında, bu kuruluş birkaç gelişmekte olan 52 ülke arasında başta yolsuzluk da dahil olmak üzere çok sayıda ticari ve risk faktörü hakkında kapsamlı araştırma yapmıştı. Business International'ın uluslararası bir muhabir ağı (gazeteciler, ülke uzmanları ve uluslararası iş adamları) vardı ve bunlara ülkede söz konusu ticari işlemlerin yolsuzluk veya şüpheli ödemeler içerip içermediği ve ne ölçüde dâhil olduğu soruluyordu. Bu işlemlerde algılanan yolsuzluk derecesi 0'dan 10'a kadar bir ölçekte derecelendiriliyordu. Bu dereceye göre sıfır ve sıfıra yakın olan yolsuzluğun ve diğer ticari işlemlerin yüksek olduğu anlamına gelirken, 10 veya yakın olan ise yolsuzluğun ve düşük anlamını taşıyordu. Bu ölçütlerin başında Uluslararası Şeffaflık Örgütü (CPI) tarafından yapılan en iyi bilinen endekslerdir ve hem araştırmalarda hem de kamuoyu tartışmalarında en sık kullanılanlardır. Buna ilaveten 1999'da Uluslararası Şeffaflık Örgütü tüm ulus ötesi yolsuzlukların yoksul ülkelerde ortaya çıkan yolsuzluğun neden olduğu izlenimi azaltmak için Rüşvet Verenler Endeksi (BPI) anketini gerçekleştirdi. Ve bu iki temel endeksten oluşmaktadır. Bunlardan birincisi, çeşitli ihracatçı ülkelerin rüşvet yoluyla iş sözleşmeleri kazanma eğilimini gösterendir. İkincisi ise, iş sektörlerinde rüşvet, nerede bulunursa bulunsun ne tür işletmelerin rüşvet verme olasılığını yüksekliğini gösteren endekstir (Jens, Helge Fjeldstad, 2001: 29). Bununla birlikte yolsuzluk ölçümünde kullanılan endekslerin sayısı son yıllarda artış göstermiştir. Serra (2004), bunların başında Uluslararası Şeffaflık Örgütü, Ekonomik İstihbarat Birimi, Politik ve Ekonomik Risk Danışmanlığı, Yönetim Gelişim Enstitüsü, Dünya Bankası, Dünya Ekonomik Forumu gibi dernek ve kuruluşlar tarafından hazırlanan araştırmalardan söz edilebilir (Ata, 2009: 229-228).

Farklı kuruluşlar tarafından yolsuzlukla ilgili yapılan deneysel çalışmalarda sık kullanılan bazı endeksler şunlardır:

2.4.1. Uluslararası Şeffaflık Örgütü (CPI)

Bu endeksler arasında en sık kullanılan Uluslararası Şeffaflık Örgütü (Transparency International) tarafından geliştirilen "yolsuzluk algılama endeksi"dir. Anket yöntemiyle yapılan yıllık verilerden oluşan bir algılama yöntemidir. Türkiye'de dahil bugün

itibariyle 100'den fazla ülkenin bağlı bulunduğu bu kuruluş 1993 yılında Berlin'de kurulmuştur. Bu kuruluşun amacı ise, dünya genelinde evrensel etik kurallarının uygulanmasını destekleyerek, üye olan bütün ülkeleri yolsuzluğa karşı etkin bir mücadele verilme olanağı sağlamaktır (Oktar, 2003: 17).

Yolsuzluk Algılama Endeksi, kamu görevlileri, ülkeleri ve politikacılar arasında var olduğuna inanılan yolsuzluğun derecesine göre sıralamaktadır. Uluslararası Şeffaflık Örgütü (CPI), çoğunlukla güvenilir ve bağımsız kuruluşlarca hazırlanan işletme raporları ve uzmanlardan elde edilen yolsuzluk verilerden derlenerek ortaya çıkarılan bir bileşik endekstir. Bu endeksi değerlendirilen ülkelerde yaşayan toplumlarında dahil olduğu uzmanların görüşlerini yansıtmaktadır. Bu bağlamda CPI hazırlık esnasında kullanılan araştırmalarda kamu yetkililerine verilen rüşvet, kamu ihalelerinde rüşvet alınması, kamu fonların suistimal gibi kamu gücünün özel çıkarlar için kullanılmasıyla ilgili sorular sorulmaktadır. Ayrıca, yolsuzluğun önlemek için verilen mücadelenin arttırılması şeklinde yolsuzluğun hem siyasi hem de idari yönlerini daha açık ve net anlaşılmasına dair sorular da yer almaktadır. Bu endekste 0 ile 10 arasında değerler almaktadır. Buna göre 0 değeri en çok yolsuzluğun olduğu, 10 değeri ise yolsuzluğun en az algılandığı ifade etmektedir. Skor 'un yüksek olması, anketi cevaplayanların ülkelere iyi puan, skor 'un düşük olması kötü puan kategorisinde değerlendirildiği göstergesidir. En düşük CPI puanı olan ülke yolsuzluk algılamasının listedeki ülkeler arasında en yüksek olanı olmakla birlikte yolsuzluğun en düşük işareti o ülkede yolsuzluğun olduğu anlamını taşımamaktadır. Başka bir deyişle, en düşük skorlu konumunda olan ülke yolsuzluğun en çok bulunduğu ülke değil, yolsuzluk algısının en yüksek olduğu ülkedir. Dünya çapında 200'den fazla ülke bulunmasıyla bunların neredeyse 180'i endeksin içinde değerlendirilmektir. Buna ilaveten CPI endekse dahil olmayan uluslar hakkında herhangi bir bilgi sunmamaktadır. Son olarak, yeni ülkeler endekse dâhil edildikçe, ülke sıralamaların değişmektedir. Bu yüzden geçmiş yıllara ait endeks sıralamaların birbiriyle kıyaslanması pek iyi sonuçlar çıkmaz (Beşel, 2014: 2).

Sonuç itibariyle CPI, çeşitli ülkelerde yolsuzluk seviyesini ölçmek için araştırmacılar ve kuruluşlarla beraber yapılan ve araştırmalar neticesinde yolsuzluğa karşı mücadelede en çok tercih edilen ve en sık kullanılanıdır.

Tablo 2: Yolsuzluğun Puanlama Aralığı

	Az yolsuzluk değeri					Çok yolsuzluk değeri				
Puanlar	100-090	089-080	079-070	069-060	059-050	049-040	039-030	029-020	019-010	009-000

Kaynak:https://tr.wikipedia.org/wiki/Yolsuzluk_Alg%C4%B1s%C4%B1_Endeksi (Erişim Tarihi: 09.04.2023)

2022 yılı itibariyle dünyadaki ülkelerin yolsuzluk algı endeksinde 180 ülke dahil olmasıyla birlikte hesaplanmıştır. Endeks hesaplamalarına her yıl dahil edilen ülke sayısı geçmişteki yıllara göre de değişmesiyle birlikte, ülkelerin yolsuzluk algısı değişmekte olup ve bu algı düşük veya yüksek olması anlamında yer aldığı gözlemlenmektedir. 2022 Yolsuzluk Algılama endeksi sonuçlarına göre, yolsuzluk algısı en yüksek olduğu ülke Somali, en düşük olduğu ülke ise Danimarka'dır.

Tablo 3 : Yolsuzluğun En Çok ve En Az Görüldüğü 10 Ülke (2022)

Ülkeler(Yolsuzluk En Çok)	Skor	Sıra	Ülkeler(Yolsuzluk En az)	Skor	Sıra
Somali	12	180	Danimarka	90	1
Libya	17	171	Finlandiya	87	2
İran	25	147	Yeni Zelanda	87	2
Nijerya	32	123	Norveç	84	4
Hindistan	40	85	Singapur	83	5
Senegal	43	72	Almanya	79	9
Bulgaristan	43	72	Lüksemburg	77	10
Çin	45	65	Hong Kong	76	12
Küba	45	65	Avustralya	75	13
Malezya	47	61	Kanada	74	14

Kaynak:TransparencyInternatioanlAnnualReport,<https://www.transparency.org/en/cpi/2022/index>(Erişim Tarihi:09.04.2023)

2022 Yolsuzluk Algılama Endeksi (CPI) yaptığı genel değerlendirilmesi ise şu şekildedir: çoğu ülkenin yolsuzluğu durdurmakta başarısız olduğunu göstermektedir. Küresel

ortalama on yıldan fazla bir süredir değişmeden kaldı ve 100 üzerinden sadece 43 oldu. Ülkelerin üçte ikisinden fazlası 50'nin altında puan alırken,26 ülke şimdiye kadarki en düşük puanlara geriledi. Bazı ülkelerin ortak mücadele ve güçlkle elde ettiği kazanımlara rağmen, 155 ülke 2012'den bu yana yolsuzlukla mücadelede önemli bir ilerleme kaydetmedi aksine geriledi. Her ülke farklı yolsuzluk sorunlarıyla karşı karşıya kalırken, bu yılki endeks dünya çapında devam eden durgunluğu ortaya koymaktadır. En çok puan alan bölgedeki ülkeler, Batı Avrupa ve Avrupa Birliği. On yılı aşkın bir süredir durgun durumda veya son beş yıl içinde gerileme kaydetti. Karar verme üzerindeki aşırı etki, dürüstlük güvencelerinin yetersiz uygulanması ve hukukun üstünlüğüne yönelik tehditler, hükümetlerin etkililiğini baltalamaya devam etmektedir. En düşük puana sahip olan ülkelerde yapılan analizler sonucunda ise bir ilerleme kaydetmediği gözlemlenmiştir. Altında yatan genel sorunlar ise, sivil alana ve temel özgürlüklere yönelik kısıtlamalar, demokrasi ve insan hakları, eşit olmayan siyasi ve ekonomik güçlerin çatışmaları gibi huzursuzluğa neden olmakta ve yolsuzluğu körüklemektedir.⁴³

2.4.2. Uluslararası Şeffaflık Örgütü-Rüşvet Verme Endeksi

Uluslararası Şeffaflık Örgütü tarafından gerçekleştirilen bir diğer anket ise Rüşvet Verme Endeksidir (Bribe Payers Endex, BPI). BPI, dünyanın en önde gelen 19 ihracatçı ülkeyi, şirketlerin yurtdışında sözleşmeler yapmak için rüşvet ödemeye istekli oldukları algısına göre sıralamaktadır. Anket, gelişmekte olan 14 piyasa ekonomisindeki özel sektör liderlerini kapsayan ve bu ülkeler, içe dönük ticaretin yüzde 60'ını oluşturmaktadır (Adving ve diğ., 2001: 33).

Başka bir şekilde ifade edecek olursak, BPI dünyanın en zengin ve ekonomik yönde etkili olan 22 ülkesinin şirketlerini yurtdışında rüşvet verme ihtimali seviyesine göre sıralamaktadır. BPI 22 ülkeden 2742 üst düzey yöneticiye sorulan 2 sorudan oluşmaktadır. Rüşvetin uluslararası arz tarafını değerlendirmek için, üst düzey yöneticilere iş ilişkisinde buldukları yabancı firmaların kendi ülkelerinde iş yaparken rüşvete bulaşma ihtimalleri hakkında sorular yöneltilmektedir. BPI 'da analize dahil olan 22 ülke ise şunlardır: Avustralya, Belçika, Brezilya, Kanada, Çin, İtalya, Hindistan, Fransa, Hong Kong, Almanya, Hollanda, Meksika, Japonya, Singapur, Rusya, Güney

⁴³ <https://www.transparency.org/en/cpi/2022/index>

Afrika, İspanya, Güney Kore, İsviçre, Tayvan, İngiltere ve ABD'dir. Endonezya, Malezya, Arjantin, Suudi Arabistan, Birleşik Arap Emirlikleri ve Türkiye'nin de dahil olmasıyla 2011 yılı itibarıyla analiz edilen ülke sayısı 22'den 28'e çıkmıştır. BPI'nin verisi Rüşvet Veren Ülkeler Araştırması'ndan derlenmektedir. Ankete katılım sağlayan üst düzey yöneticilere ilk başta ankette sıralanmış ülkelerin hangisinde iş kanalının bulunduğu veya ülkede merkezi bulunan herhangi bir şirketle iş bağlantısının var olup olmadığını analize tabi tutmaktadır. Eğer bu analiz sonucunda herhangi bir bağlantısı varsa, hangi sıklıkla merkezi bu ülkede bulunan firmaların rüşvete bulaştığı sorulmaktadır. Ulaşılan sonuçlar neticesinde dünyanın en güçlü ekonomilerince ihraç edilen rüşvet hakkında üst düzey yöneticilerin düşüncelerinin bir değerlendirmesini sunmaktadır. Rüşvet verme endeksi 0 ile 10 arasında derecelendirilmiştir. Ülke 10'a skora yaklaştıkça rüşvet verme eğiliminin azaldığını, 0'a yaklaşan ise, rüşvet verme eğiliminin yükseldiği anlamını göstermektedir. Bu endeks her yıl düzenli bir şekilde yayınlanmamaktadır. Başlangıçta 1999' da yayınlanan endeks 2002,2006, 2008 ve en son olarak 2011 yılında yayınlanmıştır (Beşel, 2014: 3-4).

Tablo 4: Rüşvet Verenler Endeksi Sonuçlarına Göre Yolsuzluğun En Çok ve En Az görüldüğü 5 Ülke (2008-2011)

Sıra	Ülke (En az)	Skor (2008)	Skor (2010)	Sıra	Ülke (En çok)	Skor (2008)	Skor (2011)
1	Belçika	8,8	8,7	22	Rusya	5,9	6,1
1	Kanada	8,8	8,4	21	Çin	6,5	6,5
3	Hollanda	8,7	8,8	20	Meksika	6,6	7,0
3	İsviçre	8,7	8,8	19	Hindistan	6,8	7,5
5	Almanya	8,6	8,6	17	İtalya	7,4	7,6

Kaynak: //www.transparency.org/en/publications/bribe-payers-index(Erişim Tarihi:09.04.2023)

22 ülke için hesaplanan Rüşvet Verme Endeksi 2008 yılı için incelediğimizde Belçika ve Kanada'nın en az rüşvet alınan ülkeler olduğu görülürken, en çok rüşvet alınan ülkeler ise, Rusya ve Çin olduğu görülmektedir. Aynı şekilde 2011 yılı 28 ülke için hesaplanan bu endekse de ise, en çok rüşvet alınan ülkeler Rusya ve Çin yer alırken, Rusya 2008'de 5,9'dan 6,1'e arttığı ve bu artışın hem endekse dahil olan ülke sayılarının etkisi hem de Rusya'nın bu endekse karşı önlem alınmadığına dair söz edilebilir. Çin yıl itibarıyla aynı skora sahip olduğu görülmektedir.

2.4.3. Global Rekabet Raporu Endeksi (GCR)

Yolsuzluk ölçülmesinde kullanılan bir diğer endeks ise Global Rekabet Endeksi (Global Competitiveness Report Index)'dir. İsviçre'deki Dünya Ekonomik Forumu, 1989'dan bu yana yıllık olan Dünya Rekabet Edebilirlik Raporu yolsuzluğun asgari düzeyde ölçüldüğüne dair az güvence söz konusuysen, WEF tarafından gerçekleştirilen analizlerle ülkelerde yatırım yapan firmalarla ilgili yolsuzluğun ölçülmesini yapan bir endekstir (Jan, 2001: 76). BI (Uluslararası İşletme Yolsuzluk Algılama Endeksi) ve ICRG (Uluslararası Ülke Risk Rehberi Endeksi)'den farklı olarak GCR endeksi uzmanlar ve danışmanlar yerine firma yöneticileriyle 1996 yılında yapılan bir ankete dayanmaktadır. Geniş bir firma üyeliğine sahip Avrupa merkezli bir konsorsiyum olan Dünya Ekonomik Forumu (WEF) tarafından desteklenen ve Harvard Uluslararası Kalkınma Enstitüsü tarafından tasarlanan bu anket, araştırmayla ev sahipliği yapan ülkelerde yatırım yapan firmalara rekabet edebilirliği ile farklı sorular sorulmaktadır. Ülkelerin yolsuzluk oranları “düzensiz, ithalat ve ihracat izinlerine bağlı olan ek ödemeler, kambiyo kontrolleri, güvenlik koruma veya kredi uygulamaları, vergi kıymetleri” miktarına göre 7’li ölçek ile değerlendirme yapılmaktadır. Yolsuzluk derecesini ölçmek için cevaplandırılmasını istenilen yolsuzluk soruları, 58 ülkeden 2381 firma tarafından cevaplandırılarak yolsuzluklar ölçülmektedir. Özel bir ülkenin GCR yolsuzluk endeksi, ülke dizinindeki tüm cevapların ortalamasıdır. WEF tarafından 140’tan fazla ülke için hazırlanan 7’li ölçek üzerinde değerlendirilen bu endekste, 1 ile 7 arasında puanlamadan oluşmaktadır. 1 en çok yolsuzluğu, 7 en az yolsuzluğun olduğunu ifade etmektedir (Wei, 1998: 5).

Sonuç olarak, küresel ekonominin en önemli sorunlardan biri olan yolsuzluk olgusu varlığı ile sorun teşkil etmektedir. Dolayısıyla ölçüm zorluğu ile sorun oluşturmakta ve ülkelerin yolsuzluk düzeyi net bir şekilde tespit edilmemektedir. Buna rağmen çeşitli uluslararası kuruluşlar yolsuzluğu ölçmek için çeşitli yöntemler geliştirmişlerdir (Beşel, 2014: 5). Bu endekslerin, yolsuzluğun nesnel ölçümlerinin aksine, insanların kendi bildikleri algılarını yansıtır. Algı bu nedenle farklılık gösterebilir. Bununla birlikte, bu yolsuzluğu ölçmek için kullanılan endeksler için iki hususa dikkat çekmekte fayda var. İlk olarak, yatırım algı vb. soruların yolsuzluğun yabancı yatırımları nasıl etkilediğine dair yapılan ölçümler önemli olabilir. İkincisi ise, anketlerde kullanılan çok farklı kaynaklardan dolayı, endeksler arasındaki ikili korelasyon çok yüksek olabilir. Örneğin,

Wei'ye (1997b) göre, BI ve TI endeksleri ile BI ve GCR endeksleri arasındaki korelasyon sırasıyla 0.88 ve 0.77 olarak sonuç vermiştir. Bu yüksek korelasyonlar, yolsuzluğun sonuçlarına ilişkin istatistiksel çıkarımların yolsuzluğun endeksi seçimine çok duyarlı olmadığını göstermektedir (Wei, 1998: 8). Netice itibariyle yolsuzluk, her konuda ilgili taraflar kendi çıkarlarına veya algılarına göre savunmakla yükümlü iken, dolayısıyla mücadele etmemiz gereken en büyük toplumsal kötülük yolsuzluktur. Bundan dolayı alınan her önlem ve kullanılan her endeks için de kanuni düzenlemelerde, şişirilmiş hisselerde vb. sakıncalı olan ne varsa hesaba katılabilir. Bu bağlamda ölçümlerin sonucunda her ülke 'ye düşen yolsuzluğa karşı vazifeyi yerine getirmek için gereken mekanizmaları ve enstrümanları eyleme geçirmeli, aksi taktirde zaman ilerledikçe katlanan yolsuzlukla mücadele etmekte baş edemeyebilir. Özellikle gelişmekte olan ülkeler ve az gelişmiş ülkeler için bu sorun çok daha önemli bir durum arz ederken ve aynı zamanda yeterli kaynağa sahip olmayan bu ülkeler için kronik veya kemikleşmiş bir durumla karşı karşıya kalınabilir. Sonuç olarak yolsuzluk toplum bireylerinin arasında kol gezdiği zaman yıkıma neden olur.

2.5. YOLSUZLUĞUN EKONOMİ BÜYÜME ÜZERİNDE ETKİSİ

İktisatçılar uzun zamandır yolsuzluğun zararlı etkileri konusunda uyarılarda bulunmakta, işlem maliyetlerinin artırdığını, yatırım teşviklerini azalttığını ve nihayetinde ekonomik büyümenin azalmasına neden olduğunu savunmaktadır (Seligson, 2002: 408). Yolsuzluğun ekonomi üzerinde birçok yönde etkisi vardır. Her şeyden önce yolsuzluklar ekonomik büyümenin hızını azaltmakta, yatırımcıların yatırım isteklerini parçalayarak yabancı dolaysız yatırımların azalmasına neden olmakta, kaynak üretme ve piyasanın iş birliğini azaltarak kaynak dağılımını bozmaktadır (Oktar, 2003: 23).

Yolsuzluğun nedenleri konusunda yapılan araştırmalara baktığımızda teorik çalışmaları arttığı ancak bu konuda yapılan ampirik çalışmalar son dönemlerde daha da arttığı görülmektedir. Yapılan araştırmalarda yolsuzluğa neden olan faktörler; devletin ekonomideki büyüklüğü, hukuk kuralları, mülkiyet hakların korunamaması, enflasyon, regülasyonlar (kural koyma), bürokrasinin kalitesi, sivil ve siyasi özgürlükler, iktisadi politikalar, rekabet eksiliği, kamu sektörü ücret düzeyi, kişi başına düşen milli gelir

dağılım (yoksulluk), gelir dağılımındaki istikrarsızlıklar, doğal kaynaklar bakımından zenginlik (petrol ve maden), etnik farklılık ve dinsel ve kültürel faktörler gösterilmektedir (Kaufman, 1997: 78-79). Bu duruma göre, yolsuzluk ve ekonominin birlikte ele alınmasıdır. Yolsuzluğun baş gösterdiği bir toplumda ekonominin dengeleri değişmekte ve ekonomik kalkınmışlık düzeyi negatif etkilenmektedir. Yolsuzluk yaygın olduğu ülkelerde ülke ekonomisine olumsuz etkisi büyüktür. Öncelikle yolsuzluk olan ülkelerde ülke ekonomisinde mal ve hizmetler daha pahalı olmakta, artan fiyat düzeyi de enflasyona neden olmakta ve kişilerin alım gücü olumsuz yönde etkilenmektedir. O ülke ticareti de yolsuzluktan kötü şekilde etkilenmekte, ticaret olması gereken micedan farklı yönlere yani yolsuzluğun rüşvetin olduğu yöne doğru kaymasına neden olmaktadır. Buna ilaveten yolsuzluğun yatırım ve tasarruf ile de yakından birbiriyle bağlantısı vardır (Gür, 2014: 206).

Yolsuzluk, kamu gelirlerini azaltır ve kamu harcamalarını artırır. Böylece daha büyük mali açıklara neden olur ve hükümetin sağlam bir maliye politikası yürütmesini zorlaştırır. Yolsuzluk, bireyler arasında iyi bir şekilde yerleşmişse bu bireylerin avantaj elde etmesine olanak sağlar ve gelir eşitsizliğinin artırması çok muhtemeldir. Daha önce yapılan çalışmalarda ekonomide son yıllarda meydana gelen gelir dağılımındaki eşitsizliklere dair analizler de var. Tanzi'ye göre yolsuzluk, ekonomik verimliliği ve ekonomik büyümenin kaynaklarını bozmaktadır. Çünkü yolsuzluk;

- Devletin piyasa başarısızlıklarını düzeltmek için gerekli düzenleyici kontrolleri ve denetleme gücünü azaltmaktadır. Bu nedenle hükümet, bankalar, hastaneler, gıda dağıtımı, ulaşım faaliyetleri, finansal piyasalar vb. üzerindeki düzenleyici rolünü gerekli bir şekilde yerine getirememektedir. Devlet müdahalesi yolsuzlukta manipüle edildiğine, örneğin hükümetin özel sektörler için tekeller yaratması durumunda mevcut piyasa başarısızlıklarının artırması muhtemeledir.
- Teşvikleri bozar. Yozlaşmış bir ortamda, yetenekli bireyler enerjilerini üretken faaliyetlere değil, rant arayışına ve yozlaşmış uygulamalara yönelirler. Bu durum ise ekonomiye negatif bir katma değer katar.
- Vergi ödenmesi durumunda keyfi davranır. Yolsuzluğun gelişigüzel doğası, yüksek oranda büyük yükler yaratmaktadır. Çünkü rüşvetin ödenmesi gereken

kişileri arama maliyeti, rüşvetin kime ödenmesi gerektiği görüşme maliyetine eklenmelidir. Ayrıca, rüşvet ödenmesiyle güvence altına alınan sözleşmelerden doğan yükümlülüklerin insanoğlu olduğunda ihlal edilme olasılığı daha yüksektir.

- Sözleşmelerin uygulanması ve mülkiyet haklarının korunması gibi alanlarda hükümetin temel rolünü azaltır ve çarpıtır. Bir vatandaş bir taahhütten veya sözleşmeden doğan bir yükümlülüğün çıkış yolunu satın alabildiğinde veya yolsuzluktan dolayı mülkiyet haklarını kullanması engellendiğinde, devletin bu temel rolü bozulur ve büyüme olumsuz etkilenebilir.
- Piyasa ekonomisinin ve hatta demokrasinin geçerliliğini azaltır. Aslında geçiş ekonomileri başta olmak üzere birçok ülkede demokrasiye ve piyasa ekonomisine yöneltilen eleştiriler yolsuzluğun varlığından kaynaklanmaktadır. Dolayısıyla yolsuzluk, demokrasiye ve piyasa ekonomisi üzerine olan etkisinden dolayı yavaşlatabilir ve hatta engelleyebilir.
- Son olarak, yolsuzluk yoksulluğu da artırır. Çünkü yoksulların elde ettikleri gelirlerin azalmasına neden olmaktadır.

Maliyeti artıran yolsuzluk, küçük işletmeler için özellikle de bürokratlar ve vergi müfettişleri tarafından önemli ödemeler yapmalar için zorbalığa maruz kalan gelişmekte olan işletmeler için daha zordur. Yeni girişimler üzerindeki baskılar genelde lisanslar ve izinler için bazıları yasal, bazıları yasal olmayan yüksek maddi maliyetler yükleyen yerel yönetim yetkililerden gelmektedir. Bu durumdan dolayı, kendilerine dayatılan birçok şartı yerine getirmek için harcamak zorundadırlar. Ve bu maliyetlerin yükü muhtemelen küçük işletmelerin üzerine düşecektir, çünkü onlara büyük pazarlara göre daha çok rekabetçi bir pazarda faaliyet göstermekte ve böylece maliyetleri müşterilerine yansıtmada daha fazla güçlük çekmektedir. Küçük işletmeler çoğu ülkede büyümenin motoru olduğundan, bunların yaratılması ve büyümesi önündeki engeller, özellikle gelişmekte olan ülkelerde ve giderek artan bir şekilde geçiş halindeki piyasalarda ekonomilerin zayıflamasına neden olmaktadır (Tanzi, 1998: 582-584).

Yukarda da vurgulandığı gibi, devletin yolsuzlukla mücadele etmesi için, sadece demokrasinin geliştirilmesi, şeffaflığın sağlanması, bürokratların sayılarını azaltmak yetmiyor, aynı zamanda bu mücadele sisteminde reformlarında yapılması şarttır. Bundan

dolayı yolsuzluk, daha fazla kronik hale gelmeden devletin gerçekleştirilecek reformları eyleme geçirmesi halinde köklü bir şekilde azaltamaya hedeflemesi gerekir.

Everhart vd., (2007), yolsuzluğun ekonomik açıdan önemi yatırım iklimi üzerine etkisinden dolayıdır. Tahmin edilebilir bir piyasa ortam özel sektör açısından önem arz etmektedir. Yatırımcılar, yatırımlarının ve girişimlerinin kazancını elde edebileceklerine ikna oldukları zaman yatırımlarına devam edeceklerdir. Yolsuzluk ve rüşvetin fazla olduğu durumda ise yatırımların getirileri konusunda belirsizlik ortama neden olacaktır. İstikrar olmayan bir piyasa ortamında yatırım kararları üzerinde başlıca iki sonuca neden olmaktadır. İlk olarak, artan maliyetler yatırımın beklenen getirisini azaltır. Diğeri ise, belirsizlik ve riskin daha da büyümesine sebep olmaktadır. Mauro (1995, 1998)'nun ifade ettiği gibi, her iki etki de uzun dönemli, sürdürülebilir büyüme bakımından önemli yatırımları engellemektedir (Karagöz, Karagöz, 2010: 7). Yolsuzluk ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki karmaşık olduğu kadar, ekonomik teorisi perspektifinden bakıldığında birçok şekilde engellediği alan mevcuttur. Bunlardan bazıları şu şekildedir:

- Yolsuzluk yabancı ve yerli yatırımları caydırır: Rant elde etmek maliyetleri artırır ve belirsizlik yaratarak hem yabancı hem de yerli yatırımcıların teşvikini azaltır.
- Yolsuzluk girişimciliği vergilendirir: Girişimciler ve yatırımcılar lisans ve izinlere ihtiyaç duyarlar ve bu mallar için rüşvet ödemek kar marjlarını düşürür.
- Yolsuzluk kamu altyapısının kalitesini düşürür: Kamu kaynakları özel kullanımlara yönlendirilir, standartlardan feragat edilir; işletme ve bakım fonları için daha fazla rant arayışı faaliyetleri lehine yönlendirir.
- Yolsuzluk vergi gelirlerini azaltır: Firmalar ve faaliyetler aşırı rant elde etme yoluyla kayıt dışı sektöre yönelerek, vergi memurlarına yapılan ödemeler karşılığında verileri azaltır.
- Yolsuzluk, yetenekleri rant arayışına yönlendirir: Çünkü üretken faaliyetlerde bulunacak olan yetkililer, artan gelirlerini daha fazla rant elde etmeyi teşvik ettiği rant elde etmekle meşgul olurlar.
- Yolsuzluk kamu harcamalarının yapısını bozar: Rant peşinde koşanlar, rant arayışının en kolay olduğu ve en iyi gizlenebildiği projelerin peşine düşerek, finansmanı eğitim ve sağlık gibi diğer sektörlerden saptıracaktır.

Yani yolsuzluk birçok faktör adı altında ekonomik büyümeye olan olumsuz etkisi, yapılan analizlerle desteklenmektedir. Yüksek yolsuzluk seviyelerinin düşük yatırım seviyeleri ve düşük toplam ekonomik büyüme seviyeleri ile ilişkili olduğunu göstermektedir (Chetwynd, Chetwynd, Spector, 2003: 7-8).

Bardhan (1997) ileri sürdüğü görüşe göre ise, ekonomik büyüme süreci, yolsuzlukların azaltıcı bir etkisi mevcuttur. Sürdürülebilir bir büyümenin sağlandığı durumlarda büyüme, girişimci ve verimli yatırım, rant kollama faaliyetinden daha fazla ödüllendirir. Giderek zenginleşen ekonomiler, kamu yetkililerinin maaşlarında daha kolay bir şekilde iyileştirme yapabilir ve bu durum kamu yetkililerini yolsuzluğa bulaştıran motivasyonların da ortadan kalkmasına yol açar. Buna ilaveten bu tür ekonomilerde, yolsuzlukla mücadele için reform talepleri daha yoğun bir şekilde dile getirilmeye başlanır (Ata, 2009: 170). Yolsuzluğun kamu yatırımları üzerinde de azaltıcı bir etkiye sahip olmasıyla birlikte, kamu yatırımları verimsiz ve daha kolay zimmete geçirilebilecek sektörlere yönlenecektir. Buna ilaveten özel vatandaşlar, ticari işletmeler (yerel ve uluslararası) ve çeşitli çıkar grupları (resmi ve gayri resmi, modern ve geleneksel) ulusal ve kamu kaynakların ucuza satın alabildiklerine ve kamu yetkililerine yönelik rüşvet ve mafya yöntemleriyle, ülke kaynakları adeta yağmaya açılıp tüketilebilir, sular kirlenebilir vb. sonuç olarak ülkenin kalkınma potansiyeli baltalanabilir (Adving, 2001: 45). Yolsuzluk ranttan beslenir ve yolsuzluğa bulaşmış kamu görevlileri rant yaratan, ancak verimsiz ekonomi politikaları oluşturma ve sürdürme konusunda teşvik etme gibi etkiye sahiptir. Bu tür verimsizliklerin muhtemel sonucu milli gelirde bir azalmadır. Aynı şekilde yolsuzluk çoğu zaman faktör birikimi, mamul ve beşerî sermaye yatırımları üzerinde bir vergi olarak da işlevini sürer. Bu da ekonomik büyümeyi geciktirebilir. Ancak bu durumun aksine yolsuzluğu ekonomik büyümeyi daha fazla etki etmemesi için, yüksek milli gelir seviyeleri, yolsuzluğun yolsuzlukla mücadelede daha istekli olunması ve daha incelikli olarak, yüksek ekonomik büyüme kamu görevlilerine daha büyük rantların elde edilebileceği gelecekte makamlarını ya da işlerini kaybetmemek için yolsuzluğun yol açtığı ekonomik verimsizlikleri ortadan kaldırmaya yönelik teşvikler sağlayabilir. Yani kısacası kamu yetkililerinin daha fazla yolsuzluğa sevk etmemek için gerekli faktörleri uygulamak koymak yani, kamu görevlilerin alım gücünü artırmak, iş güvenliği sağlamak gibi etkenlere öncelik vermek yolsuzluğu azaltarak ekonomi büyümeyi olumlu etkileyecektir (Aıdt, 2011: 18). Bu görüş doğrultusunda olan Wei

(2001) yaptığı araştırmasına göre ise yolsuzluk, ekonomik büyümenin oranını azalttığına ilaveten kaynakların doğru bir şekilde dağıtılmadığından dolayı büyümenin kalitesi üzerinde de negatif bir etki etmektedir. Banka borçlarının ve hükümet yatırım fonlarının paylaşımı şirket yöneticilerinin yeterliliklerinden çok kişisel bağlantılara bağlı olacağından dolayı söz konusu yatırımlar ve borçlar gereksiz bir şekilde daha riskli ve hiçbir geri dönüşü olmayan projelere yönlendirilebilir (Yüksel, 2010: 44).

Son olarak Mauro (1995)'un yaptığı çalışmasında, yolsuzluğun etkileri üzerine yapılan tartışmalar son derece hararetlidir. Leff (1963) ve Huntington (1968) ile başlayan bazı yazarlar, yolsuzluğun iki tür mekanizma aracılığıyla ekonomik büyümeyi artırabileceğini öne sürmüşlerdir. İlk olarak, “hızlı para” gibi yolsuzluk uygulamaları bireylerin bürokratik gecikmelerden kaçınmasını sağlayacaktır. Diğeri ise, rüşvet almalarına izin verilen kamu çalışanları, özellikle rüşvetin parça başı ücret olarak hareket ettiği durumlarda, daha fazla çalışacaktır. İlk mekanizma yolsuzluğun büyümeye faydalı olma olasılığını artırırken, ikinci mekanizma bürokrasi seviyesinden bağımsız olarak faaliyet gösterecektir. Buna karşılık Shleifer ve Vishny (1993), yolsuzluğun ekonomik büyümeyi düşürme eğiliminde olacağını savunmakta Rose ve Ackerman (1978) yolsuzluğun ekonomik olarak arzu edilebilecek alanlarla sınırlamanın zorluğu konusunda gerekli uyarılar sunmaktadırlar (Mauro, 1995: 681-682).

Genel itibariyle yapılan analizlere baktığımızda yolsuzluğun ekonomiye olan negatif etkisi küreselleşmiş bir sorun hale gelmiş ve olmaya devam etmektedir. Bu konuda geçmişten günümüze kadar yolsuzluğun kurumların zayıflığından dolayı ve ekonomik büyüme üzerinde oluşturduğu dezavantajlar hakkında düzensizlik arızaları bakımından benzer düşünülür ve dahası bu arızaları belirli bir noktaya kadar aynı çerçevede çözüm önerileri sunarlar. Fakat analizlerden varılan sonuçlara göre de bu genel görüş birliğinde farklı olarak detaylarda oldukça farklı bakış açıları ve geniş olacak şekilde görüşler mevcuttur. Yolsuzluğun ülkeden ülkeye ne kadar farklı bir etkiye sahip olduğu ve onu tam olarak ölçme zorluğu olsa da devletin ciddi adımlar atması gerekir. Yolsuzluk literatürde genel kabul görmüş tanımın “kamusal gücün veya kamu yetkililerinin kamu yararı veya kamusal çıkar dışında” anlamına taşımaktadır. Bu durumda elbette kurumların denetlenmesi yeteri kadar olmadığı ve bu nedenle de yolsuzluğun giderek daha kök salmasına yol açmasına neden olmaktadır. Başka bir deyişle yolsuzluğun ekonomik büyümeye etki eden faktörlerden birisi de işin içine para karıştığında, ahlak,

sadakat, şefkat, insandaki mutluluğu veya neşesi ortadan kaybolabiliyor. Yolsuzluğu teşvik eden ve hatta artık çok normalmiş gibi gelen bu faktörler insanlar veya kamusal gücün özel faydaları için kötüye kullanılmasına da zemin oluşturmaktadır. İşin içine para girmediğinde veya para kendi istek ve talepleri için bir teşvik aracı olarak kullanılmadığında yolsuzluk için de bir yol olmayacaktır. Ancak yapılan birçok ampirik analizler bunun tersi olduğunu göstermektedir. Araştırmalarda yolsuzluğun ekonomik büyümeyi daha çok yatırımlar, kamu harcamaları, beşerî sermaye, demokrasi, politik istikrarsızlık üzerinde etki etmesiyle bu etmenler üzerinde negatif etki etmesinin yanı sıra aynı zamanda verimsizlik ve yıkım ya da tahribatlara neden olmaktadır. Bu durum kötü, zayıf ve güçlü olmayan kurumların etki ettiği sonucuna da varılmaktadır.

Devlet kurumlarının ekonomik büyümeyi ne ölçüde etkilediğini ölçmeye çalışırken, kurumların ve ekonomik değişkenlerin birlikte gelişmesiyle kurumlar ekonomik performansı etkilemekle kalmaz, aynı zamanda ekonomik değişkenler de kurumları etkileyebilir. North (1990), ekonomik performansın önemli bir belirleyicisi olarak sözleşmelerin uygulanması için etkin bir yargı sisteminin olması gerektiğini önemini vurgulamaktadır. Fiziksel sermaye, karlar ve patentler üzerindeki mülkiyet haklarının güvenliğinin düşük olması, yatırım yapma, yenilik yapma ve teknoloji edinme teşviklerini ve fırsatlarını azaltmaktadır. Dürüst olmayan bürokrasiler izin ve ruhsatların dağıtımını geciktirerek teknolojik ilerlemelerin yeni ekipmanlarda veya yeni üretim süreçlerinde somutlaşmasını yavaşlatmaktadır. Dolayısıyla da zayıf kurumların ekonomik büyümeyi yavaşlatmasının yanı sıra aynı zamanda yolsuzluğa yol açmasına neden olmaktadır. Yani kurumlar, ekonominin uzun dönemde performansının altında yatan belirleyici unsurlardır. Mauro (1995) yolsuzluk ve büyüme adlı çalışmasında yaptığı analizde, kurumsal verimsizlik zaman içinde devam ettiğinden, geçmişteki zayıf ve kötü kurumlar düşük ekonomik büyümenin ortaya çıkmasında ve dolayısıyla bugün yolsuzluğa yol açmada önemli bir rol oynamaktadır. Buna mukabil, yolsuzluğun düşük yatırım oranına sebep olurken ekonomik büyüme üzerinde negatif bir etkide bulunduğu sonucuna varmıştır (Mauro, 1995: 681,706).

Genel olarak literatürde yapılan çalışmalarda da gösterildiği gibi yolsuzluğun ekonomik büyümeyi engellediği açıkça gösterilmektedir. Yolsuzluğun ekonomik büyümeye olan negatif etkisi kısaca maddeler halinde ifade edersek;

- Yolsuzluk düşük büyüme ile ilişkilidir.
- Yolsuzluk yerli yatırımı ve doğrudan yabancı yatırımı azaltır
- Yolsuzluk devlet harcamalarını artırır.
- Yolsuzluk kamu sektörü verimliliği düşürür.
- Yolsuzluk, devlet harcamalarını bileşimini eğitim, sağlık ve işletme gibi yoksullara ve büyüme sürecine doğrudan fayda sağlayan hizmetlerden uzaklaştırarak bozmaktadır.
- Daha iyi sağlık ve eğitim göstergeleri daha düşük yolsuzlukla pozitif ilişkilidir.
- Yolsuzluk devlet gelirlerini azaltır
- Yolsuzluk kamu altyapısının kalitesini düşürür
- Yolsuzluk sosyal sektöre yapılan harcamaları azaltır.
- Yolsuzluk gelir eşitsizliğini artırır.
- Yolsuzluk vergi sisteminin ilerlemesini azaltır, yani yolsuzluk gerileyici bir vergi görevi göstermekte
- Düşük gelirli haneler, gelirlerinin çoğunu daha fazla rüşvet vermeye ayırmakta
- Düşük yolsuzluk seviyesi dahil olmak üzere daha iyi yönetim, ekonomik büyümeyi önemli ölçüde etkilemekte
- Daha iyi yönetim, daha düşük yolsuzluk ve daha düşük yoksulluk seviyeleri ile ilişkilidir (Chetwynd, Chetwynd, Spector, 2003: 15).

Dolayısıyla, yukarıda da sıralandığı gibi yolsuzluğun hemen her alanda kök saldığı ve bunun ciddi etkileri hem ekonomik boyutu bakımından hem de toplumsal bir yaşam tarzı haline gelmesi sonucu olduğu gösterilmektedir. Ve bunun için yolsuzlukla mücadele programları yapılması yolsuzluğu azaltılmasında önemli sonuçlar doğurabilir.

2.6. Yolsuzluğa Zemin Oluşturan Kurumsal İktisatta Temel Sebep Olan Nedenler Ve Koşullar

Graaf (2007), yolsuzluğun sebeplerini ve nedenlerini tartışmadan önce, yolsuzluk davranışının çok çeşitli olduğu gibi yolsuzluğa katkıda bulunan çok sayıda unsurları da vardır. Bu nedenle, yolsuzluğu sistematik bir şekilde sınıflandırmak güçtür. Bu olgunun karmaşıklığı neredeyse her şeye atfedilebilse de araştırmalar, toplumsal, ekonomik,

politik, örgütsel ve bireysel faktörlerin yolsuzluk vakalarını açıklamak için önemli olduğunu belirtmektedir (Berksoy, Yıldırım, 2017: 10). Yolsuzluğu tanımlamak ve ölçmek ne kadar zor ise, sebeplerini tespit etmek de bir o kadar ortaya koymak zordur. Çünkü bu olgu tek boyutlu olmadığı için çok kapsamlıdır. Bu durumda kurumsal yapı istikrarlı olmadığı toplumda bireyler kendi çıkarlarını en iyi şekilde optimize etmek için her yola başvurarak yolsuzluğa asimile olan bir ortama neden olur ki ortaya çıkan dengesizlik ve istikrarsızlığın tespit etmek için nerede, hangi alanda bu durumun önüne geçilmesi gerekir gibi adımlar atılmaya kalkınsa bile uygulanacak önleyici politikaların çok etkisi söz konusu olmayacaktır. Çünkü, Çelen (2007), yolsuzluk iki ekonomik aktör arasında, ilintiye mahalli bir şekilde, piyasa ilişkileri çerçevesinde yapılan ticari işlemlerde ortaya çıkmamaktadır. Eğer kişisel ve ailesel ilişkiler, özel ekonomik birimlerin veya kamu yöneticilerinin tasarruf kararlarını kullanma söz konusu oluyorsa; bu bozulma ilişkilerin yolsuzluk üretme kapasitelerinden söz edilebilir.⁴⁴ Normalde bireyler, işletmeler ve devlet arasındaki ilişkilerin hepsinde piyasa mekanizmasının kurallarının geçerli olduğu farz edilir. Ama gerçek hayatta iktisadi kararlar piyasa ilişkileri dışındaki kişisel, politik, kültürel veya diğer başka faktörlerin etkisine açık bir yapı arz etmektedir ve bu yapılar bazı zamanlar, kurallardan sapmaya ya da görevi kötüye kullanmaya yol açabilmektedir (Ata, 2009: 159).

Yolsuzluğa neden olan pek çok faktör arasında araştırmacılar başlıca şu hususları vurgulamışlardır: Düzenlemeler (özellikle ruhsat ve izin verilmesi ile ekonomik değer yaratanlar), kural ve düzenlemelerin ihlali durumunda para cezaları, belirli takdir yetkisinin kullanıldığı ihale ve kamu sözleşmeleri; vergi teşviklerine ilişkin kararlar, sübvansiyonlu krediler ve tercihli oranlarda döviz sağlanması; emekli maaşları, burslar, sübvansiyonlar vb. gibi yardımların tahsisi, piyasa fiyatlarının altında sağlanan devlet hizmetlerinin tahsisi ve vergi idarecilerin kararlarıdır. Bu alanlar yolsuzluk teşviklerinin yaratılmasına eğilimlidir. Ancak, yolsuzluk bu sıraladıklarımızla kapsamlı değildir. Yolsuzluğun kökenlerini bir toplumdaki yetki devrine burçlu ne kadar önemli olduğunu da vurgulanmaktadır. Yani, kamu görevlilerinin sahip oldukları takdir yetkisi ne kadar genişse ve eylemlerinden ne kadar az sorumlu tutulursa, yolsuzluk fırsatları o kadar artar. Bu durumda aynı nedenden dolayı yapılan araştırma neticesinde, özellikle gelişmekte

⁴⁴ Çelen, M. 2007. Yolsuzluk Ekonomisi Kamusal bir Kötülük Olan Yolsuzluğun Ekonomik Analizi . Serbest Muhasebeciler ve Mali Müşavirler Odası, İstanbul.

olan ülkelerde yolsuzluğun nedenleri hakkında şu tespitleri ortaya atmaktadır: Zayıf yönetim ve mülkiyet haklarının aşınması, gelişmekte olan ülkelerde zayıf kontroller ve dengelerdir. Ayrıca bir toplumda gelişme hızının gerisinde kalabilen yasalar, onları aşmak için teşvikler yaratabilir. Bunu yanı sıra, düşük memur ücretleri, korumacı sanayi politikaları, devletin zayıflığı nedeniyle kamu malların kıtlığı ve özellikle geçiş dönemlerinde reform projelerinin ani ve istenmeyen sonuçlarının da kırılğan ortamın oluşmasına katkıda bulunduğu belirtilmektedir (Tekgöz, 2002: 113-114).

Köseaya (2001), yolsuzluk olgusunu ortaya çıkmasının temel nedenlerinden biri olan, hükümetlerin ekonomide oynadığı rolü yolsuzluğu genişlettiği yöndedir. Bu durumda hükümetin etkisi ile yolsuzluğu artıran faktörler şöyle sıralamaktadır: Birçok ülkede vergi oranları azalış veya artışı, kamu harcamalarının ve muhtemelen, istatistiki olarak ortaya konması pek mümkün olmamasına rağmen, devletin düzenleyici işlemlerinin(ya da bürokratik işlemlerin) ve hükümetlerin ekonomik faaliyetler üzerindeki denetiminin büyük oranda artışın da beraberinde getirmiştir ki bu da birçok ekonomik işlem ya da faaliyet için çoğunlukla birtakım kamu görevlileri tarafından çeşitli izin ve onayların verilmesi birçok ülkede zorunluluk haline gelmiştir. Bu da onay merciindeki bürokratlara, rüşvet isteme veya verilen rüşveti alma ortamını yaratmıştır. Yerleşmiş davranış kalıpları (kurumsal iktisatın bireylerin eylemlerini, belirleme, denetleme ve yönlendirme kuralların çok etkin olmadığı bir alan) yüksek vergilerin, yüksek düzeyde harcamaların ve yeni bürokratik düzenlemelerin yolsuzluk üzerindeki etkisi hemen olmasa da zaman içinde ortaya çıkacaktır (Tanzi , 2001:113).

Collier (2002), yolsuzluğun nasıl ortaya çıktığına başka bir bakış açısıyla şöyle değerlendirmektedir: Bireyci, politik kültürler de hükümeti genellikle faydacı bir konumda olarak görürler. Bireyler için hükümetin görevi hizmet ettiği vatandaşların talep ettiği işlevleri sağlamaktır. Bireyci, siyasi kültürleri ve siyaseti bir iş olarak görür, bu ise bireylerin kendilerini sosyal ve ekonomik olarak geliştirebilecekleri araçtır. Bu yani, “iş olarak siyaset” görüşü iki tür seçilmiş ya da atanmış siyasi yetkiliyi ortaya çıkarmaktadır. Bunlardan birincisi, vatandaşların hükümet hizmetlerine yönelik standartlarının orta veya yüksek olduğu ve yetkililerin siyasi kariyerlerini bu hizmetleri sunmanın ve çabalarının karşılığını almanın bir aracı olarak gördüğü durumlarda ortaya çıkmaktadır. İkinci durum ise, vatandaşların kamu hizmeti standartlarının daha düşük olduğu ve yetkililerin siyasi kariyerlerini kendilerine hizmet etmek için bir araç olarak gördükleri durumlarda

meydana gelmektedir. Bu iki tür siyasetçi de kamu görevine daha iyi bir toplum inşa etmekten ziyade kendi çıkarları doğrultusunda ilerlemek için bir araç olarak görmektedirler. Yani bireyci, siyasi kültürlerde ve siyasi yaşamı kişisel ilişkilere dayandıran karşılıklı yükümlülük sistemlerine dayanmaktadır. Bu durum ise, bürokratik ve siyasi ortam yolsuzluğun önemli nedeni olarak gösterilmektedir (Collier, 2002: 8-9). Buna mukabil, yolsuzluğun nedenleri ve sonuçları çok yönlüdür. Yukarıda sıraladığımız neden-sonuç listesinden bazılarıdır. Şimdi yolsuzluğun nedenlerine ilişkin yapılan bazı ampirik çalışmalara baktığımızda şu şekilde sıralanmaktadır: Kamu sektörü ücretlerinin rolü (kamu görevlilerin aldığı düşük ücretler), Uluslararası ticaretin rolü, Kamu kurumlarının rolü, Kültürel belirleyicilerin rolüdür. Yolsuzluğun sonuçları üzerinde yapılan bazı ampirik çalışmalar ise şunlardır: Yatırım ve büyümede yolsuzluk (büyümenin tekerlekleri yağlamak mı, zımparalak mı?), Yolsuzluğun devlet harcamaları üzerindeki etkisi, Yolsuzluk, doğrudan yabancı yatırım ve sermaye girişleri, yolsuzluk ve uluslararası ticaret, Yolsuzluk ve dış yardım şeklindedir(Tekgöz, 2002: 116-133).

Tanzi, yolsuzluk, hiçbir zaman tek bir nedenle veya sonuçla açıklanmayacak kadar karmaşık bir olgudur. Yoksa aksi halde çözümü de basit olurdu. Yolsuzluğu etkileyen faktörlerden bazıları diğerlerinden daha kolay değiştirebilme olanağına sahip olsa da bu olgunun karmaşıklığından dolayı, yolsuzluğa sebep olan neden ve sonuçlarına birçok cephede yürütülmesi gerekmektedir (Kösekahya, 2001: 135). Bu durumda ekonomideki politikaların bulunduğu ortamda yolsuzluğu etkilemektedir. Eğer maliye politikası, politika oluşturma, mali raporlama ve kamu kurumlarına sorumluluk atmalarında şeffaflık eksikliğinden, hesap verebilirliğinden mustaripse, bu durum özellikle yolsuzluğun uygulanması için doğru bir alan olacaktır (Tanzi, 1998: 562).

Yolsuzluk olgusunu ortaya çıkaran unsurların sayısını artırmak mümkündür. Bunlardan bir tanesi, birkaçı veya tümüyle beraber farklı şekillerde olmak üzere, yolsuzluk için uygun bir ortam hazırlar veya uygun bir yol açar. Şimdi yolsuzluğa dolaylı olan nedenlere daha yakından bakarak, bunlardan bazıları burada kısaca ele alalım.

2.6.1. Yolsuzluğun Dolaylı Nedenleri

- Bürokrasinin Kalitesi: Bürokrasinin kalitesi ülkeler arasında büyük farklılıklar gösterir. Bazılarında kamu sektörü işleri çok fazla prestij ve statü sağlarken,

bazılarında çok daha azdır. Rauch ve Evans (1997), 35 gelişmekte olan ülke için kamu görevlilerinin işe alım ve terfilerinin ne derece liyakate dayalı olduğuna dair bilgi toplamak için bir araştırma yapmışlardır. Bu araştırma neticesinde elde ettikleri sonuçlar ise, işe alım ve terfiler ne kadar az liyakate dayanıyorsa, yolsuzluğun o kadar yüksek olduğunu göstermektedir.

- **Kamu Sektörü Ücretlerinin Düzeyi:** Yolsuzlukla ilgili yıllardır yapılan çalışmalarda genelde araştırmacılar, devlet memurlarına ödenen yolsuzluğun derecesini belirlemede önemli bir rol oynadığı yönündedir. Yolsuzluk ve ücret seviyeleri arasında bir değiş tokuş söz konusudur. Yani, ücret seviyesi ne kadar yüksekse, yolsuzluk o kadar düşüktür. Ücret düzeyi ve yolsuzluk endeksi arasındaki ilişki Van Rijckeghem ve Weder (1997), tarafında yapılan ampirik olarak test edilmiştir. Bu test de varılan sonuç ise, ücret seviyesindeki bir artışın yolsuzluğun azaltması muhtemel olsa da asgari seviyelere indirmek için çok büyük bir artışın gerekli olacağını tahmin etmişlerdir.
- **Ceza Sistemleri:** Bir bireyin yolsuzluk yaptığı anda, yakalandığında verilen ceza veya cezalar artırılarak suç azaltılabilir. Bu teorik uygulama ise, bir ülkede var olan ceza yapısının o ülkedeki suçun boyutunu belirlemede önemli bir faktör olduğunu da işaret etmektedir. Ancak, teorik olarak, daha yüksek cezalar yolsuzluk eylemlerinin sayısını azaltabilir, fakat yine de gerçekleşen yolsuzluk eylemlerinde daha yüksek rüşvet taleplerine yol açabilir. Ancak, gerçek dünyada, olgunun boyutuna rağmen, nispeten az sayıda insan suç eylemleri nedeniyle cezalandırılmaktadır.
- **Kurumsal Kontroller:** Bu faktör ise, suç işleyenlerin yakalama olasılığıdır. Yani bu da kurumsal kontrollerin rolünü ortaya çıkarmaktadır. Bu kontrollerin varlığı büyük ölçüde siyasi organın bu soruna yönelik tutumu yansıtır. Genelde, en etkili kontroller “kurumların içinde” var olanlar olmalıdır. Dürüst ve etkin denetçiler, iyi denetim ofisleri ve etik davranışa ilişkin açık kurallar, suistimal faaliyetlerini caydırabilmeli ya da ortaya çıkarabilmelidir. Bu durum ülkeden ülkeye değişmektedir. Bazılarında bu kontroller neredeyse hiç yoktur.
- **Kuralların, Yasaların ve Süreçlerin Şeffaflığı:** Pek çok ülkede kurallar, yasalar ve süreçlerde şeffaflığın olmaması komplo için verimli bir zemin yaratmaktadır. Kurallar genellikle kafa karıştırıcıdır. Bunları belirleyen belgeler kamuya açık

değildir ve zaman zaman kurallar kamuoyuna düzgün bir şekilde duyurulmadan kanunları ve yönetmenlikleri değiştirilmektedir.

- Liderlikten Örnekler: Son bir faktör olan liderliktir. Üst düzey siyasi liderler ya da kendileri suç teşkil eden eylemlerde buldukları için ya da siyasi ortaklarının bu tür eylemlerine göz yumdukları için doğru örneği sunmadıklarında, kamu idaresindeki çalışanların farklı davranması beklenemez. Yöneticileri dürüstlüğün en iyi örneklerini vermeyen bu kurumların yolsuzluktan arınmış olması beklenmemektedir (Tanzi, 1998: 572-577).

Sonuç olarak, yolsuzluğun genel boyutlarıyla değerlendirdiğimizde hem toplumsal alanda hem de ekonomik açıdan birçok tahribatta neden olduğu gösterilmektedir. Bunun için de son yıllarda bu olgunun yol açtığı tahribatı azaltmak veya yok etmek için birçok kurum ve kuruluşlar önlem almak için adımlar attılar. Bunların başında Uluslararası Şeffaflık Örgütü gibi sivil toplum örgütleri yolsuzluk sorunlarının kamuoyuna duyurulmasında ve farkındalık oluşturmak için ve birçok ülkede yolsuzlukla mücadele eylemlerinin yaratılmasında giderek artan bir rol sergilemektedir. Bunun yanı sıra aynı zamanda IMF ve Dünya Bankası gibi uluslararası finans kuruluşları ve diğer uluslararası örgütler (rüşvet verme endeksi, global rekabet endeksi vb..) de yolsuzlukla mücadele hareketinde giderek artan bir şekilde önemli bir rol oynamaktadır. Buna mukabil, yolsuzluk olgusu ile ilgili yapılan hem teorik hem de ampirik çalışmalar, yolsuzluk sorunun ekonomiye verdiği olumsuz etkisi hakkında daha fazla farkındalığın yaratılmasına önemli bir katkıda bulunmuştur. Kısacası, bu sorun bütün ülkelerde görülen, özellikle de gelişmekte olan ülkelere yolsuzluk devletin dengesini ve etkinliğini olumsuz etkilemektedir. Bütçe dengesini bozar, harcama verimliliğini azaltmaktadır. Bunun için bu sorunun yıkıcı etkisini zaman içinde gittikçe birikimli hale gelmesi ve bulaşıcı bir hastalığın yayılmasına benzemesi çok muhtemeldir. Bundan dolayı, bu olgunun eylemlerini nerede baş gösterdiği tespit edip neden- sonuçlarına göre önlemler alınması gerekmektedir ki, eğer yapılması gereken için adımlar atılmasa daha önce şok edici görünümün yolsuzluk davranışları daha az şok şekilde görünecek ve hatta hoş görülmeye başlanacaktır. Çaha, Yüksel ve Durak (2006), “Yolsuzluğun nedeni nedir” sorusu, yolsuzlukla ilgili çalışmaların odağında yer alan önemli sorunlardan birini oluşturmaktadır. Yolsuzluğun nedenleri ile ilgili yapılmış olan çalışmalar genel olarak sistem ve sistemin ekonomik, siyasal, hukuksal ve kültürel yönlerine dikkat çekmektedir.

Dolayısıyla yolsuzluğu bireysel eylemden ziyade sistemin ürettiği marazi bir hastalık olarak görmek gerekir. İnsan davranışlarının toplumsal, siyasal, ekonomik ve kültürel sistemin karmaşık ilişkilerin uzantısı olduğu varsayımını da göz önünde bulundurulduğunda bu argüman ne kadar güçlü olduğu daha kolay anlaşılır (Ata, 2009:161). Yolsuzluğun boyutların ne kadar ülkeden ülkeye farklılık gösterir. Yani, her ülkenin kendi tarihi, gelenek ve görenek, politik sistem, iktisadi sistem, coğrafi şartları ve ekonomik ve toplumsal gelişmişliği bakımından farklılığı göstermektedir. Ancak, hem toplumsal hem de piyasa açısından kemikleşmiş bu olgunun sorunu çözmek ve etkisini azaltmak için kurumlara ve hükümete çok büyük sorumluluklar düşmektedir. Bunun için hükümetlere düşen görev, kurumlardaki denetimleri ve çalışma biçimlerini revize etmek ve yolsuzlukla mücadele devlet reformu ile derinden ilişkilidir.

Sonuç itibariyle yolsuzluğu azaltmaya yönelik herhangi bir ciddi strateji için, her durumda en az dört cephede eylem gerekmektedir:

- Müsamaha göstermeksizin yolsuzlukla mücadele için içten ve somut bir taahhüt ortaya koymak,
- Bürokrasiyi ve vergi teşvikleri gibi uygulamaları azaltıp yolsuzluk talebini aşağı indirecek şekilde politikalarda değişikliğe gitmek ve bunları mümkün olduğunca şeffaf ve adaletli hale getirmek,
- Kamu sektöründe ücretleri artırarak, dürüst ve davranışlara yönelik teşvikleri artırarak ve kamu görevlileri üzerinde etkili kontroller ve cezalar uygulayarak yolsuzluk arzını azaltmak,
- Siyasi partilerin finansman sorununu bir şekilde çözmektir (Tanzi, 2002: 54).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE’DE KURUMSAL YAPI VE YOLSUZLUK ARASINDAKİ EKONOMİK BÜYÜME ÜZERİNDE BİR UYGULAMA

Çalışmanın bu bölümünde Kurumsal yapı ve yolsuzluk arasındaki ilişkinin ekonomik büyümeyi nasıl etki ettiği ile Türkiye için ampirik olarak test edilecektir. Yapılacak ekonometrik çalışma doğrultusunda, Türkiye’deki yolsuzluk genel boyutu hakkında bilgi vererek ve bu bilgiler doğrultusunda hazırlanacak bu bölümde, Türkiye’deki yolsuzluk algısı ele alınacaktır. Daha sonra bu çalışma, kurumsal yapı ile yolsuzluk arasındaki ilişkinin ekonomik büyümeyi nasıl etkilediği konusuna dair bilgiler verilmektedir. Bu amaçla, öncelikle Türkiye’de gerçekleştirilen ampirik çalışmaların sonuçlarına dair bilgiler sunulacak ve daha sonra uluslararası literatürde gerçekleştirilen ampirik çalışmalara dair gözlemler sunulacaktır. Yapılmış olan ampirik analizlerden sonra, bu çalışmada kullanılacak model, veri seti, hipotez ile ilgili açıklamalarda bulunulacak ve yapılacak ampirik çalışma doğrultusunda elde edilecek bulgular yorumlanarak öneriler sunulacaktır.

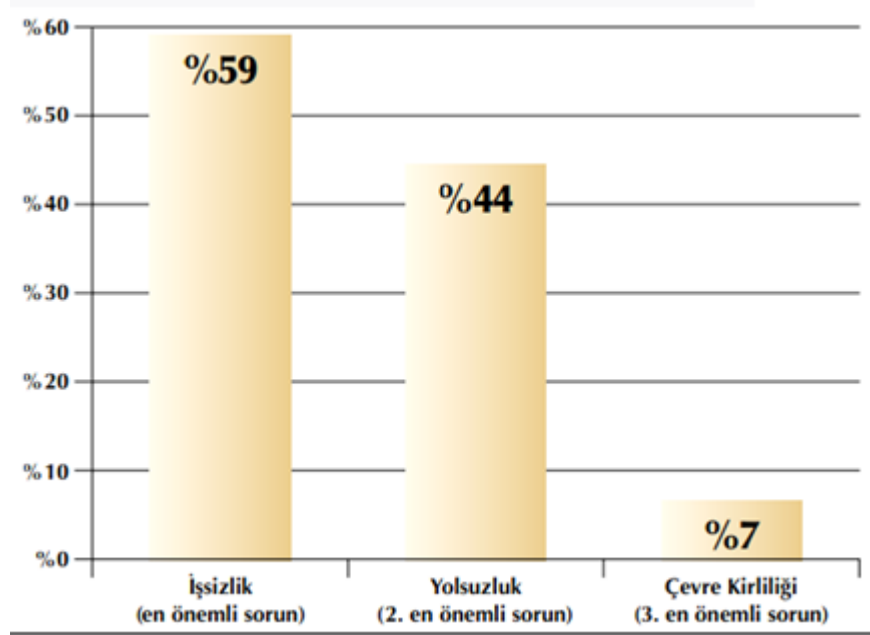
3.1. TÜRKİYE’ DE YOLSUZLUK

Türkiye, mirasçısı olduğu Osmanlı Devletinin de rüşvetin yaygın olduğu anlaşılmaktadır. Büyük Divan Şairi Fuzuli’nin (ölümü 1556) “selam verdim rüşvet değildir diye almadı” ifadesi bir vecize gibi dillerde dolaşmaktadır. Aynı zamanda Osmanlı Devleti’nin önemli tarihçilerinden birisi olan Kâtip Çelebi rüşvetle ilgili önemli bilgiler aktarmaktadır. Türkiye’nin önde gelen önemli yazarlarının birçoğu rüşvetin devlet mekanizmasında nasıl rol oynadığı önemli bilgiler vermektedir. Peyami Safa, Kemal Tahir gibi romancılarımız rüşveti önemli derecede eserlerinde yer vermişlerdir. Rüşvet almaktan dolayı birçok ülkenin başbakanı ve bakanı görevlerinden men etmişler veya mahkûm olmuşlar. Türkiye’de de son yıllarda yolsuzluklarla ilgili önemli söylentiler ve bakanlara kadar uzanan soruşturmalar, yolsuzlukların önemli derecede ciddiyetini ortaya koymaktadır (Doğanoğlu, Kutlar, 2005: 1). Yolsuzluk, güçlü olmayan zayıf kurumsal kalitenin göstergesidir ve ekonomik büyüme üzerinde potansiyel olarak negatif etkilere sahiptir (Uğur, 2012: 472). Yolsuzluktan dolayı, birçok ülke bu soruna mustarip ve bu

sorunla mücadele etme durumunda olduğu gibi, Türkiye de iyi bir tabloya sahip değildir. Siyasette ve bürokraside yolsuzluk sıkça görölmektedir. Türkiye’de kamu idaresinin her katmanında, belediyelerde, gümrük kaplarında, vergi idarelerinde, trafikte, tapu idarelerinde, kamu mallarının kiralanmasında ve orman arazilerinde, kamu banklarında, kredi alınmasında ve özel bankalar da yolsuzluk kapsamlı bir olgudur (Karagöz, Karagöz, 2010: 10). Halkın devlet kurumlarına karşı olan güvenin azalması, hem ekonomik üretken bakımından hem de toplumun devlet kurum sistemlerini güvenilmez bulup ve kişiye göre adaletin olduğunu algıladıklarında, başka yollara (yolsuzluğa giden yollar) kayarak ve üretken ekonomik faaliyetlerde bulunma istekleri azalır. Bunun için kamu da kurumların kalitesi önemli bir olduğu bir göstergesidir. Bu durumdan dolayı, yolsuzluğa olan farkındalığı artırmak ve bunun için de gerekli adımlar atılması için de araştırmalar 1990 yılından itibaren teorik ve ampirik araştırmalarla iktisatçıları meşgul eden kadim bir sorun oldu. North (1990; 1994), yolsuzluk ve büyüme arasındaki bağlantı üzerinde analizler, kurumlar ve kurumsal değişim ve kurumların etkinliği ve güçlülüğu bakımından ekonomik etkileri gibi çalışmalar yapılarak ve yapılan farklı çalışmalara kaynaklık ederek literatürünün de gittikçe önemli bir artış göstermektedir.

Türkiye’de yolsuzluk sorununa ilişkin yakından takip eden ve bu sorunla ilgili saha araştırmalar da yaparak ilgilenen TESEV’in (Türkiye Ekonomik ve Sosyal Etüdlar Vakfı) Türk toplumun yolsuzluk algılarına ışık tutmak amacıyla en son 2016 yapılan analizlerden birisi olan saha araştırma sonucunda, Türkiye’de işsizlik sorununda sonra en çok üzerinde durulması gereken ve daha fazla yolsuzluk sorunu kronikleşmeden çözülmesi gereken bir mühim durum olduğunu belirtilmektedir. Bu durumla ilgili TESEV’in saha araştırmasında elde edilen bulgular sonucunda aşağıda Türkiye’nin yolsuzluk algı sıralamasında yeri adlı Grafikte de gösterilmektedir. “Türkiye’nin en acil çözülmesi gereken sorunu nedir?” sorusu katılımcıların diğer sıkıntılarla yolsuzluğu karşılaştırıldığında ne kadar vahim bir problem oldukları belirtir. Katılımcıların %59’u Türkiye’nin en büyük probleminin “işsizlik” olduğunu belirtirken bunu %44 ile “yolsuzluk sorunu” izlemektedir. Üçüncü sırada ise %7’i ile ‘çevre kirliliği’ gelmektedir.

Grafik 1.1. Türkiye'nin Yolsuzluk Algı Sıralamasındaki Yeri

Kaynak: TESEV (2014);“Yolsuzluk ve Yolsuzlukla Mücadele Türkiye Değerlendirme Raporu”, s.10.(<http://www.tesev.org.tr>)

Türkiye’de ciddi seviyede yükselen ve boyutları hakkında ancak kısıtlı bir bilgiye sahip olduğumuz yolsuzluk sorunu doğal olarak yolsuzluğun toplumsal ve ekonomik sonuçları

hakkında ciddi adımlar atılması gerektiği göstermektedir. Yolsuzluğu ölçen endekslerinde birisi olan Uluslararası Şeffaflık Örgütü (CPI) endeksine göre yolsuzluk, kamu yetkilisi, kamu görevini özel çıkarlar için kötüye kullanılması şeklinde tanımlanmasıyla, kamu sektörünün yolsuzluğa karşı ne kadar mücadele ettiği ve etkinliğini analiz ederek cevaplandırmak istediği sorular yardımıyla, yolsuzluğun idari ve siyasi yönleri hakkında bilgi toplayan bu endeks, Türkiye için ortaya çıkan tablo, yıllara göre iyi ve kötü durumlarını Tablo 4. Türkiye'nin yolsuzluk algı endeksindeki performansı gösterildiği gibi iyi durumdayken neler yapılmış ve kötü duruma geldiğinde neler ihmal edilmiş şeklinde araştırmalar yapılmalı ve yapılması zorunlu olarak daha fazla kronik hale gelmeden ciddi önlemler alınması gerekmektedir.

Tablo 4. 1995-2022 Arasında Türkiye'nin CPI⁴⁵ Yolsuzluk Performansı

YILLAR	Türkiye'nin Puanı	Araştırmadaki Ülke Sayısı	Türkiye'nin Sırası	YILLAR	Türkiye'nin Puanı (100 üzerinden)	Araştırmadaki Ülke Sayısı	Türkiye'nin Sırası
1995	4.1	42	29	2012	49	176	54
1996	3.54	54	33	2013	50	177	53
1997	4	52	38	2014	45	175	64
1998	3.4	85	54	2015	42	114	66
1999	3.6	99	54	2016	41	176	75
2000	3.8	90	50	2017	40	180	81
2001	3.6	91	54	2018	41	180	78
2002	3.2	102	64	2019	39	180	91
2003	3.1	133	77	2020	40	183	86
2004	3.2	145	77	2021	38	180	96
2005	3.5	159	65	2022	36	180	101
2006	3.8	163	60				
2007	4.1	180	64				
2008	4.6	180	58				

⁴⁵ CPI: Corruption Perception Index (Yolsuzluk Algılama Endeksi). Bu endeks ,1995-2012 yılları arasında 0-10 arasında değer almaktadır. 0'a yakın değer ülkede yolsuzluğun arttığını, 10'a yakın değer ise yolsuzluğun azalttığını işaret etmektedir. 2012 yılında yapılan değişiklikle 0-100 arasında ise ,0'a yakın değer yolsuzluğun arttığını, 100'a yakın ise azalttığını göstermektedir.

2009	4.4	180	61				
2010	4.4	178	59				
2011	4.2	183	61				

Kaynak: Transparency International/ Uluslararası Şeffaflık Örgütü www.transperancy.org

Tablo 4’de 1995-2022 yılları arası içi Türkiye’de rakamsal olarak yolsuzluğa dair veriler göstermektedir. Buna göre, ülkemizde 1995-2022 arasında iyi veya kötü olarak bir sıralama da yer almaktadır. İyi ve kötü olarak baktığımızda; en kötü döneminde, 1998-2006 arasında 3 üzerinde puanlarla 2003’ de 177 ülke arasında 77. Sıraya kadar inmiştir. Yani 2003 yılında en düşük endeks değerine (veya en yüksek yolsuzluk değerine) ulaşmıştır. 2005’de ise tekrar düzelmeye başlamıştır. Sonraki yıllarda Türkiye’nin durumu biraz daha toparlamaya giderken 2007 ve sonraki yıllarda iyi bir toplum performansı olma yolunda önemli bir mesafe kat etmiştir. CPI’ ye göre yolsuzluk raporun göre Türkiye’nin puanı 2013 yılından sonra düşüşe geçtiği ve 50 puanla yer almıştır. Sırayla 2014’te 45, 2015’te 42, 2016’41,2017’de 40’a puan alarak gerilemiştir. Ancak, özellikle 2019,2020,2021 yılları sıralama gittikçe arttığı ve 2022 yılı ise baktığımızda yolsuzluk olgusu gittikçe kendini hissettirdiğini 180 ülke arasında 101. Sırada olması tekrar işlerin iyi gitmediği “kamu görevlileri özel çıkarları” için gerekli esneklik ortamının olduğu ve kurumların kalitesi düştüğünü göstermektedir. Buna ilaveten araştırma kapsamındaki ülke sayısının artması da 36 puanla sırada yer almıştır. 1995-2022 arası dönemler boyunca yolsuzluk endeks değerleri konjonktürel seyir izleyerek düşmüş olsa da Türkiye’de bu yolsuzluk sorunu ile ciddi adımlar atılmadığı ve yeteri kadar mesafe alınmadığını ve yıllar itibariyle değerlerin gösterdiği gibi gerilemelerin söz konusu olduğunu göstermektedir.

3.2. EKONOMİK BÜYÜME VE YOLSUZLUK İLE İLGİLİ YAPILAN AMPİRİK ÇALIŞMALAR

Ekonomik büyüme ile yolsuzluk ilişkisi üzerinde yapılan çalışmalarla ilgili sağlıklı veri toplamada yolsuzluğun doğası gereği gizli bir eylem olması nedeniyle bazı güçlüklerle karşılaşmaktadır. Yolsuzluk ve büyüme ile ilgili araştırmalarda elde edilen bulgular oldukça heterojendir. Bunun nedeni ise, yolsuzluk ve büyüme için kullanılan yöntem farklılıkları ve kullanılan veri serisi ve varsayımlardaki çeşitliliklerden dolayı, ekonometrik tahminlerin farklı modellere, zaman dilimi ve ülkeden ülkeye vs. bağlı

olmasıdır. Bu durumdan dolayı, yolsuzluğun kurumsal faktörler üzerindeki etkisi için tam doğrulanabilir veriler ve sonuçlar elde etmek güçleşmektedir. Ancak yolsuzluğun genel gidişatı hakkında varsayımsal olarak geliştirilmiş farklı metotlardan söz edilebilmektedir. Yolsuzluk olgusu hakkında ortaya çıkan endekslerde uzun zamandır dönemlerle bilgi yayınlanmakta ve ortaya atılan tahminleri hem teorik hem de ampirik olarak test etme olanağı sunmuştur. Türkiye’deki yolsuzluk için yapılan çalışmalarla, aynı dönemler için yapılan analizler, farklı sonuçlar ortaya çıkmıştır. Aşağıdada bahsedileceği gibi Türkiye için yapılan uygulamalar, farklı sonuçlar, incelenmeye alınan zaman dilimi, uygulanan yöntemden, modelde kullanılan varsayımlardan kaynaklanmaktadır. Buna ilaveten, Türkiye açısından çalışmaları güçleştiren en temel sorun ise, verileri elde etmede karşılaşılan zorluklardır.

Başar (2004), Çalışmasında yolsuzluklar ve makroekonomik etkileri başlığı ile, Neoklasik Solow büyüme teorisini esas alarak ve EKK modeli kullanarak, 1990-2000 döneminde 59 ülkede yolsuzluğu belirleyen faktörler çeşitli ülkeler üzerinde yapılan değerlerle Türkiye kıyaslanmıştır. Elde edilen sonuçlar ışığında Türkiye için, çalışmada kullanılan altı değişken arasında, yatırım, politik istikrarı, beşeri sermaye, nüfus artışı, dışa açıklık ve demokratikleşme bulunmaktadır. Analiz de elde edilen değerlere göre, yolsuzluktaki 1 birim artış (yolsuzlukların azalması) yatırımlar/ GSYH oranını %0.05’lik azalmaktadır. Bu durumda, yolsuzlukların büyüme üzerindeki etkisinin %27’sinin, yolsuzluklar yatırımları olumsuz etkilemektedir. Bir diğer bulgu ise, yolsuzluğun politik istikrarı olumsuz etkilediği; yolsuzluk %1’lik artış ile politik istikrar % 0.73 oranında azalış göstermektedir. Yolsuzluk-beşeri sermaye ve yolsuzluk-demokratik bir siyasal yapının arasında ise anlamlı bir sonuca ulaşılmamıştır. Sonuç olarak, yolsuzluklar iktisadi büyümeyi, yatırımları ve ülkelerdeki politik istikrarı azaltmaktadır. Buna mukabil, yolsuzlukların beşeri sermaye üzerinde olumsuz etkileri olduğuna dair anlamlı bir ilişki olmadı, diğer elde edilen sonuçlara göre nüfus artış oranı, beşer sermayenin ve yatırımların artması büyümeyi olumlu etkilediği yönünde rastlanılmıştır.

Doğanoğlu ve Kutlar (2005), Türkiye’de 1980 sonrası yolsuzluklar, kamu yatırımları ve büyüme üzerine bir ekonometrik adlı çalışmaları, dolayısıyla ekonomik büyüme üzerindeki etkisine ilişkin hipotezi test etmişlerdir. Türkiye için 1980-2000 yılları arasındaki verileri kullanarak farklı değişkenlerin yolsuzluk endeksleri (ICRG ve CPI) ile ilişkisi EKK yöntemi ile ampirik konu incelenmiştir. Elde edilen bulgular sonucunda

kamu yatırımlarındaki küçük bir değişme endeksi yolsuzluğu hareketlendirdiği ve öte yandan kamu gelirleri ve kişi başına gelir üzerinde negatif etki ederek anlamlı belirleyiciler olduklarını belirlenmiştir.

Bağdigen ve Dökmen (2006), Türkiye örneği üzerinde ampirik bir analiz ile yolsuzluklarla kamu harcamaları arasındaki ilişkiyi tahmin etmeye çalışılmıştır. Bu çalışma 1982-2003 yılları itibariyle en küçük kareler yöntemiyle test edilmiştir. Bu test de kurumsal faktörlerin dikkate alınan aktarma kanalları arasında yatırım, kamu harcamaları, eğitim, sağlık ve savunma harcamaları bulunmaktadır. Çalışmada, yolsuzluk endeksinde meydana gelen %1'lik artış, GSYH'nın oranı olarak yatırım harcamaları % 0.24 oranında artırmaktadır. Yani yolsuzluk- kamu harcamaları arttırdığını ve büyümeye negatif etki etmektedir. Kamu yatırımlarında yaşanan bu negatiflik durumu aynı zamanda, eğitim ve sağlık harcamalarında da tespit edilmiştir. Şöyle ki, yolsuzluk değerinde meydana gelen %1'lik artış karşısında GSYH'nın oranı olarak eğitim harcamaları %0.33, sağlık harcamalarında ise, % 0.06 oranında bir artış olduğuna rastlanılmıştır. Bu bulgulara göre, yolsuzluğun ekonomik büyümeyi etkilediği önemli kurumsal kanallarından eğitim ve sağlık harcamaları yolsuzluk olgusunu artıran unsurlardır. Yazarların bulguları arasında ayrıca, yolsuzluk- savunma harcamaları ekonomik büyüme payını azalttığı da yer almaktadır.

Arslan ve Sağlam (2011), yolsuzluğun ekonomik büyüme üzerindeki potansiyel etkisine bakmak için yolsuzluk- kamu harcamaları arasındaki ilişki olabileceği düşüncesinden hareketle, Türkiye için 1975-2007 dönemi için yolsuzluk-yatırım ilişkisi eşbütünleşme yaklaşımı ile irdelenmişlerdir. Elde ettikleri bulgular, Türkiye' de yolsuzluk ve yatırım harcamaları arasındaki etkileşimini pozitif bir sonuç elde etmişlerdir. Yani yolsuzluk ve yatırımlar arasında anlamlı bir ilişki vardır. Kamu yatırımları kısa vadede yolsuzluğu negatif olarak etkilemekte, fakat ekonometrik olarak anlamlı bir ilişki bulunmamaktadır. Uzun dönemli bir ilişki vardır ve bu sonuç ise Aydın (2019)'da yapılan yolsuzluk-kamu harcamaları arasındaki analiz sonucu ile elde edilen bulgular ile paralellik göstermektedir.

Uğur (2012) yolsuzluğun kişi başına gelir artışı üzerindeki doğrudan etkileri: Bir meta-analiz başlığıyla, yolsuzluk-gelir ilişkisini incelemek suretiyle araştırmıştır. Çalışma da Meta- regresyon analizi yöntemi kullanılarak yolsuzluğa ilişkin alternatif bir ölçüm kullanılmıştır. Bu konu üzerinde önce yapılan çalışmalara ve elde edilen bulgulardaki

heterojenlik, rekabetçi hipotezleri test etmek için kanıta dayalı kurumsal faktörleri kanıt temelini sentezlemeyi zorlaştırdığı için, daha önceden yayınlanmış araştırmalara sistemli bir incelemeyle ele alınarak 20 elektronik veri setinde yolsuzluk, büyüme, gelişme vs. gibi kavramları kapsayan 32 arama terimi kullanılmıştır. Arama sonucunda 1.042 çalışma ulaşılmıştır. Bunlardan 338 çalışmanın uygun olduğunu belirlenip, geçerlilik, güvenilirlik ve uygulanabilirliklerine bakılarak değerlendirilmiştir. Değerlendirme sonucunda 29 asal çalışmanın yapılacak çalışmalarına cazip olabileceklerini saptanmıştır. Analiz sonucunda Hassasiyet-etki ve huni asimetrisi testleri, yolsuzluğun kişi başına düşen GSYH büyümesi üzerinde negatif bir etkisi olduğu sonucu elde edilmiştir. Yolsuzluğun olumsuz etkisinin, temel alınan birincil çalışma tahminleri daha kısa vadeli etkilerden ziyade daha uzun vadeli bir etkiye sahip olduğunu göstermektedir. Sonuç itibariyle, Türkiye'deki yolsuzluk birçok gelişmiş ülkeye etkisi fazla olduğu, yolsuzluğun kurumsal yozlaşmayı da arttırması, kişi başına gelir büyümesinde potansiyel bir kayba neden olmaktadır. Yolsuzluk, ekonomik kalkınmayı engelleyerek, kaynakların yanlış kullanımına ve adaletsizliklere yol açmaktadır. Bu durum ise, hem ekonomik boyutu bakımından yolsuzluk-gelir büyümesi arasında olumsuz etkileyerek ülkenin gelişimin olumsuz etkilemektedir.

Beşel ve Savaşan (2014) çalışmasının, Türkiye' de yapısal kırılmalar altında yolsuzluk-ekonomik büyüme ilişkisi 1985:01- 2012:11 dönemine ait Yolsuzluk endeksi (ICRG) ve ekonomik büyüme (SUE) için aylık verilerinden oluşan seriler kullanarak, Zivot-Andrews birim kök ve Gregory-Hansen eş bütünleşme ilişkisi olmamakla, bununla birlikte ,Toda-Yamamoto nedensellik testine göre ekonomik büyümeden yolsuzluğa doğru ve tek yönlü nedensellik ilişkisi olduğu sonucuna varılmış, yolsuzluktan ekonomik büyümeye doğru herhangi nedensellik bağlantısı sonucuna ulaşılmamıştır. Yapılan bu analiz sonuç itibariyle, Türkiye için bu analiz de ekonomik büyüme yıllar itibariyle artış gösterdiği ve yolsuzluk sorunu da gizlilik perdesinden dolayı tam olarak ölçümün güç olmasından dolayı, yolsuzluk algısının aydan aya değişkenliğinin az olmasından farklı bir seyir izlemektedir. Bu durumdan dolayı da yolsuzluk algısı bir ülkede aydan aya ne kadar değişebilir sorunun başka bir problem boyutuna götürmektedir.

Karagöz ve Karagöz (2019), yolsuzluğun ekonomik performans üzerindeki etkisini, yolsuzluk, ekonomik büyüme ve kamu harcamaları başlığı ile üzerindeki etkisini incelemek suretiyle araştırmıştır. Türkiye için 1980-2005 yıllarını kapsayan (MIMIC

veriler kullanılmıştır) çalışmasın da, eşbütünleşme ve Granger nedensellik analizi gibi zaman serileri analizi kullanılmıştır. Bu analiz sonuçları, değişkenler arasında istatistiksel olarak anlamlı bir uzun dönemli ilişki bulunduğuna dair bulgular mevcuttur. Granger nedensellik testi sonucunda, Türkiye’de ekonomik büyümeden yolsuzluğa doğru bir nedensellik ilişkisi bulunduğu yönünde bulgu elde edilmiştir. Aynı şekilde regresyon tahmini sonuçları ise ekonomik büyümenin kişi başına yolsuzluk değerini artırdığını ve bu durum ekonomik büyüme ile birlikte artan gelir eşitsizliğinin ve refahını toplumun tüm tabakalarına eşit şekilde dağılmadığını göstermektedir. Netice itibariyle, Granger nedensellik yöntemi ile ulaşılan sonuç, yolsuzluktan iktisadi büyümeye doğru bir nedensellik yokken, iktisadi büyümeden yolsuzluğa doğru bir nedensellik ilişkisi söz konusudur. Öte yandan herhangi bir yolsuzluk- kamu harcamaları arasında bir ilişkiye rastlanılmamıştır.

Aydın (2019) yolsuzluk ve kamu harcamaları arasındaki ilişki: Türkiye Örneği başlığı adı altında, ekonometrik metotla yolsuzluğun ekonomik büyüme üzerindeki etkisini araştırmıştır. Çalışmada 1995-2018 yılları arasındaki yolsuzluk verileri ile kamu harcamaları arasındaki ilişki incelenerek ve kamu borçlanma verileri de değişken olarak modele dahil ederek ARDL sınır testi yaklaşımı tahmin edilmiştir. Elde edilen tahmin sonuçlarına göre yolsuzluk verileri ile kamu harcamaları arasındaki ilişki pozitif ve anlamlı saptanmıştır. Katsayı sonuçlarına göre yolsuzluk endeksindeki %1’lik artış kamu harcamalarının milli gelir içindeki payını %0.35’lik arttırmaktadır. Ve kamu borçlanmasının milli gelir içindeki payın %1’lik artış, kamu harcamalarının milli gelir içindeki payını %0.04 arttırmaktadır. Yani yolsuzluk ile kamu harcamaları arasında uzun dönem ilişki söz konusu ve bu ilişki yönü ise pozitif olduğu sonucuna varılmıştır. Elde edilen sonuçlara göre Türkiye için yolsuzluk algısı düştüğü ve bununla birlikte kamu harcamalarının artması durumu, kamunun hareket alanını kısıtlayan yolsuzluğun azalmasının kaynak kullanımını arttırdığı sonucuna varılmaktadır. Bu durum ise kamu gelirlerinin elde edilme sürecinde yolsuzlukların azaltılması yoluyla da ortaya çıkacağı değerlendirilmektedir.

Erdoğan (2020), iktisadi büyüme ve yolsuzluk ilişkisi adlı çalışmasında enflasyon, yatırım harcamaları, tüketim harcamaları ve ticari açıklık ekonomik büyüme kanaldan belirleyici etkisini incelemiştir. Çalışmada Türkiye için yolsuzluk-ekonomik büyüme bağlantısı 1995-2018 yılları için ARDL sınır testi yaklaşımı ile araştırmıştır. Yapılan

analiz ve elde edilen tahmini sonuçlara göre, yolsuzluk, enflasyon ve ekonomik büyüme arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunmadığı, yatırım- tüketim harcamaları ve ticari açıklık ile büyüme arasında anlamlı pozitif bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Netice itibariyle, Türkiye’ de yolsuzluk ve iktisadi büyüme arasında düzenli bir ilişki kurulamayacağı belirtebilir. Yani, yolsuzluk Türkiye ekonomisi için ne “tekerin dönüşünü kolaylaştıran yağ, ne de tekerin dönüşünü zorlaştıran çakıl taşı ve kumdur. Bu durum ise, yolsuzluğun iktisadi işleyiş için iyi olduğunu savunan, Leff (1964) Huntington (1968), Kaufman (1999), Wei (1999) “Etkin Yağlama Hipotezi”⁴⁶ olduğu fikri Türkiye için tutarlı olmadığını göstermektedir.

Yapılan araştırmaların gösterdiği gibi, Türkiye’deki yolsuzluk ve iktisadi büyüme ilişkisini değerlendiren analizlerin sayısı, yolsuzluğun kurumsal faktörleri açısından oldukça kısıtlıdır. Genel olarak, yapılan analizler yolsuzluğun ekonomik büyümeyi olumsuz yönde etkilediği sonucuna varmış olsa da, bu analizler farklı zaman dilimlerini göz önünde bulundurdukları için nedensellik sonuçları açısından bazen paralellik göstermeyebilir. Bu durum yalnızca Türkiye’deki çalışmalar için geçerli değildir, aynı zamanda yabancı literatürde de benze şekilde paralel veya paralel olmayan çalışmalara rastlanmaktadır. Öte yandan, Türkiye dışında çeşitli örneklemeler kullanılan araştırmaların sayısı oldukça fazladır, ancak bu çalışmalar genellikle çoklu ülkelere özgü çalışmalar üzerinde yoğunlaşmıştır. Yapılan çalışmalar genellikle ülkelere özgü çalışmalar ve elde edilen analiz sonuçları, geniş bakış açısı açısından yolsuzluğun ekonomik büyümeyi olumsuz yönde etkilediği konusunda bir fikir birliği olduğunu göstermektedir. Bunlardan bazılarına baktığımızda;

Mauro (1995), yolsuzluğun diğer kurumsal faktörler ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkisini değerlendiren ilk geniş çaplı bir ekonometrik analiz araştırmadır. Bu çalışma

⁴⁶ Yolsuzluğun kötü olduğunu konusunda geniş bir görüş birliği olsa da, aksini savunan bazı yazarlar vardır. Braguinsky (1996), Kaufmann ve Wei(2000) , uygun koşullar sağlandığında yolsuzluğun “etkin bir yağ” işlevi yaparak daha hızlı büyümeyi sağlayabileceği ileri sürmüşlerdir. Leff(1964, 1989, Yolsuzluk için devlet tarafından verilen kararlardaki hataları tersini uygulamak için de kullanılabilir. Bardhan(1997),aşırı yapılan düzenlemeler rüşvetle susturulabilir ve bu bunda dolayı da yolsuzluk hem verimliliği hem de etkinliliği artırabilir. Lui (1985), Rüşvet “daha iyi” firmaların bürokrasiyi atlatmasına ve böylece piyasa performansının olumlu yönde etkileyebilir. Huntington (1968, 2002), Yolsuzluk, birbirini tanımayan grupları bir araya getirir ve bütünleştirir ki bu da kötü durumlara karşı bir alternatif olanak tanır. Yani yolsuzluk ve politikacılar arasındaki bağlantıyı koruyan ve bu bağlantıdan dolayı da ülkeyi koruyan tutkal görevi görmektedir. Bu görev ise ekonomik büyümeyi pozitif yönde etkilemektedir (Everhart ve diğ. ,2009: 1581).

ayın zamanda birçok araştırmaya rehber olmuş ve bu çalışması araştırmacılar tarafından ampirik olarak da analize dahil edilmiştir. Mauro, araştırmasında, ülkeler arası bir çalışma yaparak yolsuzluğun özel yatırımlar ve GSYH üzerinde büyüme etkisini azalttığı sonuncuna varılmıştır. Yani yolsuzluk ve yatırım oranı arasında negatif ve anlamlı bir ilişki olduğunu bulmuştur. Etkinin büyüklüğü ise kayda değerdir. Yolsuzluk endeksindeki bir standart sapmalık artış (iyileşme) yatırım oranında GSYH'nın %2.9'u kadar arttırmaktadır. Dolayısıyla, elde edilen bu sonuç, yolsuzluğun ekonomik büyüme için olumlu bir etkiye sahip olduğunu savunan yazarların (Left 1964, Huntington 1968) iddiasına herhangi bir destek sağlamadığını ortaya atmıştır. Yolsuzluğun kurumsal faktörün olumsuz etkilediği bir diğer unsur olan Bürokratik ise, Bürokratik etkinlik endeksindeki bir standart sapmalık artış (iyileşme), yatırım oranında GSYH'nın %4.75'i kadar bir artış ile negatif etki etmektedir. Yani Mauro, yolsuzluğun yatırımı azalttığı iki kanal elde etmiştir. Yolsuzluğun özel yatırımların getirileri üzerinde bir vergi görevi gibi gördüğü ve bundan dolayı yatırım miktarını azalttığı, diğer taraftan da sınırlı yatırım sermayesini daha az üretken kullanımlara yönlendirildiğini ve yatırım kalitesini azalttığını savunmaktadır. Yazarın bu çalışması, ekonomi büyüme-yolsuzluk ülkeler arası yani hem tek ülkeli hem de çok ülkeli örneklerle detaylı bir şekilde analiz ederek hem de çeşitli tahmin metotlarıyla çalışmasını gerçekleştirmiştir.

Hung Mo (2001), yolsuzluk ve ekonomik adlı çalışmasında, yolsuzluk ve iletim kanallarının GSYH üzerindeki etkisinin önemini nicel olarak değerlendirmeye almıştır. İletimi kanalları arasında politik istikrarsızlık, beşeri sermaye ve yatırım yer almaktadır. Elde edilen analiz sonucunda, yolsuzluk seviyesindeki %1'lik bir artışın büyüme oranını %0.72 azalttığı görülmüştür. Farklı şekilde ifade edersek, yolsuzluk endeksindeki bir birimlik artışın büyüme oranını %0,545 azalttığı sonucu elde edilmiştir. Bulgulara göre, yolsuzluğun ekonomik büyümeyi etkileyen en önemli kanalı, toplam etkinin yaklaşık %53'ünü oluşturan siyasi istikrarsızlıktır. Buna ilaveten, yolsuzluk diğer iletim kanalları da yatırım ve beşeri sermayenin payını azalttığı da yer almaktadır.

Monte ve Papagni (2001), Çalışmasında yolsuzluğun ekonomik büyüme üzerinde güçlü olumsuz etkileri olduğunu, çünkü özel sektöre sağlanan kamu altyapısı ve hizmetlerinin miktarını ve kalitesini düşürdüğünü fikriyle analizi araştırmıştır. Başka bir deyişle, kamu yetkilerinin yaptıkları alımlarda meydana gelen yolsuzluk unsuru kamu harcamaları, yolsuzluk ve ekonomik büyüme İtalya için basit bir modele ekonometrik çalışma

incelemiştir. Bu analize de, devlet ve kamu görevliler, arasındaki asimetrik bilgi, bir ekonomik büyüme modelinde dahil edilen temel varsayımlardan biridir. Ekonometrik inceleme sonucunda, yolsuzluğun ekonomik büyüme üzerindeki etkisini hem özel yatırım hem de kamu yatırımları olmak üzere iki ayrı etki ortaya atmıştır. Yolsuzluğun ve kamu kurumlarının etkinliğini ekonomik üzerindeki negatif etkisi vardır. Yazarlar, yaptıkları tahmin sonuçlarında elde edilen bulgular şöyle savunmaktadırlar; aslında, yolsuzluğu caydıracak ve yerel kamu kurumlarının verimliliğini artıracak politikalar ekonomik büyümeye çok olumlu bir ivme arttıracak görüşüne ulaşmaktadırlar.

Mobolaji ve Omoteso (2009) 1990-2004 dönemi için seçilmiş yedi geçiş ekonomilerini kapsayan yolsuzluğun ve diğer kurumsal faktörlerin ekonomik büyüme üzerindeki etkisini panel veri kapsamında kullanarak analiz eden araştırma, yolsuzluk- kurumsal değişkenlere(hukukun üstünlüğü, etnik bölünme, siyasette ordu, bürokratik kalite ve demokratik hesap verebilirlik) ilişkin endeksler Uluslararası Ülke Risk Rehberi'nden (ICRG), yönetim verileri ve kişi başına düşen geliri (GSYH) ampirik bir konuyu incelemektedir. Bu kurumsal değişkenlerin panel tahmin sonuçları ise, ülkelere göre farklı çıkarak, yolsuzluk ve reel ekonomik büyüme arasındaki %0.38 negatif bir etkisi söz konusuysen, ülkeler arası yolsuzluk-büyüme arasında negatif ve ters bir ilişki sonucuna varmıştır. Aynı şekilde siyasetin de ekonomik büyümeye negatif bir eğilimi mevcuttur. Hukukun üstünlüğü, hesap verebilirlik ve bürokratik kalite ise ekonomik büyüme arasındaki ilişki olumlu-pozitifdir. Ancak ülkeler açısından bakıldığında her ülkenin hukukun düzeni ve yasaların uygulanması istikrarlı bir şekilde yürütülürse, yolsuzluğun da azaldığı ve ekonomik büyümeyi artı yönde etkilediği gösterir. Sonuç olarak, analize dahil edilen tüm kurumsal faktörler ülkelere göre farklılık göstererek, hiçbir ekonomi yolsuzluktan arınmadığı için hem negatif anlamlı hem de ülkelerin büyümesi üzerindeki negatif etkisi sonucuna varılmaktadır.

Everhart ve diğ. (2009), tarafında yapılan ampirik çalışma yolsuzluğun ekonomik büyüme üzerindeki etkisini farklı kanallar yoluyla incelemiştir. Bu kanallar; insan kaynakları yatırımı, özel-kamu sermayesi ve denetimdir. Bu çalışma özel ve kamu yatırım bileşenlerinin daha iyi hesaplanması için 1984-1999 dönemini kapsayan 50 gelişmekte olan panel analiz, yolsuzluğun ekonomik büyüme etkisini test etmek için var olan çalışmalar arasında yapılan eksiksiz bir veri setini içermektedir. Ampirik çalışmada elde edilen bulgular ise, yolsuzluğun ülkelerde kamu harcamaları üzerindeki

etkisi önceden araştırmalarda varılan sonuçlara göre net değildir. Buna ilaveten, yolsuzluğun özel yatırımların önemli derecede azalttığıdır. Ve yolsuzluk- kurumsal denetim üzerindeki etkisi ise olumsuz olduğunu göstermektedir.

Özetlemek gerekirse, literatür de de görüldüğü gibi, yolsuzluğun büyüme üzerinde bir olumsuz etkisi olduğunu göstermektedir. Fakat, bu etkinin yolsuzluk olgusunu, türlerini ve ülkeler çapında değişkenlik, modele dahil edilen tahmin yöntemlerdeki farklılıklar, veri yapısı, farklı zaman dilimleri ve yolsuzluk endeksleri ölçüleri gibi unsurlar ekonomik büyüme üzerinde değişkenliğinden söz edilebilir. Yolsuzluk, yatırımları kısıtlamakta ve bu durumun sonucunda ekonomik büyümeyi olumsuz etkilemektedir. Bu analizde yolsuzluk, yatırım oranlarında, kamu harcamalarında ve kişi başına düşen gelirdeki azalış, gayri safi yurtiçi hasıladaki büyüme oranında düşüşün doğrudan bir sonucu olduğunu söyleyebiliriz.

3.3. KURUMSAL İKTİSAT VE YOLSUZLUğUN KIşi BAşINA DÜşEN GELİR'İN ÜZERİNDE ETKİSİ: ADF BİRİM KÖK TESTLERİ VE GRANGER NEDENSELLİK TESTİ

3.4. Ekonometrik Yöntem ve Veri Seti

Bu çalışmada Türkiye'de 1995-2021 dönemi için yolsuzluk ile ekonomik büyüme arasındaki ilişki kurumsal iktisat perspektifinden ele alınmıştır. İki değişken arasındaki ilişki bir zaman serisi analizi olan Granger Nedensellik Testi yardımı ile incelenmiştir. Çalışmada ekonomik büyümeyi temsil amacıyla reel kişi başına düşen gelir verisi kullanılırken, yolsuzluk oranını için CPI endeksi kullanılmıştır. Yolsuzluk oranı ve yaygınlığıyla ilgili değerlendirmelerde, özellikle Guttingen Üniversitesi tarafından hazırlanan Corruption Perceptions Index (CPI) ile International Country Risk Guide (ICRG) Corruption Index adlı endeksler önemli bir rol oynamaktadır. CPI yani yolsuzluk endeksi, bu endeks bir ülkedeki genel yolsuzluk seviyesini ölçmektedir. Bir kamu görevlisinin kendi refahını yükseltmek için kullanma olasılığını göstermektedir. Bu geçiş ekonomilerindeki ekonomik büyümenin yolsuzluk seviyesi ile negatif ilişkili olması beklenmektedir. Yani endeks 1'den 10'a kadar ölçeklendirilmektedir. 1 en yüksek yolsuzluk seviyesini gösterirken, 10 ise en düşük yolsuzluk seviyesini göstermektedir. Bu endeksler, yolsuzlukla mücadele konusunda uluslararası düzeyde kabul gören bilgiler

sunmaktadır. Bu iki kurumun endekslerinin tercih edilmesinin sebebi; çok sayıda araştırmada tercih edilmiş olmaları ile bu veri setlerinin oldukça geniş değişkenlerden yararlanılarak elde edilmiş olmalarıdır.

Yolsuzluğa neden olan iktisadi faktörlerden bir diğeri de kişi başına düşen gelirdir. Çünkü toplum içinde gelir ve servet dağılımındaki adaletsizlikler ile yüksek enflasyon gibi faktörler, yolsuzluklara zemin hazırlayan toplumsal huzuru negatif etkileyebilir. Bundan dolayı, siyasi patlamaların önüne geçmek amacıyla hükümetler genelde iktisadi alandaki etkilerini artırarak kontrol ve otoriter odaklı bir sistem oluşturmayı seçmeyi amaçlarlar. Bu durum ise, özellikle demokratikleşme sürecini tam olarak oturmamış olan gelişmekte olan ülkelerde daha belirgin olarak görülmektedir.

3.5. ADF Birim Kök Testleri

Dickey ve Fuller'in (1979) genişletilmiş Dickey-Fuller testi ve Phillips ve Perron'un (1998) Phillips-Perron (PP) birim kök testleri zaman serilerinde, serinin durağanlığının ölçümünde genellikle kullanılan testlerdir. Serilerin durağan olup olmadığını bu yöntemler sayesinde elde edilmektedir. Yapılan çalışmalarda en çok kabul gören durağanlık tespiti yöntemi Dickey-Fuller birim kök testidir. Durağanlığın tespitinde zaman serilerinde en etkili test kabul edilmektedir. Durağan olmayan zaman serilerinin varyansı, gözlem sayısı sonsuza yaklaşması nedeniyle, iktisadi ilişkilerin analiz edilmesinde klasik test yöntemleri kullanılamamaktadır. Sonuç itibariyle, elde edilecek regresyon geçerli olmamakta ve katsayılar, t testleri ve R kare, gerçeği yansıtmamaktadır. Bu sebeple durağan olmayan değişkenlere sahip denge teorileri, bir araya gelen değişkenlerin bileşiminin durağanlığına ihtiyaç duyulmaktadır (Bahçe, Okumuşoğlu, İpek, 2022: 736).

Bu bağlamda çalışma da incelenen faktörler birim kök testin de analiz edilmiştir. Reel gdp ve yolsuzluk değişkenleri Eviews 10 ekonometrik modelleme programından desteğiyle incelenmiştir. Kişi başına düşen gelir (reel gdp) verileri Dünya Bankası'ndan alınmiştır ve yolsuzluk algısı (CPI) ise Uluslararası Şeffaflık Örgütünde temin edilmiştir. 1995-2021 dönemleri arasında yıllık verileri kullanılmıştır. CPI verisinin 1995'ten önce

yayınlanmış olmasının yanı sıra 2022'ye ait de CPI verisi de henüz yayınlanmadığı için analiz dönemi olarak 1995-2011 yılı ele alınmıştır.

Tablo 5.Analizde Kullanılan Değişkenler

Değişkenin adı	Eviews'de kullanılan adlar	Elde edildiği Kaynak
Reel GSYH	Ysx	Dünya Bankası, WDI
Corruption	Ycpı	Uluslararası Şeffaflık Örgütü, CPI

Seriler logaritmaları alındıktan sonra mevsimsellik etkisinden arındırılmıştır. Serilere ADF, PP birim kök testleri uygulanmış ve her iki birim kök testinin sonucunda her iki seviyenin değerlerinde birim kök içermediği yani serilerin durağan olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Birim kök testlerine ait toplu olarak Tablo: 6'da gösterilmiştir.

Tablo 6. Birim Kök ve Durağanlık Testi Sonuçları

	ADF Birim Kök Testi	Philips-Peron Birim Kök Testi	KPSS Birim Kök Testi
Değişkenler	Düzey(c+t)	Düzey(c+t)	Düzey (c+t)*
Reel GDP	-4.356068* -3.595026* -3.233456*	-4.356068* -3.595026* -3.233456*	0.216000* 0.146000* 0.119000*
Corruption (CPI Yolsuzluk endeksi)	-4.356068* -3.595026* -3.233456*	-4.356068* -3.595026* -3.233456*	0.216000* 0.146000* 0.119000*

Not: c+t: Sabit ve trend, *İşaretili sırasıyla %1, %5, %10 düzeyleri göstermektedir.

ADF birim kök testi t-Statistic değeri: -6.529754 , Prob.*:0.001. PP Testin t-Statistic:-6.602720 Prob.*0.001. KPSS LM-Stat.: 0.130316.

ADF birim kök testi, Philips Peron birim kök testi ve KPSS birim kök testi sonuçları Tablo 6'da da gösterildiği gibi hem reel gdp verisi hem de CPI 'da birim kök bulunamamıştır. Başka bir şekilde ifade edecek olursak, bu tahmin bulgularına göre; reel kişi başına düşen gelir ve yolsuzluk algısı için değişkenlerin % 5 anlamlılık seviyesinde

“birim kök yoktur” biçiminde kabul edilmektedir. Buna göre değişkenler durağandır. Değişkenlerin entegrasyon seviyeleri I(0) biçimindedir. Bu durumda Granger analizi yapılmasına olanak sağlamaktadır.

3.6. Granger Nedensellik Analizi

Granger Nedensellik Analizi, zaman serisi verilerine dayalı olarak Granger değişkenler arasında nedensellik testi yapmayı sağlar. Granger nedenselliği, bir (X) değişkeninin bir başka (Y) değişkenine hem (X) hem de (Y) içerisindeki bilgiler verilirken, (Y) değişkeninin sadece (X)'e ait geçmiş değerler kullanılarak daha iyi tahmin edilebildiği durumları ifade eder. Yani, (X) değişkeninin geçmiş değerlerine ilişkin bilgi,(Y) değişkenine Granger nedensellik açısından etki etmektedir. Granger nedensellik testinde dikkate alınması gereken en önemli nokta, nedenselliğin tanımıdır. Bu test, bir değişkenin geçmiş değerlerinin diğer değişkenin bugünkü veya gelecekteki değerlerini etkileyebileceğini gösterir. Başka bir deyişle, Granger nedensellik testi aynı zamanda gerçekleşen neden-sonuç ilişkisini tespit edememektedir. Bu durum, düşük frekanslı verileri kullanıldığında daha da önem kazanmaktadır (Bahçe, Okumuşoğlu, İpek, 2022: 737).

Bu analizde Genişletilmiş Dickey Fuller (ADF) durağanlık testi ile birlikte serilerin durağanlığı tahmin edilmiştir. Bunun ardında Reel GDP ve yolsuzluk algısını arasındaki ilişki Granger nedensellik testine bakılarak bulgular elde edilmiştir. Değişkenlerin arasındaki ilişki yönünü ve düzeyini 1995-2021 yıllık veriler alınarak incelenmiştir.

Tablo 7: Uygun gecikme sayısının belirlenmesi

Lag	LogL	LR	FPE	AIC	SC	HQ
0	-993.8628	NA	1.39e+35	86.59676	86.69550	86.62159
1	-972.8520	36.54043*	3.18e+34*	85.11757*	85.41378*	85.19206*
2	-970.8116	3.193630	3.81e+34	85.28797	85.78166	85.41213
3	-969.7160	1.524394	5.04e+34	85.54052	86.23169	85.71435
4	-967.3752	2.849624	6.11e+34	85.68480	86.57345	85.90829

*Kriter tarafından seçilen gecikme düzeyini gösterir.

LR: sıralı değiştirilmiş LR test istatistiği (her test %5 düzeyinde)

FPE: Son tahmin hatası

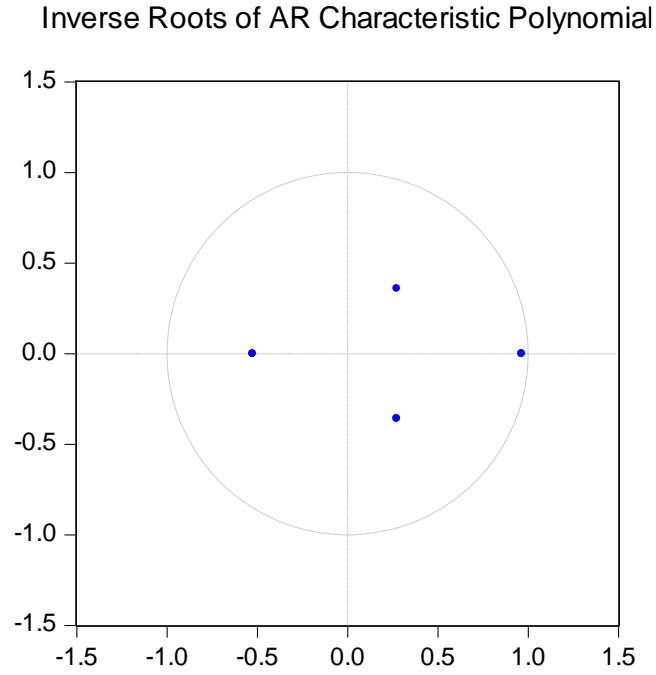
AIC: Akaike bilgi kriteri

SC: Schwarz bilgi kriteri

HQ: Hannan-Quinn bilgi kriteri

En uygun gecikme 1 olarak belirtilmiş ve tabloda 1 gecikmeye bakıldığında prob. değeri 0,05 büyük olduğu için gecikme uzunluğunun uygunluğu için kabul görülmüştür.

Grafik 2.2 AR Karakteristik Polinomunun Ters Köklerinin Birim Çember İçerisindeki Konumu

Root	Modulus
0.963559	0.963559
-0.525415	0.525415
0.271988 - 0.358781i	0.450223
0.271988 + 0.358781i	0.450223

Kökler birim çemberin dışında yer almamakta ve böylece VAR analizi kararlılık koşulunu sağlamaktadır. Tahmin edilen modele ait AR karakteristik polinomunun ters kökleri düzlem üzerinde de görüldüğü gibi modelin durağanlık açısından bir sorun olmadığını belirtmektedir. Buna mukabil, modelin güvenilirliğini göstermektedir. VAR analizi testin de elde edilen bulgular gerekli varsayımları taşımaktadır. Başka bir deyişle, çember içerisindeki konumunda gösterildiği gibi CPI reel GDP'ye etki etmektedir. Çünkü doğrunun şartları sağlayan durum çember alanında yer almaktadır. Ancak reel GDP CPI'yı etkilememektedir. Çünkü 0 (sıfır) düzleminin üzerinde yer almaktadır ki her iki durumda da pozitif veya negatif olma ihtimalini göstermektedir.

3.6.1. Otokorelasyonsuzluk Koşulu

Çalışmada, modelin güvenilirliğini kontrol etmek amacıyla otokorelasyon ve değişen varyans testleri yapılmıştır. Otokorelasyon testi sonuçları, Tablo 8 ve 9'da değişen varyansın ise Tablo 10'da sunulan istatistiklere göre incelenmiştir. Bu testlerin sonuçlarına göre modelde otokorelasyon sorunu olmadığı belirlenmiştir.

Tablo 8. Null Hipotez: Lag h'de seri korelasyon yok

Lag	LRE* stat	df	Prob.	Rao F-stat	Df	Prob.
1	0.796295	4	0.9389	0.195603	(4, 34.0)	0.9390
2	5.401624	4	0.2485	1.418466	(4, 34.0)	0.2489
3	3.679367	4	0.4511	0.942218	(4, 34.0)	0.4515
4	4.196709	4	0.3800	1.082822	(4, 34.0)	0.3804

Tablo 9. Null Hipotezi: 1'den h'ye kadar olan gecikmelerde seri korelasyon yok

Lag	LRE* stat	df	Prob.	Rao F-stat	Df	Prob.
1	0.796295	4	0.9389	0.195603	(4, 34.0)	0.9390
2	6.330044	8	0.6103	0.792944	(8, 30.0)	0.6130
3	10.26414	12	0.5928	0.850419	(12, 26.0)	0.6023
4	20.34486	16	0.2051	1.398196	(16, 22.0)	0.2293

*Edgeworth genişlemesi düzeltilmiş olasılık oranı istatistiği

Tablo 10'a göre değişen varyans testi sonuçları da modelde değişen varyans sorunu olmadığını göstermektedir. Bir diğer deyişle modelin hata terimleri sabit varyanslıdır.

Tablo 10. Değişen Varyans Koşulu

Ortak test					
Chi-sq	Df	Prob.			
19.24826	24	0.7386			

Bireysel Bileşenler:					
Dependent	R-squared	F(8,16)	Prob.	Chi-sq(8)	Prob.
res1*res1	0.180928	0.441789	0.8785	4.523212	0.8071
res2*res2	0.369946	1.174332	0.3716	9.248654	0.3218
res2*res1	0.241204	0.635756	0.7372	6.030109	0.6439

3.7. Granger Nedensellik Analizi Test Sonuçları

Yolsuzluęun kiři başına dūřen geliri üzerinde etkisini test etmek amacıyla birim kök testleri yapıldıktan sonra ve uygun gecikme belirlendikten sonra Granger Nedensellik analizi test edilmiştir.

Granger Nedensellik analizine ait test sonuçları Tablo 11'de gösterilmektedir.

Tablo 11: Granger Nedensellik Analizi Test Sonuçları

Bağımlı Değişken: Reel GDP			
Excluded	Chi-sq	Df	Prob.
CPI	6.451668	1	0.0111
All	6.451668	1	0.0111
Bağımlı Değişken: CPI			
Excluded	Chi-sq	Df	Prob.
REEL GDP	2.418482	1	0.1199
All	2.418482	1	0.1199

Sonuç olarak, Tablo 11’de Granger Nedensellik testi sonuçlarında da açıkça görüldüğü gibi CPI’den Reel GDP’ye doğru bir nedensellik ilişkisi varken, reel gdp’den CPI’ya doğru bir nedensellik ilişkisi yoktur. Bir diğer deyişle Türkiye’de ele alınan dönemde yolsuzluktan kişi başına gelire doğru bir nedensellik ilişkisi söz konusu iken, kişi başına gelirden yolsuzluğa doğru bir nedensellik bulunamamıştır. Bu bağlamda yolsuzlukta %1’lik bir artış kişi başına düşen reel gelirden 6,451668 puanlık bir azalışa yol açmaktadır. Bu sonuç da bize göstermektedir ki, Türkiye’deki düşük kurumsal kalitenin bir sonucu

olarak görülen yolsuzluk ekonomik büyüme üzerinde potansiyel olarak olumsuz etkiler doğurabilir. Buna ilaveten gelişmekte olan birçok diğer ülkeler gibi Türkiye’de de yolsuzluk çözülmesi gereken sorunlardan biri haline gelmiş durumdadır. Çünkü, yolsuzluk büyümeyi düşürür, yerli yatırım ve doğrudan yabancı yatırımı azaltır, kamudaki sektör verimliliği düşürerek ekonominin dinamik yapısını bozmaktadır. Başka bir deyişle gerek ekonomik faaliyetlerin seyrinde gerekse toplumun diğer alanlarında meydana gelen yolsuzluk olgusu, etkilerini olumsuz yönde hissedilen bir durum olup, bu olgunun etkilerini en aza indirmek veya ortadan kaldırmak amacıyla etkili ve başarılı mücadele stratejilerinin geliştirilmesi elzem görünmektedir. Bunun içinde devletin mücadele politikalarını gerçekleştirmek için de yolsuzluğun nedenlerini ve sebeplerini iyi analiz etmesi gerekmektedir. Tıpkı piyasa yapısını bozan bir faktörün veya faktörleri tespit edip ortadan kaldırılması gerekiyorsa benzer şekilde de yolsuzluğa zemin oluşturan faktörleri saptayarak ki bunlardan biri de yukarıda belirttiğimiz gibi yolsuzluk kişi başına düşen gelir yapısını ciddi bir şekilde olumsuz sonuçlara neden olmasına yol açarak devletin, bu sorunu azaltarak ya da ortadan kaldırarak ve yeni sorunların ortaya çıkmasına yol açmayacak çözüm olanağı olan mücadele politikaları yürütülmesi gerekmektedir.

8. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Yolsuzluk M.Ö. 4.yüzyıldan itibaren ilgi çekmeye başlamış ve 1990’ların sonlarından itibaren literatürde geniş şekilde yer almıştır. Bu olgu, iktisatçıların ve siyaset bilimcilerin ilgisini çekmiş ve ezeli bir sorun olarak günümüze kadar varlığını sürdürmüştür. Bu doğrultuda yolsuzluğun uzun bir geçmişe sahip olmasıyla birlikte, özellikle iktisadi yapıyı negatif etkilemesi nedeniyle kadim bir sorun haline gelmiştir. Bu bağlamda bazı araştırmalarda iktisadi büyüme ile yolsuzluk arasındaki ilişkide yolsuzluğun aslında ülkelerin ekonomik büyümelerini olumlu yönde etkilediği savunulurken, başka araştırmalar ise olumlu etkilemediğini ekonomik büyümenin performansını azalttığını ileri sürerler. Bu açıdan bakıldığında birçok iktisatçı, düzgün işlemeyen devlet kurumlarının yeterince güvenli ortam sağlamadığından yolsuzluğun yatırım, girişimcilik ve inovasyonun önünde önemli derecede bir engel taşı olduğunu belirtirler.

Bu tez çalışmasında Türkiye’de 1995-2021 dönemi için yolsuzluk ile ekonomik büyüme arasındaki ilişki kurumsal iktisat perspektifinden ele alınmıştır. İki değişken arasındaki ilişki bir zaman serisi analizi olan Granger Nedensellik Testi yardımı ile incelenmiştir. Çalışmada ekonomik büyümeyi temsil amacıyla reel kişi başına düşen gelir verisi kullanılırken, yolsuzluk oranı için CPI endeksi kullanılmıştır. Granger nedensellik testi sonucunda Türkiye’de iktisadi büyümeden yolsuzluğa doğru bir nedensellik ilişkisi bulunmazken, yolsuzluktan reel kişi başına düşen gelire yani ekonomik büyümeye doğru bir nedensellik ilişkisi olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Testin tahmini sonuçlarına göre yolsuzluk olgusunun %1’lik bir artışı kişi başına düşen reel gelir endeksinde 6,451668 puanlık bir azalışa sebep olmaktadır. Çalışmanın bulguları yolsuzluğun ekonomik büyüme üzerinde olumsuz etki yarattığını bulan Uğur (2012)’un bulgularıyla uyumaktadır. Ayrıca çalışmanın sonuçları Tanzi (1998)’nin yolsuzlukla mücadele konusunda vurguladığı, kurumların ve hükümetlerin üzerine düşenleri yapmasıyla yolsuzluğun azalarak ekonomilerin daha verimli bir zemine kavuşabileceği savını da destekler niteliktedir.

Netice itibariyle Türkiye’deki yolsuzluk için yapılan araştırmalar göz önüne alındığında, Türkiye’de yolsuzluk belirgin bir biçimde yüksektir. Yüksek yolsuzluğun temel nedenlerinden birisinin de zayıf kurumların etkisi olduğu söylenebilir. Tam da bu noktada yolsuzluğun kamu refahı üzerindeki olumsuz etkilerini önlemek için hükümetlerin uygulaması gereken rasyonel politikalar önemli hale gelmektedir. Rasyonel politikaların hazırlanıp uygulanmasının ardından tüm kamu kurumlarının bu politikalara göre davranış sergilemesi de bir diğer önemli aşamadır. Bu süreçte yolsuzluğun azalması için azalmadığına dair takip ve analizler yapılarak gerekli koşulların sağlanmasının yanı sıra, kamuda hesap verebilirlik, şeffaflık ve güvenilirlik konusunda da kanıtların sistematik incelenmesi sağlanmalıdır. Hükümetin etkili politikalarla yolsuzlukla mücadele etmeye kararlıysa, bu amacı gerçekleştirmek için aşağıdaki önemli adımları atması gerekmektedir:

1. Yolsuzluğu Kontrol Altına Almak: Yolsuzluğun önlenmesi için katı denetim ve gözetim mekanizmalarının oluşturulması ve yürütülmesi gerekmektedir.
2. Rekabeti Teşvik Etmek: Piyasalarda rekabetin sağlanması, monopolistik uygulamaların engellenmesi ve serbest piyasa koşullarının oluşturulması, ekonomik büyümeyi teşvik edecektir.

3. Yargı Kurumlarının Bağımsızlığını Sağlamak: Adaletin bağımsız ve tarafsız bir şekilde işlemesi, hukukun üstünlüğünün korunması için hayati öneme sahiptir. Bu nedenle yargı kurumların siyasi müdahalelere karşı bağımsızlığının güvence altına alınması gerekmektedir.
4. Yatırım Ortamını İyileştirmek: Yatırımı teşvik etmek ve iş dünyasını desteklemek için iş düzenlemelerinin kolaylaştırılması ve yatırımcıların güvenini artıracak politikaların benimsenmesi önemlidir.

Bu adımlar, yolsuzlukla mücadelede etkili bir yol haritasını temsil eder ve hükümetin daha şeffaf, adil ve sürdürülebilir bir yönetim biçimini teşvik etmesine yardımcı olacaktır.

KAYNAKLAR

- ACEMOĞLU Daron ve ROBINSON James A., *Ulusların Düşüşü*, 1.baskı, çev.Faruk Rasim Velioğlu, Doğan Egmont Yayınevi, İstanbul, Aralık 2013, ss.46-47.
- ATA Ahmet Yılmaz, “Kurumsal İktisat Çerçevesinde Yolsuzluğun Fırsat ve Motivasyonları: AB Ülkeleri Üzerine Bir İnceleme”(Doktora Tezi), Adana: Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü ,2009, ss.11.
- AFŞAR Erkan, *Yolsuzluk ve Usulsüzlük Olaylarının Türk Siyasetine Yansımaları(1923-1950)*,1.baskı , Hiberyayın, İstanbul, 2021,ss.20-21.
- ADVING, Jens Chr ve Diğerleri, *Research on Corruption*, 2001, ss.45-46, November, Bergen/Oslo.
- AKÇAY Selçuk, “Yolsuzluk, Ekonomik Özgürlükler ve Demokrasi”, *Muğla Üniversitesi SBE Dergisi*, Cilt:1, Sayı:1,2000,ss.4.
- AKÇAY Selçuk, “Corruption and Economic Growth: A Cross-National Study”, Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, 2002, ss.57-1.
- AYDIN Devrim, *Yolsuzluk ve Kamu Harcamaları Arasındaki İlişki:Türkiye Örneği*,(Yüksek Lisans Tezi), Hatay:Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019.
- AIDT Toke S, “The Causes Of Corruption”, Vol.09, Iss.2, 2011, ss.18, <http://hdl.handle.net/10419/167032>.
- ARSLAN Ünal, SAĞLAM Yıldız, “The Relationship Between Corruption And Public Investment: The Case Of Turkey”, Cilt 20, Sayı 2, Ç.Ü.Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 2011, Sayfa 365-378.
- BUĞRA Ayşe, *İktisatçılar ve İnsanlar*, 11.baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2018,ss.41-42.
- BEŞKAYA Ahmet, URSAVAŞ Uğur, “Eski ve Yeni Kurumsal İktisat: Karşılaştırmalı Bir Analiz”, Vol.3, No.5, 2016, June, 1-16, ss.3.
- BEŞEL Furkan, “Yolsuzluk Endeksleri Çerçevesinde Türkiye'nin Durumu”, Politik,Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Merkezi (Analiz), 2014, ss.3-4.

- BEŞEL Furkan, SAVAŞAN Fatih, “ Türkiye’de Yapısal Kırılmalar Altında Yolsuzluk-Ekonomik Büyüme İlişkisi”, Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 27, 2014, sayfa 73-86.
- BAĞDİGEN Muhlis, DÖKMEN Gökhan, “Yolsuzluklarla Kamu Harcamaları Arasındaki İlişkinin Ampirik Bir Analizi:Türkiye Örneği”, Zonguldak Karaelmas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt 2, Sayı 4, 2006, ss.23-38.
- BAYAR Güzin, “Türkiye’de Yolsuzluk-Ekonometrik Bir İnceleme”, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sayı 28, 2010/1, ss.105-131.
- BERKSOY Turgay, YILDIRIM Nuh Ekrem, “Yolsuzluk Kavramına Genel Bir Bakış: Problemler ve Çözüm Önerileri”, Cilt: 2, Sayı: 1, Journal of Awareness, 2017.
- BANERJEE Abhijit, MULLAINATHAN Sendhil, HANNA Rema, “Corruption”, National Bureau Of Economic Research, April, 2012, ss.6-7. <http://www.nber.org/papers/w17968>
- BAŞAR Selim, “Yolsuzluklar ve Makroekonomik Etkiler”, (Doktora Tezi), Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2004.
- BAHÇE Burhan Abdullah, OKUMUŞOĞLU Beril, İPEK Hüseyin, “Elektronik Ödeme Sistemlerinde Kredi ve Banka Kartının Kullanımı ile Vergi Gelirleri Arasındaki İlişki: Var Granger Nedensellik Testi ile Analizi (2014-2022)”, Idea Studies Journal, Vol.8, Issue:46, 2022, ss. 731-741.
- CHAVANCE Bernard, *Kurumsal İktisat* ,1.baskı ,önsüz: Eyüp Özveren, Çeviren:Tuba Akıncılar Onmuş, İletişim Yayınları, İstanbul, 2019.
- COMMONS John R, “Institutional Economics” The Amerikan Economic Review, Vol.21, No.4, December,1931, 648-657.
- COMMONS John R, “Institutinal Economics”, The Amerikan Economic Review, Mar., Vol.26, No.1 ,Supplement,Papers and Proceedings of the forty-eighth Annual Meeting of the American Economic Association, 1936, ss.237-249.
- COASE Ronald, “The New Institutional Economics”, The American Review, May., Vol.88, No.2, *Papers Proceedings of the Hundred and Tenth Annual Meeting of the American Economic Association*, 1998, ss.72-74.

- CHANG Ha-Joon, *Kalkınma Reçetelerinin Gerçek Yüzü*, 1.basım, 9.baskı,Çeviren:Tuba Akıncılar Onmuş, İletişim Yayınları, İstanbul,2021,ss.125-126.
- COLLIER Michael W., “Explaining Corruption: An institutional choice approach”, *Department of International Relations, Florida International University, Crime,law and Social Change* 38: 1-32, ss.3-4.
- CHETWYND Eric,CHETWYND Frances,SPECTOR Bertram, “Corruption and Poverty: A Review of Recent Literature”, *Management Systems International 600 Water Street,SW Washington,DC 20024 USA*, January, 2003, ss.7-8.
- CAN Dura Yahya, *Kurumsal İktisat Yaklaşımları Bağlamında Kurumsal Yapı-Ekonomik Büyüme İlişkisi:Teori ve Uygulama,(Doktora Tezi)*, Eskişehir: Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü,2018, ss.46.
- CAN Dura Yahya, YENİLMEZ Füsün, MEÇİK Oytun, “Kurumsal İktisadın Tarihsel, Kavramsal ve Metodolojik Bir Değerlendirmesi”, Y:90, S:487, *Türk İdare Dergisi*, 2018,ss.590.
- ÇELEBİ İbrahim, *Yeni Kurumsal İktisat Neoklasik Kurumsal İktisat mı? Kurumsal İktisat Perspektifiyle Yeni Kurumsal İktisat Üzerine Bir İrdeleme, (Doktora Tezi)*, Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü,2019, ss.6-7.
- ÇİÇEN Yıldırım Beyazıt, *Türkiye’de Ekonomik Performansın Kurumsal Temelleri: Yeni Kurumsal İktisat Perspektifi, (Doktora Tezi)*, İstanbul: Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2015, ss.1-2.
- ÇETİN Tamer, “Yeni Kurumsal İktisat”, *Sosyoloji Konferansları*, No.45, 2012, ss.43-73.
- ÇETİN Tamer,
- ÇELEN Mustafa, “Kamusal Bir Kötülük Olarak Yolsuzluğun Ekonomik Analizi”, *Serbest Muhasebeci Mali Müşavirler Odası, İSMMMO Yayın*, İstanbul, 2007.
- DEMİR Ömer, *Kurumcu İktisat*, 1. Baskı, Yayına Hazırlayan:Yasin Aktay, Vadi Yayınları, Ankara, 1996.
- DOĞANOLU Fatih, KUTLAR Aziz, *Türkiye’de 1980 Sonrası Yolsuzluklar, Kamu Yatırımları ve Büyüme Üzerinde Bir Ekonometrik Çalışma*”, 2005.

- DOĞAN Zehra, KURT Ünzüle, “Yeni Kurumsal İktisadın Dalları”, *Journal of Life Economics*, 2016, ss.116.
- ERDOĞAN Sinan, “İktisadi Büyüme ve Yolsuzluk İlişkisi. Türkiye için Bir Ampirik İnceleme”, *Uluslararası Ekonomi ve Yenilik Dergisi*, 2020, ss. 211-223.
- EGGERTSSON Thrainn, “Economic behavior and institutions”, *Cambridge Surveys of Economic Literature*, 1990, ss.6-7.
- EVERHART Stephen S., Ve Diğerleri, “ Corruption ,governance,İnvesment and Growth in Emerging Markets”, *Applied Economics*, 41:13, 2009, ss.1579-1594. <https://doi.org/10.1080/00036840701439363>
- GENÇ Sema Yılmaz, EKİZ Ramazan, “Kurumsal İktisadi Düşüncenin Terminolojik Ve Metodolojik Bir İncelemesi”, *Dünden Bugüne Ekonomi Yazıları*, Editörler: Selçuk Koç, Sema Yılmaz Genç, Kerem Çolak, 2017.
- GÜLER Esra, “Geçiş Ekonomileri Ve Yeni Kurumsal İktisat’ın Yeniden Yükselişi”, *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 13(1), 2012, ss.52-68.
- GÜR Mehmet Fatih, “Yolsuzluk nedir? Yolsuzluk Çeşitleri ve Ülkelerarası Yolsuzluk Algılaması”, *İSMMM Yayın*, 2014, ss.206.
- HALDUN İbn, *Mukaddime*, 1.Cilt: Mayıs 2018, 2.Cilt: Nisan 2020, Hazırlayan Süleyman Uludağ, Dergah Yayınları, Cağaloğlu/İstanbul, 2020.
- HAMILTON Walton H., “The Institutional Approach to Economic Theory”, *The American Economic Review*, Vol.9, No.1, 1919, ss.309-318.
- HARRİSON Elizabeth, “Corruption”, *Development in Practice*, 17:4-5, 2007, ss.672-678.
- HEYWOOD Paul M, “Combating Corruption in the Twenty -First Century:New Approaches”, 10.1162, 2018.
- HUNG Pak M., “Corruption and Economic Growth”, *Journal of Comparative Economics*, February, 2001, ss. 66-79.

- HODGSON Geoffrey M., “The Approach of Institutional Economics”, Journal of Economic Literature, Mar., Vol.36, No.1, 1998, ss.166-192.
- JAIN Arvind K., “Corruption: A Review”, Journal of Economic Surveys, Concordia University, Vol.15, No.1, 2001.
- JENS Chr. Andvig , Fjeldstad Odd Helge, “Corruption A Review of Contemporary Research”, Chr. Michelsen Institute Development Studies and Human , Report:7, 2001.
- KIRMIZIALTIN Eren, *İktisat ve Rasyonalite K. Marx, W.S. Jevons ve T.B.Veblen’de Rasyonalite, İnsan,Teori*, 1.baskı, Heretik Yayınları, Ankara, 2017a.
- KAMA Özge, “Yeni Kurumsal İktisat Okulun Temelleri”, Gazi Üniversitesi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 13/2, 2011.ss.183-204.
- KARAGÖZ Kadir, KARAGÖZ Murat, “Yolsuzluk, Ekonomik Büyüme ve Kamu Harcamaları: Türkiye için Ampirik Bir Analiz”, Sayıştay Dergisi, Sayı.76, 2010.
- KAUFMAN Daniel, “Revisiting Anti-Corruption Strategies: Tilt Towards Incentive-Driven Approaches?”, Integrity Improvement Initiatives In Developing Countries, 1997.
- KAUFMAN Daniel, KRAAY Aart, MASTRUZZI Massimo, “Measuring Corruption: Myths and Realities”, Poverty Reduction and Economic Management, April 273, 2007, ss.1-5.
- KHAN Mushtaq H., “ State Failure in Developing Countries and Institutional Reform Strategies”, Annual World Bank Conference on Development Economics Europe, 2003.
- KHAN Mushtaq H., “State Failure in Developing Countries and Institutional Reform Strategies”, 2004.
- KHAN Mushtaq H., “Governance, Economic Growth and Development since the 1960s”, Desa Working Paper No.54, August, 2007.
- KNACK Stephen , “Measuring Corruption in Eastern Europe and Central Asia: A Critique of the Cross- Country Indicators”, World Bank Policy Research Working Paper, July, 2006, ss.5.

- LAMBSDORFF Johann Graf, “How Corruption in Government Affects Public Welfare: A Review of Theories”, Center for Globalization and Europeanization of the Economy, Discussion Paper 9, Göttingen,Januar, 2001.ss.3-4.
- LEVENT Adem, “Yönetişim ve Yeni Kurumsal İktisat”, İktisat Politikası Araştırmaları Dergisi, Cilt:3, Sayı:2, 2016, ss.17-32.
- MİTCHELL Wesley C., “Commons on Institutional Economics”, The American Review, Vol.25, No.4, Dec., 1935, ss.635-652.
- MAURO Paolo, “ Corruption and Growth”, The Quarterly Journal of Economics, Vol.110, No.3, Aug., 1995, ss.681-712.
- MONTE Del Monte, PAPAGNİ Erasmo, “Public Expenditure, Corruption and Economic Growth: The Case of Italy”, European Journal of Political Economy, Vol.17, No.1,2001, ss.1-16.
- MOBOLAJİ Hakeem Ishola , OMOTESO Kamil, “Corruption and Economic Growth in Some Selected Transitional Economies”, Social Responsibility Journal, Vol.5, No.1, 2009,ss.70-82.
- NORTH Douglass C., “Institutionas”, Journal of Economic Perspectives, Vol.5, No.1, 1991, ss.97-112.
- NORTH Douglass C., “Institutional Cahnge: A Framework of Analysis”, 1990.
- NORTH Douglass C., *Kurumlar, Kurumsal Değişim ve Ekonomik Performans*, 1.basım,Çeviren: Gül Çağalı Güven, Sabancı Üniversitesi yayınevi, İstanbul, 2002.
- OKTAR Suat, “Yolsuzluk Ekonomisi”, İ.İ.B.F. Dergisi, Marmara Üniversitesi, Cilt. XVIII,Sayı.1,2003.
- ÖZAYDIN Arif, ARSLAN İbrahim, BAYAR İlyas, “İbn Haldun’un İktisadi Kalkınma Anlayışının İnşa Eden İktisadi Faktörler”, İlahiyat Akademi Dergisi, Haziran, 2021,ss.31-56.
- ÖZÇELİK Emre, ÖZVEREN Eyüp, “Kurumsal İktisat’ın Dünü, Bugünü,Yarını”, Ekonomik Yaklaşım Derneği, 26(96), 2015,ss.17-57.

- ÖZVEREN Eyüp, *Kurumsal İktisat*, 1.baskı, Derleyen: Eyüp Özveren, İmge Yayınevi, Ankara, 2007.
- PARADA Jairo, “Original Institutional Economics:A Theory For the 21st Century?”, January,2001.
- RODRİK Dani, “ Institutions For High-Quality Growth:What They Are And How To Acquire Them”, National Bureau of Economic Research, February, 2000.
- RUTHERFORD Malcolm, “ Institutional Economics: Then and Now”, Journal of Economic Perspectives, Vol.15, No.13, 2001, ss.173-194.
- SELİGSON Mitchell A., “ The Impact of Corruption on Regime Legitimacy: A Comparative Study of Four Latin American Countries”, The Journal Of Politics, Vol.64, No.2, 2002,ss.408-433.
- SAVAŞ Vural, *İktisat'ın Tarihi*, 4.baskı, Siyasal Kitapevi, Ankara, 2000.
- SCHOTTER Andrew, “
- ŞENALP Mehmet Gürsan, Yeni Kurumsal İktisat ve Küresel Yönetişim,(Yüksek Lisans Tezi), Ankara: Anakara Üniversitesi Sosyal Bilimler Üniversitesi ,2003.
- TEKGÖZ Sıtkı Utku, The Economics of Corruption: Causes, Consequences and Extent ,Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Boğaziçi Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Haziran ,İstanbul, 2002.
- TESEV, “Yolsuzluk ve yolsuzlukla Mücadele Türkiye Değerlendirme Raporu”, 2014, ss.10.
<http://www.tesev.org.tr>
- TANZİ Vito, “ Corruption Around the World Causes, Consequences, Scope, and Cures”,IMF staff Papers, Vol.45, No.4, December, 1998.
- TANZİ Vito, *Governance, Corruption, Economic Performance*, Editors: George T. Abed, Sanjeev Gupta, International Monetary Fund Washington, D.C., 2002,ss.19-21.
- UĞUR Mehmet, “ Corruption’s Direct Effects on Per-Capita Income Growth: A Meta - Analysis, Journal Economic Surveys, University of Greenwich International Business and Economics, January, 2012.

- VEBLEN Thorstein B., *Seçilmiş Makaleler*, 1.baskı, Derleyen: Eren Kırmızıaltın, Heretik Yayınları, Ankara, 2017b.
- YILMAZ Feridun, “ İktisat, Kurumsal İktisat ve İktisat Sosyolojisi”, Sosyoloji Konferansları, No.45,2012, ss.1-17.
- YAVUZ Hasan Bilgehan, *Kurumsal Değişim Ve İstihdam*, İksadyayınevi, Ankara, 2020.
- YILDIRIM Selim, Kurumsal Bağlamında Ülkelerarası Büyüme Farklılıklarının Panel Veri Analizi, (Doktora Tezi), Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2009.
- YALÇINKAYA Ömer, YAZGAN Şekip, “Kurumsal Yapının Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkileri:G-20 Ülkeleri Üzerinde Bir Uygulama(1996-2014), Business and Economics Research Journal, Vol.7, No.4, 2016, ss. 31-49.
- YÜKSEL Harun, “ Yolsuzluk ve Ekonomik Büyüme”, Akademik Araştırmalar Dergisi, sayı.43,2009-2010, ss.41-47.
- Yolsuzlukla Mücadele Yardımcı Olmak Maksudıyla Alınması Gereken Tedbirlere İlişkin İnceleme Raporu, Ankara: Cumhurbaşkanlığı Devlet Denetleme Kurulu Başkanlığı Yayınları-2, Başbakanlık Basımevi, 1996,ss.18-21.
- WANLESS Megan, “The World Bank’s Fight Against Corruption: ‘See nothing,hear nothing,say nothing’, Interdisciplinary Journal of the Social Sciences, Hydra, 2013,ss.38-48.
- WEI Shang-Jin, “ Corruption in Economic Development: Beneficial Grease, Minor Annoyance, or Major Obstacle?”, Harvard University and National Bureau of Economic Research, 1998.
- WILLIAMSON Oliver E., “ The New Institutional Economics:Taking Stock, Looking Ahead”, Journal of Economic Literature, Sep., Vol.38, No.3, 2000, ss.595-613.